

26765

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ERGENLERDE ÖZDEŞLEŞME VE DİN EĞİTİMİ
(İHL ve GL Öğrencileri Arasında Karşılaştırmalı Bir Araştırma)

(DOKTORA TEZİ)

M. Akif KILAVUZ

26765

Danışman

Yrd.Doç.Dr. Mustafa ÖCAL

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

BURSA - 1993

Ö N S Ö Z

Bu çalışma ergenlerde özdeşleşme konusunu ele almaktadır. Araştırma alanı olarak orta öğretime devam etmekte olan İHL ve GL öğrencileri seçilmiştir.

Dünya nüfusunun yaklaşık üçte birini gençler oluşturmaktadır. Dünyanın birçok ülkesinde orta ve ileri yaş grubundaki insanlar çoğunlukta iken ülkemizde ise genç nüfus çoğunluğu teşkil etmektedir.

Ergenlik çağı, fizikî ve ruhî birtakım değişikliklerin fazlaca görülmeye başlandığı bir dönemdir. Ayrıca gelişmekte olan ülkemizde sosyal değişim yaşanmakta; değerler hızla ve köklü bir şekilde değişmektedir. Ergenlerin sorunları ve toplumun değişmekte olan tavırları bir araya gelince gençlerin sosyal hayata ait problemleri daha belirgin hale gelmektedir. Bu dönemde ergenler, kimliklerini bulmaya çalışırlar. Bu kimlik arayışı içinde onlar, benzemek istedikleri model arayışı içindedirler. Bu dönemde ergenler, ailesinden çevresinden ve tarihî şahsiyetlerden ideallerine uygun gördükleri bir modeli kendilerine örnek almaktadırlar. Ergenlik çağında özdeşleşmenin bu önemine rağmen ülkemizde bu konuda bir çalışmanın bulunmayışı dikkatimizi çekmişti. Bu sebeple böyle bir araştırma yapmayı uygun bulduk.

Araştırmamız Giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte araştırmanın önemi, problemi ve metoduna kısaca temas edilmiştir. I. Bölüm'de özdeşleşmeyi etkileyen faktörler ve özdeşleşme sonucu ahlâkî ve dinî değerlerin öğrenilmesi konusuna teorik bir yaklaşımda bulunulmuştur. II. Bölüm'de ise anketle yapılan tespitler ile yorumlarına yer verilmiştir.

Araştırmanın niteliği gereği bir çok kişi ve kurumlarla işbirliği yapılmıştır. Araştırmanın oluşmasında maddî ve manevî

yardımları olan bu kişi ve kuruluşların katkılarının bize destek olduğunu ifade etmek isterim. Anketimize katılan gençlerin iyi niyet ve ciddiyetlerinin bu araştırmaya geçerlilik kazandırdığını da belirtmek isterim. Özellikle çalışmalarım sırasında bana yol gösteren, rehberlik ve eleştirileri ile büyük katkıları olan danışmanım Yard.Doç.Dr. Mustafa ÖCAL'a şükranlarımı ifade etmeyi bir borç bilirim.

Haziran 1993 BURSA

M.Akif KILAVUZ

İ Ç İ N D E K İ L E R

ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER	III
TABLOLAR	VI
EK TABLOLAR	VII
KISALTMALAR	VIII

I- ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE PROBLEMİ	1
II- ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ	5
III- ARAŞTIRMANIN SINIRLARI	7
IV- ARAŞTIRMANIN METODU	10
A. Öndeneme	11
B. Uygulama	11
C. Araştırmanın Kapsamı	12
1) Araştırmanın Evreni	12
2) Araştırmanın Örneklemi	13

I. B Ö L Ü M

ÖZDEŞLEŞME KAVRAMINA TEORİK YAKLAŞIM

I- ÖZDEŞLEŞMENİN TANIMI	15
II- ÖZDEŞLEŞME TERİMİ İLE İLGİLİ KAVRAMLAR	16
III- ÖZDEŞLEŞME TEORİLERİ	18
A. Psikanalitik Teori	18
a. Analitik Özdeşleşme	18
b. Saldırganla Özdeşleşme	19
B. Sosyal Öğrenme Teorisi	19
C. Güç (Power) Teorisi	20
IV- ÖZDEŞLEŞMEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER	20
A. Sevgi ve Şefkat	21
B. Güç ve Üstünlük	23
C. Benzerlik	25
V-ÖZDEŞLEŞME YOLUYLA AHLAKİ VE DİNİ DEĞERLERİN ÖĞRENİLMESİ	28

BULGULAR VE YORUM

I- ÖĞRENCİLERLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER	34
II- DİNİ İNANÇ VE TUTUMLARIN OLUŞMASINDA EĞİTİM VE ÖZDEŞLEŞMENİN ETKİSİ	36
A. Dinî İnanç ve Tutumların Oluşmasında Eğitim ve Özdeşleşmenin Önemi	36
B. Direkt Öğretim ve Özdeşleşme Yoluyla Öğretim Arasındaki Uyum	45
III- AİLEDE ÖZDEŞLEŞME	48
A. Ailede Özdeşleşmeyi Etkileyen Faktörler	58
1) Benzerlik	58
2) Sevgi	64
3) Güç ve Üstünlük	73
B. Anne Babanın Disiplin Anlayışı ve Ailede Özdeşleşme	76
1) Güç Kaynaklı Disiplin	77
2) Sevgi Kaynaklı Disiplin	78
C. Ailede Özdeşleşme Yoluyla Ahlâkî ve Dinî Değer- lerin Öğrenilmesi	87
IV- YAKIN ÇEVREDE ÖZDEŞLEŞME	101
A. Yakın Çevrede Özdeşleşmeyi Etkileyen Faktörler ...	115
1) Benzerlik	115
2) Sevgi	119
3) Güç ve Üstünlük	121
B. Yakın Çevrede Özdeşleşme Yoluyla Ahlâkî ve Dinî Değerlerin Öğrenilmesi	123
V- UZAK ÇEVREDE ÖZDEŞLEŞME	135
A. Uzak Çevrede Özdeşleşmeyi Etkileyen Faktörler	142
B. Uzak Çevrede Özdeşleşme Yoluyla Ahlâkî ve Dinî Değerlerin Öğrenilmesi	145
VI- TARİHİ ŞAHSİYETLERLE ÖZDEŞLEŞME	150
A. Tarihi Şahsiyetlerle Özdeşleşmeyi Etkileyen Faktörler	157
B. Tarihi Şahsiyetlerle Özdeşleşme Yoluyla Ahlâkî ve Dinî Değerlerin Öğrenilmesi	

SONUÇ	166
KAYNAKLAR	172
EKLER	181
EK TABLOLAR	182
ANKET FORMU	182
ANKET UYGULAMASI İLE İLGİLİ İZİN BELGESİ	192

T A B L O L A R

TABLO 1	Dinî İnanç ve Tutumun Oluşmasını Etkileyen Faktörler	45
TABLO 2	Ailede Özdeşleşme	52
TABLO 3	Özdeşleşme Modeli Olarak Tercih Edilen Aile Üyeleri	55
TABLO 4	Ailede Özdeşleşmeyi Etkileyen Faktörler	60
TABLO 5 a	Annesiyle Özdeşleşen Ergenlerde Özdeşleşmeyi Etkileyen Faktörlerin Okul Türüne Göre Dağılımı ...	62
TABLO 5 b	Babasıyla Özdeşleşen Ergenlerde Özdeşleşmeyi Etkileyen Faktörlerin Okul Türüne Göre Dağılımı ...	62
TABLO 5 c	Kardeşiyle Özdeşleşen Ergenlerde Özdeşleşmeyi Etkileyen Faktörlerin Okul Türüne Göre Dağılımı ...	62
TABLO 5 d	Diğer Aile Üyeleriyle Özdeşleşen Ergenlerde Özdeşleşmeyi Etkileyen Faktörlerin Okul Türüne Göre Dağılımı	62
TABLO 6	Ailede Özdeşleşme ve Anne Babanın Disiplin Anlayışı	83
TABLO 7	Ailede Özdeşleşme Yoluyla Ahlâkî ve Dinî Değerlerin Öğrenilmesi	91
TABLO 8 a	Annesiyle Özdeşleşen Ergenlerde Özdeşleşme Yoluyla Ahlâkî ve Dinî Değerlerin Öğrenilmesinin Okul Türüne Göre Dağılımı	93
TABLO 8 b	Babasıyla Özdeşleşen Ergenlerde Özdeşleşme Yoluyla Ahlâkî ve Dinî Değerlerin Öğrenilmesinin Okul Türüne Göre Dağılımı	93
TABLO 8 c	Kardeşiyle Özdeşleşen Ergenlerde Özdeşleşme Yoluyla Ahlâkî ve Dinî Değerlerin Öğrenilmesinin Okul Türüne Göre Dağılımı	93
TABLO 8 d	Diğer Aile Üyeleriyle Özdeşleşen Ergenlerde Özdeşleşme Yoluyla Ahlâkî ve Dinî Değerlerin Öğrenilmesinin Okul Türüne Göre Dağılımı	93
TABLO 9	Yakın Çevrede Özdeşleşme	107
TABLO 10	Özdeşleşme Modeli Olarak Tercih Edilen Yakın Çevre Bireyleri	110
TABLO 11	Yakın Çevrede Özdeşleşmeyi Etkileyen Faktörler .	116
TABLO 12 a	Arkadaşıyla Özdeşleşen Ergenlerde Özdeşleşmeyi Etkileyen Faktörlerin Okul Türüne Göre Dağılımı	118
TABLO 12 b	İHL Meslek Dersleri ve GL DKAB Öğretmeni ile Özdeşleşen Ergenlerde Özdeşleşmeyi Etkileyen Faktörlerin Okul Türüne Göre Dağılımı	118
TABLO 12 c	Diğer Öğretmenlerle Özdeşleşen Ergenlerde Özdeşleşmeyi Etkileyen Faktörlerin Okul Türüne Göre Dağılımı	118
TABLO 12 d	Kuran Kursu Öğretmeni ve Din Görevlisi ile Özdeşleşen Ergenlerde Özdeşleşmeyi Etkileyen Faktörlerin Okul Türüne Göre Dağılımı	118
TABLO 13	Yakın Çevrede Özdeşleşme Yoluyla Ahlâkî ve Dinî Değerlerin Öğrenilmesi	129

TABLO 14 a	Arkadaşıyla Özdeşleşen Ergenlerde Özdeşleşme Yoluyula Ahlâkî ve Dinî Değerlerin Öğrenilmesinin Okul Türüne Göre Dağılımı	131
TABLO 14 b	İHL Meslek Dersleri ve GL DKAB Öğretmeni ile Özdeşleşen Ergenlerde Özdeşleşme Yoluyula Ahlâkî ve Dinî Değerlerin Öğrenilmesinin Okul Türüne Göre Dağılımı	131
TABLO 14 c	Diğer Öğretmenlerle Özdeşleşen Ergenlerde Özdeşleşme Yoluyula Ahlâkî ve Dinî Değerlerin Öğrenilmesinin Okul Türüne Göre Dağılımı	131
TABLO 14 d	Kuran Kursu Öğretmeni ve Din Görevlisi ile Özdeşleşen Ergenlerde Özdeşleşme Yoluyula Ahlâkî ve Dinî Değerlerin Öğrenilmesinin Okul Türüne Göre Dağılımı	131
TABLO 15	Uzak Çevrede Özdeşleşme	138
TABLO 16	Özdeşleşme Modeli Olarak Tercih Edilen Uzak Çevre Bireyleri	140
TABLO 17	Uzak Çevrede Özdeşleşmeyi Etkileyen Faktörler...	142
TABLO 18	Uzak Çevrede Özdeşleşme Yoluyula Ahlâkî ve Dinî Değerlerin Öğrenilmesi	146
TABLO 19	Tarihî Şahsiyetlerle Özdeşleşme	152
TABLO 20	Özdeşleşme Modeli Olarak Tercih Edilen Tarihî Şahsiyetler	154
TABLO 21	Tarihî Şahsiyetlerle Özdeşleşme Yoluyula Ahlâkî ve Dinî Değerlerin Öğrenilmesi	159

E K T A B L O L A R

EK TABLO 1	Okul Türüne Göre Öğrencilerin Dağılımı	182
EK TABLO 2	Cinsiyete Göre Öğrencilerin Dağılımı	182
EK TABLO 3	Yaşa Göre Öğrencilerin Dağılımı	182
EK TABLO 4	Okul Türü İtibarıyla En Uzun Yaşanılan Yer ...	182
EK TABLO 5	Okul Türü İtibarıyla Ailenin Ekonomik Durumu	183
EK TABLO 6	Okul Türü İtibarıyla Annenin Öğrenim Durumu	183
EK TABLO 7	Okul Türü İtibarıyla Babanın Öğrenim Durumu	183
EK TABLO 8	Özdeşleşmenin Önemi	183
EK TABLO 9	Dinî İnanç ve Tutumların Oluşmasında Etkili Olan Faktörler	184
EK TABLO 10	Ailede Özdeşleşme	184
EK TABLO 11	Özdeşleşme Modeli Olarak Tercih Edilen Aile Üyeleri	184
EK TABLO 12	Annenin Disiplin Anlayışı	184
EK TABLO 13	Babanın Disiplin Anlayışı	185
EK TABLO 14	Yakın Çevrede Özdeşleşme	185
EK TABLO 15	Özdeşleşme Modeli Olarak Tercih Edilen Yakın Çevre Bireyleri	185
EK TABLO 16	Uzak Çevrede Özdeşleşme	185
EK TABLO 17	Özdeşleşme Modeli Olarak Tercih Edilen Uzak Çevre Bireyleri	186
EK TABLO 18	Tarihî Şahsiyetlerle Özdeşleşme	186
EK TABLO 19	Özdeşleşme Modeli Olarak Tercih Edilen Tarihî Şahsiyetler	186

K I S A L T M A L A R

- age : adı geçen eser
agm : adı geçen makale
agt : adı geçen tez
AAK : Aile Araştırma Kurumu
Ank. : Ankara
AÜİF : Ankara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi
AÜDTCF : Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya
Fakültesi
A.Yer : Aynı Yer
b. : ibn, bin
bk. : bakınız
C. : Cild
Cal. : California
çev. : çeviren
Der. : Dergisi
DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı
ed. : editör
eds. : editörs
GL : Genel Lise
Hz. : Hazreti
İHL : İmam Hatip Lisesi
J. : Journal
JASP : Journal of Abnormal and Social
Psychology
İst. : İstanbul
MEB : Millî Eğitim Bakanlığı
MÜİF : Marmara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi
N.Y. : New York
s. : sayfa
S. : Sayı
TDK : Türk Dil Kurumu
ts : tarihsiz
TTK : Türk Tarih Kurumu
UÜİF : Uludağ Üniversitesi İlahiyât Fakültesi
v. : vefatı
vb. : ve benzeri
Yay. : Yayını, Yayınları

G İ R İ Ő

I- ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE PROBLEMİ

Eğitimcilerin ve psikologların dikkatini çeken çok sayıdaki konu arasında "Öğrenme" önemli bir yer tutar. Onlar sosyal ve duygusal davranışın üç şekilde öğrenileceğinden sözederler.

1. Sınama - yanılma yoluyla öğrenme
2. Direkt öğrenme
3. Endirekt öğrenme, yani; taklit, özdeşleşme ve model alma yoluyla öğrenme ¹

İnsan davranışı -ister bilinçli olsun ister bilinçsiz olsun- büyük ölçüde sosyal modellere maruz kalma yoluyla başkalarına sirayet eder.² Bir memleket, bölge, sosyal sınıf, okul, meslek ya da toplumdaki benzerlikler genellikle o grup üyelerinin birbirleriyle olan ilişkilerinden ve ilişkide buldukları toplumun geleneklerini taklit yoluyla kabullenmelerinden kaynaklanır.³

Birçok lisanda davranış sergileme anlamına gelen "gösterme" (show) kelimesi, "öğretme" kelimesi ile eşanlamlı olarak

¹ Sears, Robert R. ve ark., Patterns of Child Rearing, s.370.

² Bandura, Albert, Agression: A Social Learning Analysis, s.68; Bandura, Albert, "Analysis of Modeling", Psychological Modeling, Conflicting Theories, s.1.

³ Mc Dougall, William, An Introduction to Social Psychology, s.336.

kullanılmıştır.⁴ Toplumda dil, örf ve adetler, meslekî aktiviteler, eğitimsel, politik ve dinî uygulamalar ve ahlâkî değerler, sınıma - yanılma ve direkt öğretim yoluyla öğrenilmekle birlikte taklit, özdeşleşme ve model alma yoluyla da öğrenilerek benimsenir.⁵ Artık günümüzde modern psikoloji "yalnız yaparak öğreniriz" görüşünün geçerliliğini ortadan kaldırmıştır.⁶

Eskiden beri bir çok filozof ve sosyal bilimci taklit ve özdeşleşme konusunda görüş belirtmiştir. Ancak son elli yıldan beri sosyalleşme ve davranış değişmesindeki öneminden dolayı bu temalar bilimsel araştırmalara konu olmuştur.⁷

Taklit gerçeğinin öneminden ilk defa bahseden kimsenin Aristo (M.Ö.384-322) olduğu ileri sürülür. Bu konuda o şöyle der: "Taklit güdüsü insanda çocukluk döneminde filizlenmeye başlar...İnsan en çok taklit eden yaratıktır ve o ilk derslerini bu şekilde öğrenir."⁸

Plutarch (v.431/432) "Lives" isimli eserinde, Yunan gençliğine taklit edebilmeleri için yetişkin modellerin örnek hayatlarına yer vermiştir.⁹

Pestalozzi (v.1827) de, çocukların temel karakter özelliklerini eğitim sonucu değil çevresindeki insanların şahsiyet görüntülerinden elde ettiklerini söyler.¹⁰

Gustave Le Bonn (1841-1931) taklit ve örnek almayı en önemli

⁴ Bandura, age, s.68; "Analysis",s.1; Bandura,A.- Walters,R.H., Social Learning and Personality Development, s.47.

⁵ Bandura, "Analysis", s.2; Mc Dougall, age, s.336.

⁶ Maccoby, E.E.-Wilson, W.C., "Identification and Observational Learning From Films" JASP, S, 55, s, 76.

⁷ Shepherd, Dee - Look, B., "Imitation", Encylopedia Psychiatry Psychology Psychoanalysis Nevrology, C.V, s.489; Mowrer, O.H., "Identification: A Link Between Learning Theory and Psychoterapy", Learning Theory and Psychoterapy, s.574.

⁸ Miller, Neal E - Dollard, John, Social Learning and Imitation, s.311.

⁹ A.yer; Sena, Cemil, Filozoflar Ansiklopedisi, C, III, s.632.

¹⁰ Mowrer, agm, s.574.

eğitim vasıtaları arasında sayarken ¹¹ ünlü bir eğitimci - din adamı olan C.G.Salzman da çocuklarda kötü davranışların kötü örnekten kaynaklandığını belirtir. Onun "Yengeç Kitap" ismiyle meşhur olan eserinin kapağında şunlar yazılıdır: "Babacığım, senden ne görürsek onu yaparız." ¹²

Helpach taklidi, çocuk ruhunun en önemli içgüdülerinden biri olarak görmektedir. Ona göre taklit ruhsal bir tutkudur. Hele çocuk buna çok çabuk tutulmaktadır. Çünkü o bulaşıcı ruhsal bir haldir. ¹³

İslâm düşünürlerinden İbn Sina (v.1037) taklidi, eğitim ve öğretimin altı türünden biri olarak değerlendirir. Ona göre bu öğrenim türünün etkili olabilmesi için eğitimcinin güvenilir olması ve onun söz ve davranışlarının aynen benimsenmesi gerekir. ¹⁴

Gazzalî (v.1111) "İnsan bulunduğu kabın şeklini alan bir sıvı gibidir." ¹⁵ "Davranışlarla anlatmak sözle anlatmaktan daha etkileyicidir. İnsanın tabiatı sözlere uymaktan ziyade davranışları görmeye meyillidir." ¹⁶ diyerek eğitim ve öğretimde taklit metodunun önemini vurgulamıştır. Ayrıca o, çocuğun herşeyden önce kendisini eğiten kimselerin davranışlarından etkileneceğini, sonra da söylediklerinden faydalanacağı için eğitimden sorumlu kimselerin iyi birer örnek olmaları gerektiğine inanır. ¹⁷

İbn Haldun (v.1405) çocukların eğitim ve öğretiminde dış

¹¹ Kanad, H. Fikret, Pedagoji Tarihi, C. II, s. 441.

¹² Salzman, C. G., Çocuğu Kötü Eğitimcinin Yolları, (Yengeç Kitap), s. 8; Kanad, age, C, I, s. 375

¹³ Helpach, W., Socialpsychology, s. 203'ten naklen Yavuz, Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi, s. 146.

¹⁴ Akyüz, Yahya, Türk Eğitim Tarihi, s. 25.

¹⁵ Küçük, Hasan, "Din Öğretimi ve Eğitimde Felsefî ve Fenomenolojik Problemler", Din Öğretimi Der. S. 14, s. 34.

¹⁶ Çamdibi, H. Mahmut, Şahsiyet Terbiyesi ve Gazzalî, s. 15.

¹⁷ Gazzalî, Bidayetü'l-Hidâye, s. 36-37.

etkenlerin rolü olduğunu söylemekle birlikte çocukların taklide çok elverişli olduklarını belirtir.¹⁸

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi pek çok düşünür, eğitimci ve psikolog, taklit ve özdeşleşmenin önemi konusunda görüş belirtmişlerdir. Bir başka şahsiyetin duygu, düşünce ve davranışlarının örnek alınması olarak bilinen özdeşleşme, gencin sosyalleşme süreci içinde kullandığı savunma mekanizmalarından biridir. Bu mekanizma gencin, sosyal hayatı öğrenme kaynakları arasında önemli bir yere sahiptir. İnsan davranışının çoğu, görerek elde edilir. Genç, değer verdiği kimselerden gördüğü davranışları benimseyerek uygulamaya çalışır, yetişkinlerin nasihatlerinden çok özdeşleşme yoluyla bilgi ve tecrübe kazanır. Çünkü mücerred sözler ona fazla tesir etmez, gözüyle gördüğü ve işittiği şeylere daha çok inanır. Güzel bir örnek karşısında hayranlık duyguları harekete geçer. Böylece genç, özdeşim kurduğu kimselerden gördüğü, işittiği davranış ve tutumları uygulamaya çalışır. Bu şekilde onun sosyal gruba uyumu, olumlu yönde etkilenererek başkaları ile iletişimi kolaylaştırır ve topluma kolayca uyum sağlayabilir.¹⁹

Genç, bir çok sosyal davranışı ve tutumu diğer insanların davranış ve tutumlarını gözleyerek, gerçek hayattaki modellerle özdeşleşerek öğrenir.²⁰ Bu yüzden gencin sosyalleşmesinde taklit yoluyla öğrenme son derece önemlidir.²¹ Din de diğer davranış ve tutumlar gibi aynı sosyalleşme usulleriyle öğrenilir.²² Gençler diğer sosyal davranış ve tutumları öğrendikleri gibi ahlâkî ve dinî tutum ve davranışları

¹⁸ Yavuz, Çocukta Dinî Duygu, s.112.

¹⁹ Köknel, Özcan, Zorlanan İnsan, Kaygı Çağında Stres, s.241.

²⁰ Parke, Ross D., Readings in Social Development, s.193; Bandura, A., "Social Learning Theory of Identificatory Process", Handbook of Socialisation Theory and Research, s.247.

²¹ Meyer, William J.- Dusek, Jerome B., Child Psychology: A Developmental Perspective, s.370.

²² Argyle, Michael - Hallahmi, Benjamin B., The Social Psychology of Religion, s.189.

kendilerince önemli gördükleri kimselerden görerek ve onları taklit ederek elde ederler.

Özdeşleşmenin insanın ve özellikle çocuk ve gençlerin toplumun sosyal, ahlâkî ve dinî normlarını benimsemelerinde çok önemli bir yeri olmasına rağmen ancak, XX. yüzyılın ilk yarısında ABD ve Avrupa'da bu konu üzerinde durulmaya ve araştırmalar yapılmaya başlanmıştır.

Türkiye'de ise özdeşleşme konusu üzerinde şimdiye kadar başlıbaşına bir çalışma yapılmamıştır. Bunu tez konusunu tespit hususunda ön araştırmalar yaparken farkettilik. Halbuki çocuklar ve gençler, kaçınılmaz olarak büyükleri taklide çalışmakta ve onlarla özdeşleşme yoluna girmektedirler. Bunun için büyükler çoğu zaman, onların bazı tutum ve davranışlarının nedenlerini farkedememekte veya anlayamamaktadırlar. Sonuç olarak da gençlerle yetişkinler arasında birtakım çatışmalar olmakta, problemler çıkmaktadır. Kanaatımızca bu durum, özdeşleşmenin yeterince kavranamaması ve bilhassa yetişkinler tarafından bu konunun gençlerin hayatındaki rolünün gereği gibi anlaşılabilmesi, çatışmaların asıl sebebini oluşturmaktadır. O halde özdeşleşmenin karşımızda çözüme kavuşturulması gerekli bir problem olarak durduğunu söyleyebiliriz. Bunun içindir ki, bu araştırmamızda temel problem olarak, ergenlerin kendilerine benzemek, yani; özdeşleşmek istedikleri kimselerin tutum ve davranışından uzun ya da kısa süreli etkilenme yollarını izah etme ve din eğitiminin bu etkilenmedeki rolünü tespit etme konusu ele alınmıştır.

II-ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

Araştırmamızın problemini ortaya koyduktan sonra bu probleme cevap aramak amacıyla geliştirilen soruları hipotezler şeklinde sıralayabiliriz.

HİPOTEZ 1: Gençlerin dinî inanç ve tutumlarının oluşmasında diğer öğretim tekniklerinin yanısıra özdeşleşme yoluyla öğrenme de önemli bir yer tutar. Dinî değerlerin öğrenilmesinde görerek öğrenmenin öneminin büyük olması sebebiyle dinî bir atmosfer içinde yaşayan İHL öğrencilerinde özdeşleşme yoluyla öğrenmeye

daha sık rastlanır.

HİPOTEZ 2: Ergenlik döneminde özdeşleşmenin kaynağında değişiklik meydana gelerek gençler, bir taraftan aile dışındaki kişilerle özdeşleşmeye çalışırken diğer taraftan ailelerinde kendilerine örnek alacak modellere de ihtiyaç duymaktadırlar. Anne, babanın uyguladığı disiplin anlayışı da gençlerin onlarla özdeşleşmelerini olumlu ya da olumsuz yönde etkilemektedir.

HİPOTEZ 3: Ergenlik çağında gencin yaşının ilerlemesiyle artan bilgi kaynakları yeni ve farklı gerçeklik yorumlarını da arttırmaktadır. Gencin aile dışındaki modelleri gözleme ve onlardan etkilenme sonucu bu modellerle özdeşleşmesinde artış görülmektedir. Kişiliğini gerçekleştirme çabası içinde olan ergenler, bu hızlı geçiş döneminde yakın çevrelerinde arkadaşlarını ve öğretmenlerini örnek alırlar. İHL öğrencilerinde, arkadaş ve Meslek Dersleri öğretmeniyle özdeşleşme GL öğrencilerine göre daha sık rastlanır.

HİPOTEZ 4: İdeallerin ön planda olduğu ergenlik çağında gençler ilişkide buldukları kimselere ait ideallerle yetinmeyerek tarihi şahsiyetlerle veya uzak çevrelerinde güçlü ve başarılı gördüğü kişilerle özdeşim kurarlar.

HİPOTEZ 5: Ergen ile onun örnek alacağı kimse arasındaki fizikî ve psikolojik benzerlik, modelin gence göstereceği sevgi, modelin güç, üstünlük ve başarısından dolayı gencin ona duyduğu saygı, özdeşleşmeye sebep olur.

HİPOTEZ 6: Ergenler benzemek istedikleri kişilerin ahlâkî - dinî tutum ve davranışlarından, özdeşim kurmadıkları kimselere oranla daha fazla etkilenmektedir. Bu etkilenme, İHL öğrencilerinde GL öğrencilerine oranla daha yüksek oranda gerçekleşmektedir.

HİPOTEZ 7: Ergenlerin öğrenim gördükleri okul türü, yaş, cinsiyet, yaşadıkları sosyal çevre ve ailelerinin sosyo - ekonomik durumları örnek aldıkları kişiler arasında farklılaşma meydana getirmektedir.

III- ARAŞTIRMANIN SINIRLARI

Araştırmamız orta öğretime devam eden ergenler ile sınırlandırılmıştır. Bunun sebeplerini şöyle izah edebiliriz: Yetişmekte olan çocuğun kendi kendine "Ben kimim?" "Kime benzemeliyim?" gibi sorular sorduğu devre, çocukluktan yetişkinliğe geçiş dönemi olan ergenlik çağıdır.²³ 10-12 yaşında çocuğun anne ve babaya olan güveni sarsılmaya başlar.²⁴ 12-20 yaş dilimleri arasındaki ergenlik çağında kişilik artık toplumsal bir nitelik kazanmak için arayış dönemine girer. Bu arayış içinde ergen kim olduğunu, kime bağlanıp inanacağını, neye değer vereceğini bulmaya çalışır. Çevresinde daima "onun gibi olmak" istediği kişileri arar.²⁵

Genç bir taraftan anne, baba etkisinden sıyrılırken diğer taraftan kendine yeni örnekler seçer. Bir öğretmen, bir sporcu, bir film yıldızı, bir yazar, siyasî bir lider ya da tarihî bir şahsiyet onun benzemek istediği kimse olur. Genç hayranı olduğu bu kimseye her yönden benzemek ister. Bir süre sonra kendine yeni bir örnek seçer, onunla özdeşim kurar. Sürekli değişen bu hayranlıklar gencin ileride oluşacak kimliği ile ilgilidir. Yeni bir kişilik geliştirirken takdir ettiği örnek insanlardan kendi benliğine yeni şeyler katarak kendi kimliğini bulmaya çalışır.²⁶ Özdeşleşme, ideallerin şekillenme sürecinde olduğu ergenlik çağında son derece önemli bir mekanizmadır.²⁷ Her ne kadar günümüz gençliğinin hiçbir şeye inanmadığı, herşeye kayıtsız kaldığı ileri sürülmekte ise de onlar, yetişkinlerin kendilerine empoze ettiği modellere kayıtsız kalabilmekte, fakat kendi

²³ Yavuzer, Haluk, Çocuk ve Suç, s.21.

²⁴ Yavuz, Çocukta Dinî Duygu, s.158.

²⁵ Yavuzer, Çocuk ve Suç, s.181.

²⁶ Yörükoğlu, Atalay, Gençlik Çağı, Ruh Sağlığı, Eğitimi, Ruhsal Sorunları, s.30.

²⁷ Hurlock, Elizabeth, Personality Development, s.90.

seçtikleri kimselere karşı hayranlıklarını korumaktadırlar.²⁸ Artık genç insan, başkası tarafından yönetilmeyi istememekte, kendi seçtiği modele göre kendisini şekillendirmek istemektedir.²⁹

Erikson'a göre en önemli özdeşleşme süreci ergenlik döneminde başlar. Çocukluk kimliğinden gençlik kimliğine geçişte özdeşleşme, ego kimliği biçiminde yer alır. Ego kimliği bütün özdeşimlerin bütünleşmesi anlamını taşır.³⁰ Özdeşleşmelerin ego tarafından geliştirilip birbirleriyle yoğrulmaları gençlik çağında sağlanır.³¹

Bu kimlik arayışı içinde genç bir taraftan kendisine ideal olarak seçtiği örnekle özdeşleşmeye çalışırken diğer taraftan da kendi ferdi kişiliğini kazanabilmek için kendisini çevreden ayırdetmeye çalışır. Böylece gencin kişiliğinin oluşumunda özdeşleşme ve farklılaşma sürecinin birlikte çalıştığını görürüz.³²

Gençlerin ferdi ve sosyal hayatlarında meydana gelen özdeşleşme ve farklılaşma süreci onların dinî inanç, düşünce ve davranışlarında da görülür. Genç bütün hayatını etkileyecek, kendisine bir dünya görüşü, hayat tarzı sunacak inanç ve tutumları benimseme veya reddetme şeklinde bir karar safhasındadır.³³ Küçükken anne ve babasıyla özdeşleştiği için onlara beslediği sınırsız inanç onların dinini kendi dini olarak benimsemesine

²⁸ Orıglıa, D. - Ouillon, H., "Ergenlikte Kişilik", Ergenlik Psikolojisi, s.167.

²⁹ Hurlock, Personality, s.90.

³⁰ Öner, Uğur, "Benlik Gelişimine İlişkin Kurallar", Ergenlik Psikolojisi, s.75.

³¹ Cansever, Gökçe, İçimdeki Ben, Freud Görüşünün Açıklanması, s.215.

³² A.Songar ve ark., "Gençlerde Acil Psikiyatrik Durumlar" I.Millet lerarası Gençlik Kongresi, s.43-44.

³³ Bayyığıt, Mehmet, Üniversite Gençliğinin Dinî İnanç, Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma, s.38.

yetmişti.³⁴ Gençlik çağında ise artık kendi ailesinin dünya görüşünün üstünde düşünmek ihtiyacını duyar. Evvelce öğrendiği ve kabul ettiği pek çok şeyin okulda, kitaplarda verilen bilgilerle tutarlı olmadığını görür. Hakikat arayışı ile genç, din ile o zamana kadar hiç ilgilenmediği derecede ilgilenir. Böylece hem dine karşı ilginin hem de şüpheciliğin çoğalması adolesans devresinin özelliği olmaktadır. Nitekim ilk adolesans devresi (13-17 yaş) genellikle bir dinî uyanma devresi olarak kabul edilir.³⁵

Dinî ilgi ve uyanmanın yoğun bir şekilde görüldüğü ergenlik çağında, yetişkinlik hayatlarının büyük bir bölümünde onları etkileyecek olan özdeşleşmeleri bu çağın başında şekillenmeye başlar. Bu çağın sonlarına doğru kristalleşir ve netlik kazanır.

Araştırmamızın ergenlik dönemi ile sınırlandırılmasının bir başka sebebi ise genç insanların yetişkinlere oranla fertlerarası ilişkiden kaynaklanan etkiye karşı daha duyarlı olmalarıdır. Ayrıca, ergen sujelerin fizikî ve ruhî süreçleri konusunda çocuklara oranla daha yansıtıcı ve daha açık, anlaşılabilir cevaplar verecekleri düşünülmüştür.³⁶ Bunlara, orta dereceli okul öğrencilerine ulaşabilirliğin daha kolay oluşu ve bu okullarda öğretmenlik yapmamız sebebiyle ergenleri yakından tanıma ve onları gözlemleyebilme imkânımızın olmasını da ilave edebiliriz.

Sonuç olarak açıklamalarımızdan anlaşılacağı üzere araştırmamızı 12-20 yaşları arasında belirli özellikleri ile ergenlik ya da orta öğretim çağını tamamen kapsayacak biçimde sınırlandırmış bulunuyoruz.

³⁴ Hz. Peygamber'in fitrat ile ilgili hadislerinde de belirtildiği gibi çocuk, fitrat üzere dünyaya gelir. Sonra onu anne, babası hristiyan, yahudî, mecusî ya da müslüman yapar. Bk. Buharî, Cenâiz, 79; Müslim, Kader, 23, 25, İman, 264.

³⁵ Öcal, Mustafa, Orta Öğretimde Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar, s.151-152; Bilgin, Beyza, Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, s.98-99; Özbaydar, Belma, Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma, s.13-14.

³⁶ Winch, E.F., Identification and its Familial Determinants, s.11.

IV- ARAŞTIRMANIN METODU

Araştırmamızda tarama (tasvir, survey) metodu kullanılmıştır. Bu metodla olayların, varlıkların ve çeşitli alanların ne olduğu açıklanmaya çalışıldığı için eğitim ve sosyalbilim araştırmalarına uygun düşmektedir. Çünkü tarama yönteminde en çok kullanılan iki teknik anket ve mülakat teknikleridir.³⁷ Biz araştırmamızda daha az zamanda daha fazla öğrenciden bilgi toplamak ve cevaplama esnasında öğrenciyi her türlü dış uyarıdan uzak tutmak amacıyla birinci yolu tercih ettik³⁸

Herhangi bir konuda bir kimsenin duygu ve düşüncelerini öğrenmek için en geçerli yol o kimseye başvurmaktır. Özdeşleşme, başkasının "duygu, düşünce ve davranış"ını taklit etme çabasıdır. "Duygu ve düşünceler" sübjektif olduğu için bu konularda en iyi bilgi edinme kaynağı ferdin kendisidir. "Davranışlar"da ise durum biraz farklıdır. Ferdin davranışları konusundaki izlenimleri ve açıklamaları geçerli olmakla birlikte o davranışları gözlemleyen araştırmacının izlenimleri ve verdiği bilgiler daha geçerli olabilir.³⁹ Bu yüzden araştırmamızın geçerlilik derecesini yükseltmek için anket tekniği yanısıra gözlemlerimizden de yararlandık. Anket sorularının oluşturulması için önce imkânlar ölçüsünde ilgili kaynaklar taranmış, danışman ve konuyla ilgili uzmanların görüş ve katkıları alınarak anket geliştirilmiştir.

Ankette öğrenciler için daha az zaman alacağı ve daha çok benimseneceği düşüncesiyle tamamen kapalı uçlu sorulara yer verilmiştir. Ancak onların model aldığı kimselerle özdeşleşme gerekçeleri konusunda derinliğine bilgi verebilmelerine imkân tanımak için "niçin ?" sorusunun cevabı istenmiştir.

³⁷ Kaptan, Saim, Bilimsel Araştırma Teknikleri ve İstatistik Yöntemleri, s.64, 66.

³⁸ Anket tekniğinin avantajları hakkında geniş bilgi için bk., Kaptan, age, s.160; Gökçe, Birsen, Toplumsal Bilimlerde Araştırma, s.57; Kağıtçıbaşı, Çiğdem, İnsan ve İnsanlar, s.44-45; Tütengil, C.Orhan, Sosyal Bilimlerde Araştırma ve Metot, s.69-77.

³⁹ Bronfenbrenner, Urie, The Study of Identification, s.126.

A. Öndeneme

Anketin uygulanmasına geçilmeden önce hazırlanan soruların hatalarını ve uygulamada karşılaşılabilecek sorunları tespit edebilmek amacıyla evreni temsil edebilecek küçük bir örneklem grubunda ön deneme uygulanmıştır. Böylece hem çalışmanın plânı kontrol edilerek problemin açıklığına kavuşması sağlanmış, hem de sorular tekrar gözden geçirilerek uygulamaya hazır hale getirilmiştir. Atmış sorudan oluşan anket formunun büyük bir bölümü tarafımızdan oluşturulmuştur.

B. Uygulama

Uygulamanın yapılacağı okulların bağlı olduğu Millî Eğitim Müdürlüğü'nden gerekli izin alındıktan sonra uygulamaya geçilmiştir. Öğrenci seçiminde okul idarecilerine güçlük çıkarmamak için grup yöntemi kullanılarak bireylerin değil grupların örnekleme yapılmıştır. Anket genellikle boş geçen derslerde uygulanmıştır. Soru kâğıtlarının dağıtma ve toplanma işi bizzat araştırmacı tarafından yapılmış, uygulama esnasında ders öğretmeni ve idarecilerin sınıfta bulunmamasına dikkat edilmiştir. Öğrenciler soruları sınıf seviyelerine göre 20-35 dakika arasında cevaplamışlardır. Soru kâğıtları, doldurulabileceği süre sonunda toplanarak öğrencilerin soruları aralarında tartışarak cevapların standardizasyonuna meydan verilmemiştir. Birkaç öğrenci dışında ankete katılmak istemediğini belirten öğrenciye rastlanmamıştır. Ancak tamamlanmamış, tutarsızlığı görülen ve ciddiyetten uzak cevapların bulunduğu soru kâğıtları değerlendirme dışı bırakılmıştır.

Uygulama sonucu elde edilen verilerin amaca uygun olup olmadığı teker teker kontrol edilerek bilgisayara aktarıldıktan sonra inceleme ve yorum yapabilme amacıyla çapraz tablolar (cross tabulation) oluşturulmuştur.⁴⁰ Bu tabloların satırlarında

⁴⁰ Veriler DBASE PLUS III programı ile bilgisayara yüklenmiş, çapraz tabloların oluşturulması ve chi kare değerlerinin hesaplanması için SYSTAT programı kullanılmıştır.

değişkenlerden birisi sergilenirken kolonlarında diğer değişken sergilenmektedir. Ancak bu tablodan elde edilecek sonuçta hata payının bulunması ve gözlenen ilişkinin anlamsız olması ihtimali vardır. Bu nedenle tablolardaki değişkenler arasındaki ilişkiyi tespit etmek için chi kare testinden yararlanılmıştır.⁴¹

C. Araştırmanın Kapsamı

1. Araştırmanın Evreni

Herhangi bir araştırma ve gözlem alanına giren obje ve bireylerin tümü "evren"i meydana getirir.⁴² Evreni, "genel evren" ve "çalışma evreni" şeklinde ikiye ayırabiliriz. Genel evrene ulaşmak güç, hatta imkansız olabilir. Çalışma evreninde ise seçilmiş örnek bir küme üzerinde araştırma yapmak daha kolaydır.⁴³ Araştırmamızın genel evreni 1991-1992 öğretim

⁴¹ Chi kare testi ile, uygulamadan elde edilen sonuçların (gözlenen frekans) teorik sonuçlarla (beklenen frekans) ne kadar uyum sağladığı araştırılmaktadır. Chi kare şu formül ile hesaplanmaktadır:

$$\chi^2 = \frac{(G-B)^2}{B}$$

χ^2 =chi kare

G=Gözlenen frekans

B=Beklenen frekans

Chi kare değeri bulunduktan sonra iki değişken arasındaki ilişkinin anlamlılık düzeyini tespit etmek için, bulunan bu değer "Chi kare Dağılım Tablosu" değerleri ile karşılaştırılır. Chi kare değerinin hangi anlamlılık düzeyindeki tablo değerine yakın olduğunu bulmak için Serbestlik Derecesi (SD) de hesaplanır. Her test için hesaplanan Serbestlik derecesinin 'p: 05'de anlamlılık düzeyindeki chi kare değerine bakılır; uygulamadan elde edilen değer tablo değerinden büyük olması bu iki soru arasında anlamlı bir ilişkinin varlığını gösterir. Elde edilen değer tablo değerinden küçük olması bu iki soru arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını gösterir. (Chi kare hakkında geniş bilgi için bk. Kaptan, age, s.283-285; Gökçe, age, 98-99; Serper, Özer, İstatistik, s.321-333.

⁴² Gökçe, age, s.76; Kaptan, age, s.133.

⁴³ Bayyığıt, agt, s.48.

yılında İmam-Hatip Liseleri ve Genel Lise'lerde okumakta olan öğrencileri kapsamaktadır. Çalışma evrenini ise Bursa il merkezinde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır.

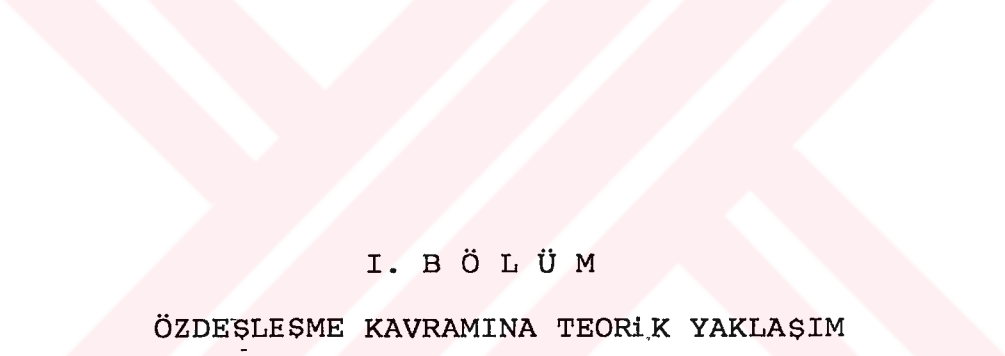
2. Araştırmanın Örnekleme

Herhangi bir evrenden belirli bir yolla seçilmiş daha küçük sayıdaki obje ve bireylerin oluşturduğu grup "örneklem"i meydana getirir.⁴⁴ Araştırmamız örnekleme metodu ile seçilmiş öğrenciler üzerinde uygulanmıştır. En sağlıklı araştırma evrenin tümünü kapsamı içine alan araştırma olmakla birlikte çoğu kez de örneklem seçilerek yapılan inceleme sonuçları tüm evrenin incelenmesiyle elde edilen sonuçlar kadar sağlıklı ve güvenilir olabilir.⁴⁵

Orta öğretime devam eden tüm gençleri incelemek insangücü, zaman ve maliyet açısından mümkün görünmemektedir. Bu sebeple evreni tüm özellikleriyle en iyi temsil edecek olan bir örneklemden yararlanılmıştır. Bu yüzden çalışma evrenini temsil ettiği varsayılan altı orta öğretim kurumu seçilmiştir. Bu okullar: Bursa İmam-Hatip Lisesi, Bursa Anadolu Lisesi, Cumhuriyet Lisesi, Atatürk Lisesi, Yıldırım Bayezid Lisesi ve Ertuğrulgazi Lisesi'dir. Bu okullarda öğrenim gören gençlerin durumlarına ilişkin bilgilerin pek küçük bir yanılma payı ile tüm orta öğretim gençliği için de geçerli olabileceği kabul edilmiştir. Örneklekimizi adı geçen okulların değişik sınıflarına devam eden grup yöntemiyle seçilmiş 706 öğrenci oluşturmaktadır.

⁴⁴ Kaptan, age, s.134.

⁴⁵ Gökçe, age, s.76.

I. B Ö L Ü M

ÖZDEŞLESME KAVRAMINA TEORİK YAKLAŞIM

İlk defa S.Freud tarafından kullanılan özdeşleşme (aynılaşma, Identification) terimi, psikologlar tarafından farklı alanlarda, çok değişik anlamlarda kullanılmıştır.¹ Burada özdeşleşme tariflerinden birkaç örnek vermek istiyoruz.

Özdeşleşme, "Bir kimsenin kendisini başkasıyla bir görme, ona uygun bir şekilde davranma eğilimidir." ²

"Bir başkasının davranışından sonra bir kimsenin davranışının bu modele olan eğilimidir." ³

"Bir ferdin, bir başkasının davranış, tutum ve özelliklerinin belirli görüntülerini kendisinde birleştirme sürecidir." ⁴

"Bir başka şahsiyetin düşünce duygu ve davranışlarının örnek alınmasıdır." ⁵

"Bir kimsenin, bir başkasının değerlerini taklit yoluyla örnek almasıdır." ⁶

"Modelin şahsiyet özelliklerinin taklit edenin şahsiyetinde birleştirilmesidir." ⁷

"Bir kimsenin bir başka kimseden uzun ya da kısa süreli

¹ Mc Candless, Boyd, R., Children and Adolescents, Behavior and Developments, s.338; Winch, age, s.146; Mowrer, O.H., agm, s.582; Stoke, S.M., "An Inquiry into the Concept of Identification", J.Genetic Psychology, s.76; Mussen, P.H.ve ark., age, s. 395; Meyer, W.C. - Dusek, J.B., age, s.345; Sears ve ark., age, s.1.

² Goodstein, Leonard - Lanyon, Richard, I., Adjustment, Behavior and Personality, s.55; Beier, E.G. - Ratzeburg, F., "The Parental Identifications of Male and Female Collage Students", JASP, S.48, s.569;

³ Kohlberg, Lawrence, "Moral Development and Identification", Child Psychology, The Sixty - Second Yearbook of the National Society for Study of Education, s.296.

⁴ Johnson, Ronald - Medinnus, Gene R., Child Psychology: Behavior and Development, s.300.

⁵ Bronfenbrenner, agm, s.111; Winch, age, 11.

⁶ Hurlock, Personality Development, s.96.

⁷ Nash, John, Developmental Psychology, A Psychobiological Approach, s.413.

etkilenmesidir." ⁸

"Çocuk ve genci bir başkasının özellikleri gibi düşünme, hissetme ve davranmaya götüren bir süreçtir." ⁹

Bu tariflerden yola çıkarak gençlik çağında özdeşleşmeyi "Gençlik çağına ait ruhsal yapı içinde aile bireylerinden başlayarak çevredeki kişilere, düşüncelere, kültüre doğru gittiçe genişleyen bir alan içinde gencin, bilinçli ya da bilinçsiz olarak etkilendiği, benimsediği duygu, düşünce, tutum ve davranışlardan oluşan bir süreç" olarak tanımlayabiliriz.¹⁰

II. ÖZDEŞLEŞME TERİMİ İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Bazı psikologlar özdeşleşme ile taklit (imitation) terimini farklı anlamlarda kullanmışlardır. Bu iki terim arasındaki farkı onlar şu şekilde belirtirler:

1. Taklit, özdeşleşmeden daha sınırlıdır. Özdeşleşme ise daha geniş kapsamlıdır. Taklit sadece hoşna giden belirli bir davranışın kopya edilmesidir. Özdeşleşmede ise bireyin kendisini bir başkası ile "eş duruma" getirmesi, ona benzetmesi esastır. Birey hoşuna giden bir ya da birkaç davranışı değil, başka bir kişide hoşuna giden, onun kişiliğini oluşturan davranış, tutum, duygu, düşünce ve idealleri kendi kişiliğine katar. Bir başka deyişle özdeşleşme, model alınan kimsenin kişiliğinin taklit edilmesidir. Taklit ise belirli bir davranışın tekrarlanmasıdır.¹¹

2. Özdeşleşmede modele karşı aşırı bir duygusal bağlanma sözkonusudur.¹² Bunun için özdeşleşme, modelin bulunmadığı durumda da onun gibi davranmak, hissetmek ve düşündürmektir. Taklit

⁸ Winch, age, s.146.

⁹ Mussen ve ark., Child Development and Personality, s.395.

¹⁰ Köknel, Cumhuriyet Gençliği, s.36.

¹¹ Hurlock, Personality Development, s.96; Tolan, Barlas ve ark., Ben ve Toplum, Sosyal Psikoloji, s.1; Kohlberg, agm, s.296-7; Nash, age, s.410; Bandura, "Analysis", s.4; Brown, age, s.396; Cansever, Gökçe, age, s.215.

¹² Kohlberg, agm, s.297.

ise modelin davranışından sonra onun bulunduğu ortamda onun gibi davranmaktadır.¹³

Psikologların bazısı, model alma süreciyle ilgili bazı terimlerin özdeşleşme kelimesi ile eşanlamlı olarak kullanıldığını ileri sürerler. Onlara göre : "Deneysel psikoloji" (Experiment psychology) uzmanlarının "taklit", "görerek öğrenme" (observational learning), "plânsız öğrenme" (vicarious Learning) olarak isimlendirdikleri sürece, "şahsiyet psikolojisi" uzmanları "özdeşleşme" demektedirler. Sosyal öğrenme psikologlarının "taklit" ve "model alma" dedikleri sürece ise psikanalistler, "özdeşleşme", sosyologlar "rol benimsemesi" (adaptation of roles) demektedir.¹⁴

Bir başkasını örnek alma süreci ile ilgili olan özdeşleşme, taklit, görerek öğrenme, plânsız öğrenme, kopya etme, örnek alma, rol alma, rol benimsemesi, özleştirme (introjection) ve içselleştirme süreçleri, zaman zaman birbirlerinden farklı anlamlarda kullanılmıştır. Ancak sonuçta sujeler modelin bazı davranışlarını bu yollarla kazanmaktadırlar. Ayrıca sujeler bu süreçlerle kendileri ile model arasındaki farkedilen ve gerçek benzerliği artırmaktadır. Bu yüzden bu terimler birbirleriyle eşanlamlı olarak kullanılmaktadır.¹⁵

¹³ Tucker, Irving, V., Adjustment, Models and Mechanism, s.270; Kohlberg, agm, s.297; Bandura, A. - Walters, R.H., Social Learning and Personality Development, s.89.

¹⁴ Mussen ve ark., age, s.331; Bandura Albert - Huston Aletha, C., "Identification as a Process Incidental Learning", JASP, S.63, s.311; Meyer - Dusek, age, s.370; Goodstein ve ark., age, s.55; Mischell Walter, "Sex Typing and Socialisation", Carmichael's Manual of Child Psychology, S.2, s.28.

¹⁵ Bandura, "Social Learning", s.219; Bandura, "Analysis", s.3-4; Nash, age, s.413; Goodstein - Lanyon, age, s.55, Bandura, "Imitation" s.96. Bu terimler ile ilgili geniş bilgi için bk. Maccoby, Eleanor E.- Martin, John A., "Socialization in the Context of the Family: Parent Child Interaction", Handbook of Child Psychology, S.4, s.9-10; Geçtan, Engin, Psikanaliz ve Sonrası, s.58; Sanford, N., "The Dynamics of Identification" Psychological Review, S.62, s.106, 109, 116; Kelman, H.C., "Compliance, Identification, and Internalization: Three Process of Attitude Change", J.Conflict Resolution, S.51, s.62-5; Winch, age, s.27; Tucker, age, s.253; Bronfenbrenner, agm, s.122, 126; Berger, Seymour M., "Social Comparison, Modeling and Perseverance", Social Comparison

III- ÖZDEŞLEŞME TEORİLERİ

1. Psikanalitik Teori

Özdeşleşme teorisini ilk ortaya koyan kimsenin Psikanaliz okulunun kurucusu S.Freud olduğu söylenir.¹⁶ O, özdeşleşmenin iki çeşidi olduğunu belirtir.

- a. Analitik Özdeşleşme (Anaclitic Identification)
- b. Saldırğanla Özdeşleşme (Identification with agressor)

a. Analitik Özdeşleşme:

Freud'a göre oğlanlar ve kızlar çeşitli şekillerde anne ve babalarıyla özdeşleşir. Hem oğlanların hem kızların ilk bağımlılıkları kendilerinin bakıcısı olan anne ve babaları ile meydana gelir. Analitik özdeşleşme annenin çocuğuna ilgisiz kaldığı onun ihtiyaçlarına anında karşılık veremediği zaman başlar. Çocuk tarafından annenin ilgisinin kaybedilmesi onda anksiyete meydana getirir. Bunu öğrenen çocuk, bu sıkıntıdan kurtulmak ve güven kazanmak için annesiyle özdeşleşir. Bu özdeşleşmenin cinsiyetle ilgisi yoktur.

Freud, analitik özdeşleşmenin özellikle kızlar için önemli olduğuna inanır. Psikanalitik teori, bu özdeşleşmeyi şu şekilde açıklar: 3-4 yaşında kızlar, babalarına karşı kuvvetli bir duygusal bağıllık geliştirir. Bu durumun annelerinde kıskançlık yaratacağını düşündükleri için babalarına karşı olan bu duygusal bağıllıktan vazgeçerek annesiyle özdeşleşir. Anne ile özdeşleşmekle kızlar, onun sevgisini kazanır ve ahlâki normları bu şekilde annesinden öğrenir.¹⁷

Process, s.209.

¹⁶ Freud, Sigmound, Kitle psikolojisi, s.49-50; Meyer-Dusek, age, s.336; Bandura-Walters, age, s.92; Mischel, agm, s.19; Barlas ve ark., Ben ve Toplum, s.21.

¹⁷ A.Yer.

Oedipus kompleksi ile açıklanan bu tür özdeşleşme oğlanlarda görülür. 3-4 yaşında oğlanlar anneye sahip olma isteği geliştirirler ve annenin sevgisi için babayı rakip olarak görürler. Oğlanlar babalarının kendilerinden daha güçlü olduğunu anladıkları için bu yasak isteklerinden dolayı babasının öç almasından korkar. Bu cezalandırmadan kurtulmak için o, babasıyla özdeşleşerek onun ahlâki normlarını benimser.¹⁸

Freud tarafından ileri sürülen bu teorilerin bazı klinik olaylarla ilgili çalışmalardan hareket edilerek ortaya konulan anektotlar olduğu ve ancak hayatın ilk dönemi için geçerli olabileceği ileri sürülmüştür.¹⁹

Freud'dan sonra bazı teorisyenler de özdeşleşme çeşitleri ile ilgili görüşlerini belirtmişlerdir. Bunlardan O.H. Mowrer, Freud'un görüşlerine paralel olarak özdeşleşmeyi "Gelişimsel (Developmental) Özdeşleşme" ve "Savunma (Defensive) Özdeşleşmesi" şeklinde ele almıştır.²⁰

2. Sosyal Öğrenme Teorisi

Sosyal Öğrenme (Social Learning) psikologları özdeşleşmeyi taklit yoluyla öğrenme prensipleriyle izah ederler. R.Sears özdeşleşmeyi, sosyal öğrenme kuralları ile izah eden ilk psikologtur. Onun çalışmaları anne, baba ve çocuk ilişkisi üzerinde yoğunlaşmıştır. Sears'ın temel tezi; çocuğun şahsiyeti anne, babanın çocuk yetiştirme tarzı ile belirlenir.²¹ Çocuk ile anne, babası arasındaki sevgiye dayanan ilişki özdeşleşme için gerekli bir önşarttır. Bu ilişki ile çocuk yetişkinlerin değerlerini

¹⁸ A.Yer.

¹⁹ Hetherington, E.Mavis, "The Effects of familial Variables on sex Typing, on Parent-Child Similarity and Imitation in Children", Minnesota Symposia on Child Psychology, S.1, s.83.

²⁰ Bandura - Walters, age, s.93; Kagan, Jerome, "The Concept of Identification", Psychological Review, S.65, s.297; Sanford, Identification, s.99; The Dynamics of Identification, s.106.

²¹ Meyer - Dusek, age, s.368.

öğrenir.²²

Sosyal Öğrenmede taklit ve özdeşleşmenin rolü konusunda en yaygın çalışmaları bulunan Bandura'nın teorisine göre özdeşleşme, "Görerek Öğrenme" (Observational Learning) ile gerçekleşir. Çocuk ve genç, yetişkinlerin duygu, düşünce ve davranış kalıplarını onları gözlemleyerek öğrenir.²³ Böylece modeli gözlemleyen bir kimsede üç çeşit etki görülür.

a- Önceden bilmediği davranış ve tutumları modeli gözlemleyerek öğrenir.

b- Önceden bildiği fakat benimsemediği davranış ve tutumları modelin de benimsemesinden dolayı benzer davranış ve tutumlar oluşturur.

c- Önceden bildiği ve benimsediği davranış ve tutumları modelin de benimsemesi ya da benimsememesi sonucu davranış ve tutumlarının kuvvetinde artma veya azalma görülür.²⁴

3. Güç (Power) Teorisi

Özdeşleşmenin bir üçüncü teorisi de Psikanalitik ve Sosyal Öğrenme görüşlerini birleştiren "Güç Teorisi"dir. Bu görüşün savunucusu olan Parsons'a göre özdeşleşmede baba, yalnızca korkulacak bir model değildir. O, hem etkili bir mükâfat verici ve hem de etkili bir cezalandırıcıdır. Parsons'a göre oğlanlar, babası güç sahibi olduğu için onunla özdeşleşir ve onu örnek alır.²⁵

IV. ÖZDEŞLEŞMEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Özdeşleşme ile ilgili bu genel teorileri belirttikten sonra gençlerin başkalarıyla niçin özdeşleşmeye çalıştıklarını ya da

²² Bandura, age, s.68-69; Bandura - Walters, age, s.60-84.

²³ Meyer-Dusek, age, s.370-1.

²⁴ Bandura, age, s.68-9; Bandura-Walters, age, 60-84.

²⁵ Mc Candless, Children and Adolescents, s.341; Hetherington, agm, s.83.

özdeşleşmeyi reddettiklerini anlamaya çalışalım. Özdeşleşme ve model alma ile ilgili çalışmalar göstermiştir ki, genç insanın bir başkasına benzemesini ve onu örnek almasını teşvik edecek şartları başlıca şu başlıklar altında inceleyebiliriz.²⁶

1. Modelin özellikleri: Modelin sosyo - ekonomik durumu, hayat tarzı, itibarı, şöhreti, nüfuzu, sevgi ve şefkati, yaş, cinsiyet vb. fizikî ve psikolojik özellikleri.

2. Modelin davranışının gözlemlenen sonuçları: Modelin gençte olumlu etkiler meydana getiren davranışları; Modelin mükâfat ve ceza vermesi.

3. Model alanın özellikleri: Model alanın içe dönük olması, başkalarına güveninin olmaması, kapasitesi vb.²⁷

Özdeşleşmeyi etkileyen faktörleri bir diğer şekilde şöyle gruplandırabiliriz:

1. Sevgi ve şefkat

Gencin genellikle yakın ilişkide bulunduğu kimselerin ona gösterdiği sıcaklık, ilgi ve şefkat.

2. Güç ve üstünlük

a- Gencin genellikle yakın ilişkide bulunduğu kimselerle özdeşleşmesinde etkili olan modeldeki mükâfat verme, gencin arzuladığı kaynakları elinde bulundurma ve hakim olma yetkisi.

b- Gencin genellikle yakın ilişkide bulunmadığı modelde elde etmeyi arzuladığı sosyo-ekonomik konum, hayat tarzı, saygınlık, şöhret, nüfuz, kabiliyet ve sahasındaki uzmanlık.

3- Benzerlik

Gencin özdeşleşmeye çalıştığı kimseler ile kendisi arasındaki yaş, cinsiyet ve diğer fizikî ve psikolojik özelliklerdeki benzerlik.

A. Sevgi ve şefkat

S.Freud tarafından ortaya atılan Analitik Özdeşleşme

²⁶ Hurlock, Personality, s.98.

²⁷ Goodstein - Lanyon, Adjustment, s.60; Nash, age, s. 416; Bandura, "Imitation", International Encyclopedia of the Social Sciences, 5.7, s.100.

(Anaclitic Identification), O.H.Mowrer tarafından geliştirilen Gelişimsel Özdeşleşme (Developmental Identification), Parsons'un "Güç" Teorisi ve R.Sears tarafından formüle edilen Sosyal Öğrenme Teorisi anne, babanın çocuğuna bakım ve sevgisinin özdeşleşmeye yolaçtığı görüşünü esas alır.²⁸

Bu teorilerden sonra pek çok araştırma anne, baba bakımı ve sevgisi ile özdeşleşme ilişkisi arasındaki olumlu ilişkiyi tespit etmeye çalışmıştır.²⁹ Bu araştırmaların ilki O.H.Mowrer tarafından gerçekleştirilmiştir. O, konuşan kuşlarla gerçekleştirdiği deneyinde, kuşlara konuşmayı öğreten eğiticilerin onlara müşfik bir bakım ve ilgi göstermeleri durumunda bu kuşların taklit yoluyla konuşmayı öğrendiklerini, eğiticinin sevgi ve şefkat göstermemesi durumunda kuşların konuşmayı eğitici dışarı çıktıktan sonra gerçekleştirdiklerini tespit etti.³⁰ Böylece Mowrer, sujeye model tarafından verilen sevgi ve mükâfatın, sujenin nazarında modelin davranışının değerini arttırdığını ileri sürdü.³¹

Çeşitli araştırmacılar da okul çağı öncesi çocuklar üzerinde yaptıkları araştırmalarda çocukların, sevgi ve ilgi gösteren modeller ile özdeşleşmeyi tercih ettikleri sonucuna varmışlardır.³²

Lise ve üniversite öğrencileri üzerinde yapılan araştırmalarda da gençlerin daha çok şefkat gösteren ve mükâfat

²⁸ Hartup - Coates, "Imitation of a Peer as a Function of Reinforcement from the Peer Group and Rewardingness of the Model", Child Development, S.38, s.1003; Ayrıca bk. Tezimizin "Özdeşleşme Teorileri" ile ilgili bölümü.

²⁹ Bandura, agm, s.226; Nash, age, s.417; Hetherington, agm, s.82.

³⁰ Kohlberg, agm, s.300; Sears ve ark., Identification, s.4.

³¹ Hartup - Coates, agm, s.1003; Parke, age, s.195.

³² Bandura - Huston, agm, s.317; Mussen, P.- Distler L., "Masculinity, Identification and Father Son Relationship", JASP, S.59, s.350, 354; Hartup - Coates, agm, s.1004; Kohlberg, agm, s.298; Mussen, Paul H.- Parker Ann L., "Mother Nurture and Girls Incidental Learning", JASP S.2, s.96.

veren modellerle özdeşleştikleri görülmüştür.³³

B. Güç ve üstünlük

Taklit ve özdeşleşmenin ardındaki en önemli etken, güçlü olma duygusudur. Araştırmaların ve gözlemlerin de gösterdiği gibi insan ilişkilerinde güçlü olma duygusu en önemli değişkendir. Güçlü olma isteği model alan kimseyi bu davranışa götüren en önemli belirleyici etkindir.³⁴

Güçlü olmayı isteme insanda kuvvetli bir duygudur. İnsan kendinde zayıflık, yetersizlik vb. duygular hissettiğinden güçsüz olduğunu düşünür. Güçsüzlüğün ortaya çıkardığı acı, insanca dengenin bozulmasından, bütünüyle güçsüz olmayı kabul edememesinden doğar.³⁵

Güçlü olma duygusu ilk yaratılan insan ile birlikte var olmuştur. Kur'an'da insanın yeryüzünde Allah'ın halifesi olarak yaratıldığı³⁶ ve onun bu üstün niteliklerine meleklerin secde etmesi istendiği³⁷ anlatılmaktadır. İnsan bu üstünlük ve güç duygusuyla dünyaya gelmiş ve Yaratan'ın gücüne ulaşmak bilinçdışı dürtüsünü de bir miras olarak yüklenmiştir.³⁸

İnsan bu güçsüzlüğünü giderebilmek için güçlü bir kişiyle ya da grupla özdeşleşir. Böylece o kimse, modelin hayatına simgesel bir biçimde katılarak arzuladığı, elde etmek istediği hedefleri tecrübe eder.³⁹ Süje modelin güçlü ve başarılı

³³ Mc Candless, Children and Adolescents, s.340; Mussen - Distler, agm, s.350; Payne D.E.-Mussen P.H., "Parent-Child Relations and Father Identification Among Adolescents Boys", JASP, S.52, s.362.

³⁴ Mc Candless, Adolescents, Behavior and Development, s.380.

³⁵ Fromm, Erich, Sevgi ve Şiddetin Kaynağı, s.209.

³⁶ Bakara, 30.

³⁷ Bakara, 34.

³⁸ Adasal, Rasim, Yeryüzü Tanrıları, Liderler, Komutanlar ve Kahramanlar Psikolojisi, s.63.

³⁹ Fromm, age, s.290.

olduğuna inanmışsa o, bu başarıya uygun, olumlu bir his duyar ve bu tecrübe özdeşleşmeyi kuvvetlendirir. Örnek alan kimse model ile özdeşleştiğinde, sosyal çevrenin modele gösterdiği övgü ve mükâfatların kendine de verileceğini zanneder. Eğer modeli sosyal çevre beğenmez ve eleştirirse o, olumsuz duygular hisseder. Çünkü o, sosyal çevrenin modele yönelttiği olumsuz duyguları hisseder.⁴⁰

Modelin güç sahibi olması için süjenin istediği ve korktuğu bir şeye sahip olması gerekir. Diğer bir deyişle bir model, onu örnek alacak kimsenin arzuladığı ya da korktuğu herhangi bir şeye sahip değilse ve o modelin bu gücünün paylaşılamıyacağı biliniyorsa, ya da modelin güçlölüğu onu örnek alacak kimse tarafından bilinmiyorsa o model güçsüz demektir.⁴¹

Gücün bu özelliği dolayısıyla bir gruba yeni katılan kimse yeni tanıştığı kimselere karşı gücünün bu özelliklerini gösterebilmek için gayret sarfeder. Uyumsuz gençlere de gücün etkisi gösterilemez. Çünkü bu gençler yetişkinlerin gücünden korkmazlar. Yetişkinler de gençlerle iletişim kuramazlarsa onlar üzerindeki güçlerini kaybettikleri için onlara özdeşim modeli olamazlar.⁴²

İnsanlar çevrelerinde ve yaşadıkları toplumda sayılan, sevilen, başarılı ve üstün kişi olma çabası içindedir. Toplumsal olan bu güdünün yarattığı gerilimden kurtulmak ve bu ihtiyacı gidermek için kimi insan bedensel, kimi insan da zihinsel gücüyle üstünlüğünü kanıtlamak ister. Sporla uğraşır, mesleğinde gelişip ilerler, çeşitli bilim ve sanat dallarında çalışır.⁴³ Çoğu zaman da bu çabalar içinde iken bu alanlarda başarı ve itibar kazanmış birini kendisine model alarak ona benzemeye çalışır.

Yüksek statüdeki modeller daha az başarılı veya daha az

⁴⁰ Kagan, agm, s.300; Kagan J., Understanding Children, Behavior, Motives and Thought, s.13.

⁴¹ Reese, Hayne - Lipsitt, Lewis, Experimental Child Psychology, s.588; Mc Candless, Adolescents, s.381.

⁴² A.yer.

⁴³ Köknel, Kişilik. s.62-3.

saygınlığı olan modellere oranla daha etkili ve taklit edilmeye daha hazırdırlar. Bu şekilde takdir edilen modeller arzu edilen kaynaklara sahip oldukları için daha güçlü etkileri vardır.⁴⁴

Yüksek statüdeki modellerin taklit edilmesi artan yaş ile birlikte daha da önem kazanır. Ergenlik çağında artık genç insan, ana,babası ile arkadaşlarını kıyaslamaya başlamıştır. Bu sebeple o, anne, babasından daha çok saygınlığı olan kimseleri görerek onlar gibi olmak ister. Artan yaş ile birlikte fizikî güçten etkilenmesi azalırken bu tür gücün etkisinde herhangi bir azalma görülmez.⁴⁵

Sonuç olarak diyebiliriz ki, çocuklar ve ergenler, modelin gücü hakkındaki bilgiyi onlarla ilişkide bulunarak, sergilenen gücü görerek onlar hakkında bazı şeyler duyarak elde ederler.⁴⁶ Eğer onlar modelin üstünlüğünü kabul ederlerse onu kendilerine örnek alırlar.

C. Benzerlik

Suje ve model arasındaki benzerlik özdeşleşmenin kuvvetini arttırır ve suje özdeşleşme sürecinin elde edilmesi esnasında bu benzerlik derecesini arttırmak için modeli taklit eder.⁴⁷

İnsanların kendilerine benzediğini algıladığı modeller taklit meydana getirme konusunda daha çekici ve daha etkileyicidir. Çocuklar ve orta öğretim gençliği üzerinde yapılan bir araştırmada çocuk ve gençlerin kendilerine benzer olarak gördükleri kimselerden daha fazla etkilendikleri tespit edilmiştir.⁴⁸

⁴⁴ Mischel, agm, s.45; Martin, David G., Personality, Effective and Ineffective, s.129; Bandura, Albert, "Social Learning Through Imitation" Nebraska Symposium and Motivation, s.241.244; Miller-Dollard, age, s.266

⁴⁵ Mc Candless, Adolescents, s.387,390; Reese - Lipsitt, age, s.592,594.

⁴⁶ Mc Candless, Adolescents, s.391.

⁴⁷ Kagan, agm, s.300

⁴⁸ Mc Candless, Adolescents, s.389.

Çocuk ve gencin modele benzediği inancını hissetmesinde üç önemli merhale vardır.

1- Dış görünümdeki farkedilen benzerlik: Modelin cinsiyeti, boyu, ağırlığı, saç ve göz rengi vb. fizikî özellikleri.

2- Psikolojik özelliklerde farkedilen benzerlik: Modelin davranış özellikleri, fikirleri, düşünceleri ile sevinç, keder, kızgınlık vb. duygusal özellikleri.

3- Başkasının telkini ile farkettilen benzerlik ⁴⁹

Özdeşleşme süreci içinde insanların kendilerine benzer olarak gördükleri modelden daha fazla etkilenmesinin gerekçelerini şu şekilde açıklayabiliriz: Fertler, kendi düşüncelerinde bilişsel bir uyum sahibi olma konusunda kuvvetli bir ihtiyaç hissederler.⁵⁰ İnsan zihninde birbirine benzeyen şeyleri biraraya getirme eğilimi vardır.⁵¹ Çünkü insanlar tutarlılığı tercih etme eğilimindedirler. İnsanlar nesnelere birbiri ile uyumlu, mantıklı ve tutarlı olmasını istediği gibi kendi inanç, düşünce, davranış, duygu ve tutumlarının da uyumlu ve tutarlı olmasını isterler. Özellikle diğer insanlar hakkındaki duygularının tutarlı olması onlar için büyük önem arzeder.⁵² Bu sebeple bir kimse, model ile genelde bazı özelliklere sahip olduğunu farkedirse o modelin diğer özelliklerini de -bilişsel ve algısal uyumu devam ettirebilmek için- kendi düşüncesinde içselleştirmeye çalışır.⁵³

Çocuk ve genç, modele benzerliğini arttırdığında onun psikolojik özelliklerini elde edeceğine inanır. Suje ile model arasındaki dış görünümdeki farkedilen benzerlik, psikolojik özellikte de benzerliğe yolaçabilir. Model ile onu gözlemleyen kimse arasındaki dış benzerlik ne kadar büyük ise modelin

⁴⁹ Mussen ve ark., age, s.397; Kagan, age, s.13; Kagan, agm, s.299; Heilburn, Alfred, "Parent Identification and Filial Sex Role Behavior: The Importance of Biological Context", Nebraska Symposium on Motivation, s.135.

⁵⁰ Bandura, Social Learning, s.245.

⁵¹ Baymur, Feriha, Genel Psikoloji, s.128.

⁵² Freedman L., Jonathan ve ark., Sosyal Psikoloji, s.165.

⁵³ Bandura, Social Learning, s.245.

psikolojik özelliklerinin de süjenin kendisinde de olacağı konusundaki beklentileri o kadar büyüktür.⁵⁴

Suje ile model arasındaki psikolojik benzerlik özdeşleşmenin kuvvetinin artmasında fizikî özelliklerden daha etkilidir. Çünkü özdeşleşmede en önemli motiv, modelin olumlu psikolojik özelliklerini tecrübe etme duygusudur.⁵⁵

Model ile suje arasındaki bu fizikî ve psikolojik benzerlik, sujeyi modelin davranışlarını taklit etmeye ve modelin inançlarını ve değerlerini benimsemeye motive eder. Suje modeli ne kadar başarılı bir şekilde taklit ederse modele benzediği duygusu da o kadar artar. Böylece artan benzerlik ve kendini modelin yerine koyma olgusu devam eder.⁵⁶

Suje ile model arasındaki benzerliğin özdeşleşmeyi kuvvetlendirmesi için modeldeki özelliklerin herkeste bulunan ortak özellikler olmaması gerekir. Eğer farkedilen benzerlik genel değilse ve daha geniş kategorileri kapsıyorsa suje bu özelliklere daha fazla önem verir. Mesela modelin iki elinin, iki gözünün olması özdeşleşme için etkili değil iken onun, suje ile aynı ırka, cinsiyete, yaşa, inanca ve sosyal statüye vb. sahip olması özdeşleşmede daha etkili olmaktadır.⁵⁷

Benzerliğin etkisi en açık olarak büyük kültürel ve demografik özellikleri, tutumları, inançları, ilgileri ve geçmişleri paylaşan insanlarda daha çok görülür. Türkler Türkler'i, dindarlar dindarları, yaşlılar yaşlıları, gençler de gençleri benimseme eğilimindedir. Irk, din, politika, toplumsal sınıf, eğitim düzeyi, deri rengi ve yaş gibi özellikler özdeşleşmede etkili olur. Ayrıca meslek, zekâ düzeyi, belirli bir alandaki kabiliyet ve hatta boy, ağırlık, fizikî özellikler de etkilidir. Gerçekte, belki de kişilik özellikleri dışında hemen hemen her hususta birbirine benzer insanlar, birbirlerini

⁵⁴ Kagan, age, s.14.

⁵⁵ Kagan, agm, s.299.

⁵⁶ Kagan, age, s.14,15.

⁵⁷ Maccoby - Martin, agm, s.8; Kagan, age, s.13.

daha fazla benimseme eğilimindedirler.⁵⁸ Çeşitli araştırmalar da bu tür benzerliklerin özdeşleşmeyi kuvvetlendirdiğini göstermektedir.⁵⁹

Eğer model ile model alacak kimse arasında ortak özellikler yoksa, ya da bu özelliklere sahip olan model, süjenin arzuladığı, ulaşmak istediği hedeflere sahip değilse suje, bu modelle özdeşleşmeyi kabul etmeyebilir.⁶⁰

Model ile onu gözleyen arasındaki benzerlik konusunda tüm sonuçlar şunu göstermektedir: Benzerlik taklidi genellikle arttırmaktadır. Bununla birlikte özdeşleşmede yegane unsur değildir. Eğer bilişsel benzerlik özdeşleşmenin esas temeli olsaydı çocukların, yetişkinlerden çok arkadaşlarıyla özdeşleşmeleri gerekirdi. Halbuki çocukların arkadaşlarından ziyade yetişkinleri taklit ettiği bir gerçektir.⁶¹

V- ÖZDEŞLEŞME YOLUYLA AHLÂKÎ VE DİNÎ DEĞERLERİN ÖĞRENİLMESİ

Özdeşleşmenin ilk şartı bir objeye olan duygusal bağlılığın bulunmasıdır. Genel anlamıyla öğrenme ve duygu, gelişimin bilişsel (cognitive) ve şefkatle ilgili görüntüleridir. Zihin ve duygu birbirine girift olduğu için birbirinden tamamıyla ayrılamazlar.

Çocuk için en önemli duygusal tecrübeler onun sevdiği kişilerle olan ferdi ve sosyal ilişkileri sonunda elde edilir. Çocuğun bu ilk ilişkileri ona ilk güveni sağlayan anne, baba ve diğer aile üyeleridir.⁶²

⁵⁸ Freedman ve ark., age, s.172-3.

⁵⁹ Bandura, Social Learning, s.245-6; Hetherington, E. Mavis-Frankie, Gray, "Effects of Parental Dominance, Warmth and Conflict on Imitation in Children", Readings in Social Development, s.489; Maccoby - Wilson, agm, s.86; Kagan, age, s.17; Mc Candless, Adolescents, s.389.

⁶⁰ Bandura, Social Learning, s.246; Mischel, agm, s.39.

⁶¹ Mischel, agm, s.39; Bandura, Social Learning, s.246.

⁶² Fairwather, Ian, C.M., "Emotional Development", Handbook of Religious Education, s.121; Grinder, age, s.326-7; Hurlock, Personality Development, s.97.

Başkalarının himayesine, sevgi ve şefkatine ihtiyaç duyma, insanların dinî yaşayışında da çok önemli bir yer tutar.⁶³ Ferdî ilişkiler ve duygusal bağlılık dine yönelme sürecinde önemli bir faktördür.⁶⁴ Çünkü din de kuvvetli duygusal unsurlara sahiptir.⁶⁵

İlkel şekliyle anne, baba ve aile üyeleriyle gerçekleştirilen karşılıklı sevgi ve saygı, ileri ve üstün şekliyle Allah inancında karar kılmaktadır.⁶⁶ Özdeşleşme yoluyla çocuk aile üyelerinin ideallerini, tutum ve davranışlarını kabul ederken⁶⁷ onların dinî inanç ve kanaatlerini de benimser.

Birçok yazar otobiyografilerinde anne, baba ve diğer aile üyelerine karşı besledikleri duygularla dinî duyguları arasında bir bağlantı olduğunu söylemektedir.

Ömer Seyfettin çocukluğunda annesinin kendisini sabah namazı kılması için uyandırmasını duygusal bir tablo çizerek anlattıktan sonra şöyle der: "Uykum yoktu. Anneme bakıyordum. Yeşil başörtüsü başında, bu ışıklı karanlık içinde bir hayal gibi hareket ederek Kur'an'ını aldı ve pencerenin kenarına, geniş sedire oturarak dokunaklı ve ince sesi ile okumaya başladı... Annemi bir meleğe benzetiyordum... Annemin şimdi Kur'an tutan ince parmaklarıyla okşadığı sarı ve çok saçlarıma dokunduğunu hisseder gibi oluyorum ve dalıyorum."⁶⁸

Tolstoy, "Annemden görerek tekrar ede ede öğrendiğim duaları söylerken anneme karşı duyduğum sevgi ile Tanrı'ya karşı duyduğum sevgi tek bir duygu halinde kaynaşır." diyerek Tanrı inancının

⁶³ Clark, Walter, H., "Çocukluk Dönemi Dinî", AÜİF Der., C.XXIV, s.180.

⁶⁴ Argyle, Michael - Hallahmi, Benjamin, The Social Psychology of Religion, s.38.

⁶⁵ A.Eser, s.78.

⁶⁶ Hökelekli, Hayati, Ergenlik Çağı Gençlerinin Dinî Gelişimi, s.70.

⁶⁷ Payne-Mussen, agm, s.358.

⁶⁸ Yardım, M.Nuri, Edebiyatçılarımızın Çocukluk Hatıraları, s.143-7.

anne sevgisinden kaynaklandığını ifade etmektedir.⁶⁹

Bir başka yazar da bu konuda şu hatırasını anlatmaktadır: "Din hayatıma, ana babamın kişiliklerinde Tanrı'ya tapmak, O'nu bu şekilde sevmekle başlamıştım. Babam, annem ve büyükannem aile hayatı içinde bir teslis meydana getiriyor. Aileme karşı olan inancım bazen birine bazen diğerine yöneliyordu. Bir akşam büyükannemin odasına girmiştim; onu diz çökmüş halde, yatağının dibinde dua ederken görünce ona karşı duyduğum sevgi, sessiz bir tapınma biçimine girivermiş, belki de ilk defa olarak aile içindeki tanrılarımın üstünde bulunan, ana, babamın bile ruhen ve gerçek olarak taptıkları sihirli, gizli bir varlığın varolduğunu anlamıştım." ⁷⁰

Anne, babasına sevgi duyan ve onları kendine model alan çocuk, özdeşleşme yoluyla onların dini değerlerini benimser. Bovet'in deyiimiyle o, "Tanrılarının Tanrısı'nı kabullenir."⁷¹ Hatta onun nazarında Tanrı en çok sevdiği ebeveynine benzemektedir.⁷²

Bu açıklamalardan sonra "Çocuklar ve gençler ahlâkî ve dini duygu ve düşüncelerinin uyanmasında hangi aile üyesinden daha fazla etkilenmektedir?" sorusuna cevap arayabiliriz.

Psikanalitik teoriye göre baba, çocuklarının ahlâk gelişiminde anahtar rol oynar. Freud, kadının süperegusunun noksan olduğunu ileri sürer. Bu görüş açısına göre kadınların çocuklar için ahlâk gelişimi bakımından ideal modeller olmaları çok güçtür. Babalar ise ailede önemli ahlâkî otoritedir. Buna uygun olarak da hem kızlar, hem oğlanlar için en önemli ahlâkî özdeşleşme objesi babalardır.⁷³

Freud din inancının da baba imajından kaynaklandığını söyler. Ona göre insan, tehlikelere karşı kendi güçsüzlüğünü ve

⁶⁹ Bovet, Pierre, Din Duygusu ve Çocuk Ruhu, s.97.

⁷⁰ A.Yer.

⁷¹ A.Yer.

⁷² Argyle - Hallahmi, age, s.184.

⁷³ Lynn, The Father, His Role in Child Development, s.194; Kohlberg, agm, s.308.

çaresizliğini giderebilmek ve korunabilmek için dine sarılmıştır. Böylece "Allah Baba" inancı ortaya çıkmıştır. Böyle bir paralelliği çocukta da görmek mümkündür. Çocuk güçlü olabilmek için babasını emin bir sığınak olarak gördüğünden onu yüceltir ve onunla özdeşleşir. Onun için dinde daima bir baba özelliği veya baba - oğul ilişkisi vardır.⁷⁴

Özdeşleşmenin Sosyal Güç teorisi taraftarlarına göre de baba, anneye oranla ahlâk özdeşleşmesinde daha önemlidir. Çünkü sosyal güç değişkenlerinin bağımlılıkla ilgisi çok azdır.⁷⁵ Sosyal Güç teorisini ileri süren Parsons'a göre baba ailenin değerlerini cemiyete, cemiyetin değerlerini de aileye getirir. Çocuklarının iyi birer vatandaş olarak sorumluluk almalarını isteyen baba, içinde bulunduğu kültürün temel kurallarını ve değerlerini içselleştirmek için çocuğunu zorlaması kuvvetle muhtemeldir.⁷⁶

Gelişimsel Özdeşleşme teorisine göre ise anne, en önemli ahlâkî özdeşleşme objesidir. Çünkü anne, temel bağımlılık objesidir ve annenin şefkat, ilgi ve disiplin anlayışının vicdan gelişmesinde daha önemli bir rolü vardır.⁷⁷

Bu teorilerle ilgili olarak gerçekleştirilen istatistikî çalışmalarda Rizzuto, Tanrı fikrinin oluşmasında Freud teorisini destekleyen deliller elde etmekle birlikte, anne imajının baba imajı kadar ilâhiyat fikrinin oluşmasına yardım ettiğini ortaya koymuştur.⁷⁸

Yüksek okul öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada öğrenciler değerler, meslek tercihleri, başarı, yeterlilik vb. tutumlarında babalarına benzediklerini, dinî davranış konularında

⁷⁴ Yavuz, Kerim, Psikanalizde İlk Dinî Gelişmelerin Değeri, s.53.

⁷⁵ Kohlberg, agm, s.308-9.

⁷⁶ Lynn, age, s.194.

⁷⁷ Kohlberg, agm, s.308-9.

⁷⁸ Meadow, Mary - Kahoe, Richard, D., Psychology of Religion, Religion in Individual Lives, s.78.

ise annelerine benzediklerini belirtmişlerdir.⁷⁹

Notre Dame Üniversitesi'ndeki Katolik öğrenciler üzerinde yapılan bir araştırmada da öğrencilerin dinî inançları üzerinde en etkili olan ebeveynin anneleri olduğunu söyleyenlerin sayısı, babaları olduğunu söyleyenlerin sayısından oniki kat daha fazladır.⁸⁰

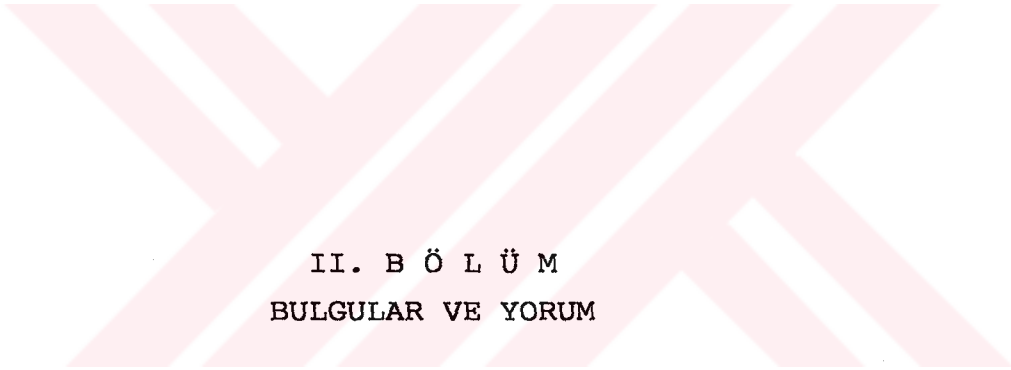
Anne, babanın çocuklarında ahlakî, dinî, inanç ve tutum oluşturmadaki tesirini mukayese ettiğimizde annenin tesirinin daha etkin olduğunu gösteren çalışmaların çoğunlukta olduğu görülmektedir.⁸¹

⁷⁹ Lynn, age, s.148.

⁸⁰ Argyle - Hallahmi, age, s.32.

⁸¹ A.Yer.

II. B Ö L Ü M
BULGULAR VE YORUM

Araştırma ile ilgili bulguların değerlendirilmesine geçmeden önce öğrencilerin yaş, cinsiyet ve yetiştikleri sosyo - kültürel çevrelerini tanımaya çalışalım.

Ankete katılanların % 44.7'sini Bursa İmam Hatip Lisesi öğrencileri oluşturmaktadır. Bursa Anadolu Lisesi, Cumhuriyet Lisesi, Atatürk Lisesi, Ertuğrulgazi Lisesi ve Yıldırım Bayezid Lisesi'nde öğrenim gören Genel Lise öğrencilerinin oranı ise % 55.3'tür (Bk. Ek Tablo 1).

Deneklerin % 50.6'lık bölümünü erkek, % 49.4'lük bölümünü ise kız öğrenciler oluşturmaktadır (Bk. Ek Tablo 2).

12-14 yaş grubu öğrenciler örneklemin % 30.3'üdür. 15-17 yaş grubundakiler örneklemin % 55.8, 18 ve daha büyük yaştakiler ise % 13.9'udur (Bk. Ek Tablo 3).

Deneklerin en uzun yaşadıkları yerleşim birimlerine gelince: Öğrencilerin % 12.6'sı hayatlarının en uzun dönemini köyde geçirdiklerini belirtirken, % 10.2'si ilçe merkezinde, % 77.2'si şehir veya büyükşehirde geçirmişlerdir. Okul türü itibariyle İHL öğrencilerinin % 18.8'i hayatlarının en uzun dönemini köyde geçirmiştir. GL öğrencilerinde bu oran % 7.7'dir. İlçe merkezinde ise bu oran İHL öğrencilerinde % 11.3, GL öğrencilerinde % 9.3'tür. Şehir veya büyükşehir merkezinde ise bu dağılım şöyledir: İHL öğrencileri % 69.9, GL öğrencileri % 77.2 (Bk. Ek Tablo 4).

Görüldüğü gibi İHL öğrencilerinden hayatının büyük bölümünü kırsal kesimde geçirenler GL öğrencilerinden daha fazladır.

Öğrencilerin ailelerinin ekonomik düzeyleri aylık gelirlerine göre tespit edilmeye çalışılmıştır. Buna göre aileler, ekonomik düzeylerine göre aylık geliri 1.000.000 TL'den az olanlar alt, 1.000.000 - 2.000.000 TL arası orta ve 2.000.000 TL'den fazla olanlar üst olmak üzere üç grupta değerlendirilmiştir. Elde edilen verilere göre deneklerin % 17.4'ü alt ekonomik düzeyi oluştururken, bunu % 34.1 ile üst, % 48.5 ile de orta ekonomik grup izlemektedir (Bk. Ek Tablo 5). Öğrencilerin % 82.6'sının orta ve üst ekonomik düzeyde bulunması olumlu bir orandır. Orta öğretim gençliği ile ilgili Türkiye genelinde yapılan bir ankette de aileleri orta ve ortanın üstü ekonomik

düzeve sahip olan öğrencilerin oranı da % 84.6 olarak bulunmuştur.¹

Okul türü itibariyle ailesinin ekonomik durumunu "orta" olarak belirten İHL öğrencileri (% 49.7) ile GL öğrencileri (% 47.5) birbirine yakın oranlar gösterirken alt ve üst ekonomik düzeylerde bu oran İHL öğrencileri aleyhinde farklılık arz etmektedir. Buna göre alt ekonomik seviyedeki İHL öğrencilerinin oranı % 28.8; GL öğrencilerinin ise % 8.4'tür. Üst ekonomik seviyede ise İHL öğrencilerinin oranı % 21.5; GL öğrencilerinin ki ise % 44.1'dir (Bk.Ek Tablo 5).

Deneklerin anne,babalarının öğrenim durumundan da kısaca sözedelim: Ek Tablo 6'da da görüleceği gibi annelerden % 15.1'i hiçbir öğrenim görmemiş , % 57.6'sı ilköğretim, % 21.3'ü orta öğrenim, % 6.0'sı yüksek öğrenim görmüşlerdir. Okul türü itibariyle İHL öğrencilerinde anneleri hiç öğrenim görmeyenler % 25.8'lik bir grubu oluştururken, GL öğrencilerinde bu oran % 6.5'e inmektedir. İHL öğrencilerinde annelerin % 65.0'i ilk, % 8.3'ü orta öğrenim görmüş, ancak % 0.9'u yüksek öğrenimini tamamlamıştır. GL öğrencilerinde annelerin % 51.5'i ilk, % 31.9'u orta, % 10.1'i yüksek öğrenim görmüştür.

Babaların öğrenim durumuna gelince: Babalardan % 4.4'ü ilk-öğrenim görmemiş, % 51.8'i ilkokul, % 27.7'si orta, % 16.1'i de yüksek öğrenim görmüştür (Bk. Ek Tablo 7). Okul türüne göre bu dağılım şöyledir: İHL öğrencilerinin babalarının % 6.7'si okumamış, % 67.2'si orta, % 8.9'u yüksek; GL öğrencilerinin % 2.6'sı okumamış, % 39.3'ü ilk, % 36.2'si orta, % 21.9'u yüksek öğrenim görmüştür.

Görüldüğü üzere anne,babanın eğitim ve öğretim seviyesi okul türü itibariyle büyük farklılık arz etmektedir. İHL öğrencilerinin annelerinden ancak % 9.2'si orta ve yüksek öğrenim görmüştür. GL öğrencilerinde bu oran % 42.0'ye çıkmaktadır. Babalarda ise İHL öğrencilerinde orta ve yüksek öğrenimi tamamlayanlar % 26.1, GL öğrencilerinde ise % 58.1'dir.

¹ Gökçe ve ark.,Orta Öğretim Gençliğinin Beklenti ve Sorunları, s.60.

II- DİNİ İNANÇ VE TUTUMLARIN OLUŞMASINDA EĞİTİM VE ÖZDEŞLEŞMENİN ETKİSİ

1) Dini İnanç ve Tutumların Oluşmasında Eğitim ve Özdeşleşmenin Önemi

Toplumun kültürel olarak uygun bulduğu standartlara uyum konusunda şahsiyet oluşumunu etkileyen iki öğrenim metodu vardır. Diğer bir deyişle cemiyet ve grup üyeleri, bireyi iki şekilde yetiştirir.

1- İnanç tutum ve davranışın bir başkası tarafından kontrolü ve rehberliği yardımıyla öğrenilmesi (Dış kaynaklı öğretim, Formâl Öğretim, Plânlı Öğretim)

2- İnanç, tutum ve davranışın taklit ve model alma yoluyla öğrenilmesi (İç Kaynaklı Öğretim, İnfornâm Öğretim, Plânsız öğretim)²

Cemiyet ve grup üyeleri bazen bireylere değerlerini plânlı öğretim yoluyla öğrenme imkânı temin eder. Bu, okullardaki öğretim yoluyla olabileceği gibi grup üyelerinin çocuk ve gence yaptığı telkinler, emir ve yasaklamalar, yol göstermeler ile de olabilir. İnfornâm eğitim ile çocuk ve genç, yetişkinlerle ilişkilerinden ve onları gözlemelerinden çıkardıkları sonuçla kendilerini eğitirler.³

Formâl eğitimde, grup üyelerinin kültürel olarak tasvip edilen davranış kalıplarını, gencin öğrenmesi için direkt bir zorlama ve yaptırım söz konusudur. Özdeşleşmede ise bu standartlar grup üyeleri tarafından taklit edilecek modeller ortaya konarak endirekt bir yolla zorlanır.⁴

Eğitim dış kaynaklı (Outer Directed) olduğu için anne, baba,

² Hurlock, Elizabeth, Personality Development, s.89; Ross, Dorothea, "Relationship Between Dependency, Intentional Learning and Incidental Learning in Preschool Children", Readings in Social Development, s.289; Lazarus, Richard, S., Patterns of Adjustment and Human Effectiveness, s.472.

³ Lazarus, Patterns, 472; An Introduction to Psychology, s.162.

⁴ Hurlock, Personality Development, s.81.

öğretmen ya da diğer yetişkinler gence, kültürel olarak tasvip edilen standartlara uyum konusunda nasıl düşüneceği, hissedeceği ve davranacağı konusunda zorlayabilir. Özdeşleşme ise iç kaynaklı (Inner controlled) olduğu için genç, kendisine model olarak seçtiği kimse gibi düşünür, hisseder ve davranır. Hiçkimse gence modelin davranışı gibi davranmaya zorlayamaz. Bu yüzden taklit, gönüllü bir süreçtir. İlk çocuklukta belki bu süreç şuuraltı olabilir, fakat ergenlikte bilinçli bir şekil alır.⁵

Formâl eğitim ile özdeşleşmenin bir diğer önemli farkı da, öğrenme için gerekli olan güdülenmenin (motivation) derecesi ile ilgilidir. Gerek sınaama yanılma , gerek direkt öğretim, gerekse özdeşleşme yoluyla öğretim çeşidinde temel üç şarttan birisi de güdülenmedir.⁶ Formâl eğitimdeki öğrenmede, bireyi cemiyetin beklentilerine göre davranmaya zorlamada ceza ve mükâfat kuvvetli bir güdülenme olabilir. Fakat şiddetli ceza ve aşırı mükâfat, kişi istemediği sürece onun değerlerini ve hislerini değiştirmeye genellikle yeterli olmayabilir. Birey, yüzeysel olarak değişmiş olarak görünebilir. Gerçekte ise, cezalandırılma tehdidi ve sosyal kınama sözkonusu olduğundan sosyal kabul görmek için fert, bu yeni değerleri yüzeysel olarak kabullenir.⁷ Bu davranış tarzı ile o, cemiyetin değerlerini benimsememiş olsa bile onlara uyum gösterebilir.

Özdeşleşme insanın kendisinden başlayan (Self Initiated) bir öğrenim şeklidir ve kişi özdeşleşme yoluyla öğrenimde, öğrenmeyi kendisi ister. Bu öğrenim şekli, çocuk ve gencin yapacağı şey konusunda yeterli güdülenme sağlar.⁸

Çocuk ve gencin sosyalleşmesinin bir bölümü direkt öğretim ile şekillenmesine rağmen onun davranış ve tutumlarının çoğu hayatında önemli gördüğü yetişkinleri gözlemleyerek, onları model

⁵ Hurlock, Personality Development, s.90,97.

⁶ Sears, Robert - Rau, Lucy - Albert, Richard, Identification and Child Rearing, s.370.

⁷ Hurlock, Personality Development, s.97

⁸ Hurlock, Personality Development, s.97.

alma suretiyle elde edilir.⁹ Çocuk ve gençlerin yetiştirilmesini bir dizi kurallar ve yöntemlerden ibaret olarak düşünmek, yanılmalara sebep olur. Psikoloji ve eğitim konusunda uzman olmayanlar çoğunlukla bu yanılığa düşerek kültürel kalıpların fertlere iletilmesi konusunda formâl eğitime gereğinden fazla önem atfederler. Aslında çocuk ve gencin kişiliği kendisine örnek aldığı yetişkinlerle kurduğu sürekli ilişkilerden çıkan bir sonuçtur. Eğer belli kuralları uygulamakla çocuk ve gencin sağlıklı bir şekilde yetişmesi gerçekleşseydi her ana,baba çocuğunu en iyi biçimde yetiştirebilirdi.¹⁰

Çocuğun ve gencin ahlâkî ve dinî sosyalleşmesinde özdeşleşme yoluyla öğrenim önemli bir yer tutar. Anne, baba ve yetişkinleri örnek alma, dinî ve ahlâkî yasaların şekil almasında direkt öğretimden daha etkilidir.¹¹ Çocuk ve genç, model aldığı kimsenin dinî davranışlarını örnek alacak ve aynı şekilde hareket etmeyi isteyecektir. Dinî hayatın gerekleri hakkındaki bilgilerin büyük bir kısmını bu özdeşleşme mekanizmasından alacaktır.¹²

Yahya Kemâl özdeşleşme sürecinin toplumumuzda nasıl çalıştığını şu satırlarıyla tasvir eder:

"Kendi kendime diyorum ki: Şişli, Kadıköy, Moda gibi semtlerde doğan, büyüyen, oynayan, Türk çocukları milliyetlerinden tam bir derece nasip alabiliyorlar mı? Bu semtlerdeki minareler görünmez, ezanlar işitilmez, Ramazan ve kandil geceleri hissedilmez. Çocuklar müslümanlığın rüyasını nasıl görürler?"

"İşte bu rüya, çocukluk dediğimiz bu müslüman rüyasıdır ki bizi henüz bir millet halinde tutuyor. Bugünkü Türk babaları, havası ve toprağı müslümanlık rüyasıyla dolu semtlerde doğdular, doğarken kulaklarına ezan okundu, evlerinin odalarında namaza durmuş ihtiyar nineler gördüler, mubarek günlerin akşamları bir

⁹ Bandura, agm, s.215; Bandura - Huston, s.311; Mischel, Walter, agm, s.47; Tucker, age, s.252.

¹⁰ Yörükoğlu, Atalay, Çocuk Ruh Sağlığı, s.130; Lazarus, Patterns, s.472.

¹¹ Meadow - Kahoe, age, s.225; Lazarus, Patterns, s.479.

¹² Mardin, Şerif, Din ve İdeoloji, s.64.

minderin köşesinde okunan Kur'an sesini işittiler; bir raf üzerinde duran Kitabullah'ı indirdiler. Küçük elleriyle açtılar, gülyâğı gibi bir ruh olan sarı sayfelerini kokladılar. İlk ders olarak Besmeleyi öğrendiler, kandil günlerinin kandilleri yanarken ramazanların, bayramların topları atılırken sevindiler. Bayram namazlarına babalarının yanında gittiler. Camiler içinde şafak sökerken tekbirleri dinlediler".¹³

Belirtildiği gibi din, çocuk ve gençlerin dinî değerleri benimsemesi, dinî gruba uyum sağlayabilmesi için ibadetler vazeder. Dinî inanışın dış ifadesi olan ibadetler kişiyi, Yüce Varlık ile karşı karşıya getiren davranışlardır. İbadet, ilim ve örnekle gerçekleşir. Daha mükemmel hale gelen ibadet ve amel-i salih, örneğe uygun davranışlar geliştirir. Bu ibadet ve örnek davranışları yerine getiren genç, İslamî gruba uyum sağlar.¹⁴

Çocuk ve gencin gruba uyum sağlamasında gözlenen ibadetin olumlu etkisi vardır. Hz. Muhammed'in "Namazlarınızın bazılarını evlerinizde kılınız ve oraları kabirlere çevirmeyiniz."¹⁵ "Farz namazlar dışındaki namazların en faziletlisi evlerinizde kılınandır."¹⁶ şeklindeki tavsiyelerinin hikmetlerinden birisi namazı evde kılmak suretiyle ev halkına örnek olmanın, camide kılarak da topluma örnek olmanın önemini vurgulamaktadır.

Halide Edip Adıvar çocukluğunda Süleymaniye Camisi'nde kıldığı bir teravih namazından nasıl etkilendiğini şu ifadelerle dile getirmektedir:

"Şimdi gündüzün kurşuniye kaçan havası altın yaldızlı, havada titreyen yüzlerce kandilin altında muazzam bir kalabalık diz çökmüş oturuyor. Bir tek boş yer yok. Bu âdeta üzerine her çeşit renk, yaş, kıyafet ve cins insanlardan örülmüş bir halıya benziyor."

"Kadınlar yukarıda galeride idiler. Nevres Bacı beni kadın

¹³ Beyatlı, Yahya Kemâl, Aziz İstanbul, s.126.

¹⁴ Meadow - Kahoe, age, s, 30; Çamdibi, Mahmut, Din Eğitime Giriş, s.47.

¹⁵ Buharî, Salât, 52; Ebû Davud, Salât, 205.

¹⁶ Tirmizî, Salât, 331.

sıralarının arasına sıkıştırdığı an birdenbire "Sallû alâ Muhammed" nidası yerdeki insanları ayağa kaldırdı. Bir tek ses; imamın sesi her hareketi idare ediyor. Her hareket muazzam ve karışık bir âhenkle tek falso yapmadan bir hareket senfonisi halinde birbirini takip ediyor. Mükemmel bir ışıltı, bu insan kütlesinin kalktığını, eğildiğini, alınlarının seccadeye kapandığını görüyor ve işitiyorsunuz. Nihayet her şey sükut."

"Bana bu hareket ebediyen devam edecek hissini verdiği an birdenbire herkes dizlerinin üzerinde kaldı, içlerinden kopup gelen, bir ağızdan havayı sarsan "Amin Amin" korosu o muazzam kubbeye çarptı durdu. Camiden çıktık."¹⁷

Dinî ve ahlâkî öğrenmenin bir kaynağı olarak özdeşleşme yoluyla öğrenme genellikle gençlik çağına doğru artan bir önem kazanır. Gençlik çağında çocuk artık büyüdüğünden dolayı anne, baba onun eğitimini gevşetmek zorunda kalır. Üstelik ergen, ebeveyn ve öğretmenini yetersiz görerek onların eğitim metotlarına karşı çıkar. Bu dönemde, eğitim metotlarının yetersizliğinin doğurduğu boşluğu özdeşleşme yoluyla öğrenme doldurur. Gençlik döneminde özdeşleşme, sağlıklı bir dinî ve ahlâkî davranış gelişmesinde gerekli bir emniyet sübabı görevini yerine getirir.¹⁸

Bu sebepten ötürü diyebiliriz ki; çocukluk döneminde çocuğun eğitimi için gerekli hassasiyet gösterilerek dış eğitim emniyet altına alınmalı ve çocuğa kendi kendine düşünmenin yollarını öğretmek için gayret harcanmalıdır. Gençlik çağında ise, gencin model alma yoluyla kendi kendine eğitmesine imkân sağlanmalıdır.

10 yaşında bir genç iken Hz.Muhammed'in eğitim ve hizmetine arzedilen Enes b. Mâlik onun bu konudaki tutumunu şu cümleleriyle ifade eder: "Hz.Peygamber'e yedi yahut dokuz sene hizmet ettim. Resulullah benim yaptığım bir şey için 'bunu niçin yaptın'?

¹⁷ Yardım, age, s.133-4.

¹⁸ Hurlock, Personality Development, s.103; Child Development s.549.

yapmadığım bir şey için de 'niçin yapmadın'? demedi.¹⁹ Enes b. Malik'in bu sözlerinden anlıyoruz ki, Hz. Muhammed, ergenlik döneminde terbiyesine verilen bu genci nasihat ve sözlü eğitimden çok örnek davranışlarıyla etkileyerek onun dinî ve din dışı konularda kendi kendine düşünme, karar verme ve anlama kabiliyetlerini geliştirmesine yardımcı olan özdeşleşme yoluyla öğrenmesine imkân sağlamıştır.

H.z.Muhammed'in Enes'e bu şekilde davranması onun her tür davranışlarına göz yumduğu anlamına gelmemektedir. Bu sözleriyle Enes b. Malik Hz.Muhammed'in şefkat ve merhametle kendisine en iyi örnek teşkil ettiğini vurgulamak istemiştir.²⁰

Özdeşleşme, eğitim ile birlikte uyum içinde gerçekleştiğinde bunlardan sadece birisinin gerçekleşmesi durumundan daha iyi ve daha faydalı sonuçlar verecektir. Çünkü bu iki metottan birisi ile öğrenmeyi diğer metot kuvvetlendirmektedir.²¹ Böylece genç, yetişkinlerin kendisine söylediği şeylerin yanısıra onların yaptığı şeyleri de öğrenmekte, herhangi bir baskı hissetmeksizin takdir ettiği kimseyi örnek alarak o kişiden gördüğü dinî ve ahlâkî davranışları gönüllü olarak taklit etmektedir.²²

Dinî duygu ve düşünceleri benimseyen ve dinî uygulamaları yerine getiren bir yetişkinle özdeşleşen çocuk ve gençte o model gibi duyma, düşünme ve davranma için güdülenme meydana gelmektedir. Bu güdülenmeden sonra yetişkinlerin, sözlü eğitim ile bu duygu, düşünce ve davranışları şekillendirerek çocuk ve gencin özdeşleşme yoluyla kendisini eğitmesine formal eğitim yoluyla desteklemelidirler. Hz.Muhammed'in de uygulaması böyledir. İbn Abbas, hasta olan teyzesi Meymune'yi ziyareti esnasında, Hz. Peygamber ile arasında geçen bir olayı şöyle anlatır: "Gece teyzemde kaldım. Rasulullah, gece namazına kalktı. Ben de

¹⁹ Müslim, Fedâil, 51-2; Ebû Davud, Edeb, 1.

²⁰ Tütüncü, Mehmet, "Kur'an ve Hadislerde Eğitim Esasları", DEÜİF Der., S.2, s.235.

²¹ Meadow - Kahoe, age, s.243; Hurlock, Personality Development, s.103.

²² Hurlock, Child Development, s.548.

kalkıp onun sol yanında durdum. Rasulullah bana döndü ve beni sağına aldı. 'İşte böyle duracaksın' dedi.²³

Hız.Muhammed, kendisi gibi davranmak isteyen İbn. Abbas'a örnek olma yoluyla ibadet zevk ve ihtiyacı uyandırmaktadır. Sonra da ibadetin şekilleri konusunda sözlü öğretimle onu eğitmektedir.

Anketimize katılan ergenlerden "Dinî inanç ve tutumların oluşmasında en etkili faktör hangisidir"? sorusuna "Kitap, dergi, radyo, tv., vb. kitle iletişim araçları" diye işaretliyenler en az grubu oluşturmaktadır (% 8.5). Bunu % 17.0 ile "kendi zihni gelişimleri" olduğunu belirtenler izlemektedir. "Takdir ettiği kimselerin örnek davranışları"ndan etkilenenlerin oranı % 20.1'dir. "Büyüklerin yaptıkları telkinler, verdikleri bilgiler ve yolgöstermeler"den en fazla etkilenenler ise % 51.1'lik bir oranla en büyük grubu oluşturmaktadır.

Gençlerin dinî inanç ve tutumlarının oluşmasında yetişkinlerin formâl eğitimlerinden etkilenmeleri gözönünde bulundurulurken bu öğrencilerin eğitimleriyle yakından ilgilenen anne, baba, öğretmen ve diğer yetişkinlerle özdeşleşmiş olma ihtimalini gözardı etmemek gerekir. Ayrıca gençlerin takdir ettiği kimselerin örnek davranışlarından etkilenmelerine rağmen bu etkinin farkında olmamaları da sözkonusu olabilir. Çünkü bireyin dinî inanç ve tutumları diğer içsel değerlerde olduğu gibi özdeşleşme yoluyla bazen farkında olmadan öğrenilir. Bazen de bu değerler ilkökul çağından önce elde edilebilir.²⁴ Bu yüzden gençler, dinî inanç ve tutumlarının oluşmasında özdeşleşmenin etkisini tam olarak değerlendiremedikleri düşünülebilir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, ergenlerin her yönüyle kendilerine örnek aldıkları yetişkinlerin tavsiye, telkin ve yolgöstermeleri doğrultusunda gösterdikleri örnek davranışlar, gençlerde kalıcı tutum ve davranış oluşmasına sebep olacaktır.

Değişkenlere göre öğrencilerin dinî inanç ve tutumlarının oluşmasını etkileyen faktörlerin analizini inceleyelim.

²³ Nesaî, Sünen, C. II, s. 87.

²⁴ Lazarus, Paterns, s. 472.

Chi kare analizine göre okul türü ile dinî inanç ve tutumun oluşmasını etkileyen faktörler arasında anlamlı bir ilişkinin varlığı görülmüştür (Bk.Tablo 1). Buna göre İHL öğrencilerinin dinî inanç ve tutumlarının oluşmasında özdeşleşmenin etkisi GL öğrencilerine göre daha fazladır. Bunun sebebi, İHL öğrencilerinin gerek ailelerinde gerekse okulda ve yakın çevrelerinde örnek dinî davranışlar sergileyen modelleri gözleme imkânlarının daha çok bulunmasından kaynaklanmış olabilir. İHL öğrencilerinin okulda aldıkları eğitim esnasında Hz.Muhammed'in ve diğer din büyüklerinin örnek davranışlarından etkilenmelerinin etkisi de bu öğrencilerde özdeşleşme yoluyla öğrenmenin daha çok görülmesine sebep olabilir.

Direkt öğretimin etkisi konusunda ise İHL ile GL öğrencileri arasında pek farklılık görünmemektedir. Dinî duygu ve düşüncenin oluşmasında zihni gelişim ile kitle iletişim araçlarının etkisi GL öğrencilerinde daha fazla raslanmaktadır. Muhtemelen GL öğrencilerinin aile, okul ve yakın çevrelerinde örnek dinî davranış sergileyen modellerin yetersizliği sebebiyle bu oluşum sosyal ve kültürel çevrenin etkisinden ziyade, kişisel çabalarla gerçekleşmektedir.

Cinsiyet ve yaş grupları değişkenleri ile dinî inanç ve tutum oluşmasında istatistiksel yönden önemli bir ilişkinin olmadığı ortaya çıkmıştır. K.Yavuz'un ilkökul öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmada da dinî taklit ile cinsiyet ve yaş grupları değişkenleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.²⁵ Ancak araştırmamızda kızlarda özdeşleşme, erkeklerde direkt öğretim seçeneğinde yoğunlaşmanın biraz daha fazla olduğu gözlenmiştir. Yaş gruplarında ise bu yoğunlaşma 12-14 ile 18 (+) yaş grubunda özdeşleşme lehinde artarken, 15-17 yaş grubunda zihni gelişim lehinde artış göstermiştir.

Sosyal çevre ve ailenin ekonomik durumu değişkenleri ile dinî inanç ve tutumun oluşmasını etkileyen faktörler arasındaki ilişki de anlamsız çıkmıştır.

²⁵ Yavuz,Çocukta Dinî Duygu,s.152.

TABLO 1 DİNİ İNANÇ VE TUTUMUN OLUŞMASINI ETKİLEYEN FAKTÖR

Değişkenler		Faktörler*						Chi Kare Değerleri
		(1) S %	(2) S %	(3) S %	(4) S %	(5) S %	T S	
O T K Ü R Ü L Ü	İHL	80 25.6	162 51.9	34 10.9	23 7.4	13 4.2	312	$\chi^2_8=23.95$ sd=4 p>0.05'de $\chi^2_T=9.42$
	GL	59 15.3	195 50.6	85 22.1	36 9.4	10 2.6	385	
C İ N S	Erkek	66 18.6	190 53.7	60 16.9	31 8.8	7 2.0	354	$\chi^2_8=5.34$ sd=4 p<0.05'de $\chi^2_T=9.42$
	Kız	73 21.3	167 48.7	59 17.2	28 8.2	16 4.6	343	
Y A Ş	12-14	45 21.3	115 54.5	27 12.8	18 8.5	6 2.8	211	$\chi^2_8=14.35$ sd=8 p<0.05'de $\chi^2_T=15.50$
	15-17	69 17.8	198 51.0	78 20.1	28 7.2	15 3.9	388	
	18(+)	25 2.7	40 43.0	14 14.9	13 13.8	2 2.1	94	
S Ç O E S V Y R	Köy	17 19.3	50 56.8	10 11.4	9 10.2	2 2.3	88	$\chi^2_8=14.49$ sd=12 p<0.05'de $\chi^2_T=21.02$
	ilçe	13 18.3	37 52.1	18 25.4	3 4.2	0 0.0	71	
	Şehir	108 20.3	268 50.4	89 16.7	46 8.7	21 3.9	532	
E D K U R O R N U	Alt	25 21.2	64 54.2	14 11.9	11 9.3	4 3.4	118	$\chi^2_8=10.52$ sd=8 p<0.05'de $\chi^2_T=15.50$
	Orta	73 22.2	171 52.0	51 15.5	26 7.9	8 2.4	329	
	Üst	39 16.8	112 48.3	52 22.4	19 8.2	10 4.3	232	
A Ö N Ğ N R E E	Öğr.Yok	17 16.5	56 54.4	15 14.6	9 8.7	6 5.8	103	$\chi^2_8=35.04$ sd=16 p>0.05'de $\chi^2_T=26.29$
	İlkokul	34 23.4	206 51.4	59 14.7	28 7.0	14 3.5	401	
	Orta-Lise	23 15.5	77 52.0	32 21.6	13 2.8	3 2.0	148	
	Yüksek Öğr.	6 14.3	16 38.1	12 28.6	8 19.0	0 0.0	42	
A Ö N Ğ N R E E	Öğr.Yok	5 16.1	18 58.1	6 19.4	1 3.2	1 3.2	31	$\chi^2_8=19.47$ sd=12 p<0.05'de $\chi^2_T=21.02$
	İlkokul	83 22.9	188 51.9	51 14.1	27 7.5	13 3.6	362	
	Orta-Lise	36 18.9	101 52.9	30 15.7	19 9.9	5 2.6	131	
	Yüksek Öğr.	15 13.3	50 44.3	32 28.3	12 10.6	4 3.5	113	
D E İ Ğ N İ	Çok	77 18.5	249 59.7	57 13.7	25 6.0	9 2.1	417	$\chi^2_8=60.30$ sd=12 p>0.05'de $\chi^2_T=21.02$
	Az	60 22.9	104 39.9	52 19.9	32 12.3	13 5.0	261	
	Hiç	2 12.5	1 6.3	10 62.5	2 12.5	1 6.2	16	
	Katılan	72 19.3	191 51.2	71 19.0	26 7.0	13 3.5	373	$\chi^2_8=9.23$ sd=8 p>0.05'de $\chi^2_T=15.50$
	Kararsız	35 19.9	92 52.3	30 17.0	13 7.4	6 3.4	176	
	Katılmayan	31 21.4	72 49.6	18 12.4	20 13.8	4 2.8	145	
* "Faktörler" için bk. Anket Formu S.11.								

Annenin öğrenim durumu ile dinî duygu ve düşünce oluşması arasındaki ilişki anlamlı çıkarken baba öğrenim durumu arasındaki ilişki anlamsız çıkmıştır. Yüksek öğrenim gören anne ve babaların çocuklarında diğer anne ve babaların çocuklarına göre özdeşleşme ve direkt öğretimin etkisinde düşüş gözlenirken kendi zihni gelişimlerinin ve kitle iletişim araçlarının etkisi seçeneğinde artış gözlenmektedir. Bu da yüksek öğrenim gören anne, babaların çocuklarının dinî duygu ve düşüncelerinin oluşmasında kişisel çabalarının daha etkili olduğunu göstermektedir. Öğrenimi olmayan ve orta dereceli okul mezunu anne ve babaların çocuklarında özdeşleşmenin önemi azalırken ilkökul mezunu olanların çocuklarında artış görülmektedir.

Ailedeki din eğitiminin sıklığı ile dinî duygu ve düşüncenin oluşması arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu görülmüştür. Ailesinde dinî eğitimlerine çok önem verildiğini algılayan gençlerde örnek alma yoluyla öğrenmenin ve kitle iletişim araçlarının etkisinin az, direkt öğretimin ve zihni gelişmenin etkisinin çok olması dikkat çekicidir. Ailelerinde din eğitime az önem verilen gençlerde özdeşleşmeden çok, direkt öğretimin etkisi daha fazla görülmektedir. Din öğretimine hiç önem verilmeyen ailelerde yetişen gençlerde zihni gelişimin etkisi daha fazladır. Bu verilerden şu sonuca ulaşmak mümkündür: Anne babalar, gençlere örnek dinî davranışlar sergilerlerse, onların dinî eğitimlerine çok fazla önem göstermeseler de çocuklarında dinî duygu ve düşünce oluşumunu olumlu yönde etkilemektedirler. Eğer gencin ailede model alacağı kimse yok ise diğer öğretim metotları onun dinî duygu ve düşüncesinin oluşmasında etkili olmaktadır.

2) Direkt Öğretim ve Özdeşleşme Yoluyla Öğretim Arasındaki Uyum

Gence verilmeye çalışılan direkt öğretim ile model alma süreci arasında uyumluluk olması gerekir. Araştırmacılar, çocuk yetiştirme uygulamalarında "uyumluluk"tan bahsettiklerinde genellikle farklı durumlara karşı direkt öğretim tekniklerindeki

uyumluluğu kastederler. Direkt öğretim ile özdeşleşme arasındaki uyumluluk ve farklılığa pek dikkat göstermezler.²⁶

Gence verilmeye çalışılan eğitim ile onun model aldığı kimselerin davranışlarının çeliştiği durumlar sözkonusu olabilir. Anne, babalar ve gencin eğitiminden sorumlu olan kimseler bazen öğrettikleri dinî doktrinler hilafına davranış geliştirebilirler. Bir taraftan gençten ahlâklı ve dindar olması beklenirken yetişkinler bunun aksine davranışlarda bulunabilirler.²⁷ Meselâ, yetişkinlerin yalan söylenmemesi konusunda tavsiyelerini duyan genç, onların yalan söylediklerini görünce direkt öğretimden şu sonucu çıkaracaktır: "Yalan söylemekten kaçınmak gerekir." Model alma yoluyla çıkartılan sonuç ise "Yalan söylemekte bir sakınca yoktur." şeklindedir.²⁸

Adolesan devresinde gençler, çevrelerindeki insanların davranışlarını idrak etmeye başladığı için yetişkinlerden gördüğü bu tutarsız davranışlar ve standartlar arasında çatışmalara girer ve hayal kırıklığına uğrarlar.²⁹ Çoğu zaman da yetişkinlerin kendisine yapmasını söyledikleri şeyden ziyade onların yaptıklarını yaparlar.³⁰ Bu takdirde ise idealler ne kadar yaldızlı sözlerle ifade edilirse edilsin aradaki boşluğu hiçbir eğitim çabası dolduramaz.

Ergenler çevrelerindeki insanların davranışlarıyla ifade ettikleri sözler arasındaki farkı idrak etmeye başlar başlamaz değerlendirci bir tutum içine girerler. Ergenin gözünde din, dindar insanın yaşantısında şekillenir. Kendileri yeterince dindar ve ahlâklı olmasalar bile, yetişkinlerde kusursuz ahlâki

²⁶ Mischel, agm, s.47.

²⁷ Jersild, Gençlik Psikolojisi, s.385.

²⁸ Bandura - Huston, agm, s.311; Bandura - Walters, age, s.473; Lazarus, Richard, An Introduction to Psychology s.163; Patterns, s.473.

²⁹ Özbaydar, age, s.14; Jersild, Gençlik Psikolojisi, s.385.

³⁰ Bandura - Walters, age, s.49; Nash, age, s.49.

ve dinî olgunluk ararlar.³¹

Ahlâkî anlamda bir dürüstlüğe sahip olan gencin çevresinde dini yaşama iddiasında olan kişilerin söz ve davranışlarının, inandıklarıyla yaptıklarının tutarsızlığı, onları tepki ve isyana, dinî inanç ve tutumlarda şüpheye ve hatta inançsızlığa kadar götürebilir. Çünkü genç, yetişkinlerin uygulamadığı bu değerleri uydurma şeyler olarak görmeye başlayabilir.³²

Bayyığıt tarafından gerçekleştirilen bir araştırma bu görüşlerin doğruluğunu desteklemektedir. Üniversite gençliği üzerinde yapılan bu araştırmada öğrenciler, Allah'ı inkâr etme konusundaki tutumlarının oluşmasında en etkili faktörün "kendi zihinsel gelişimleri" olduğunu (% 36.5) belirtirlerken ikinci sırada "dindar olarak gördükleri bazı kimselerin olumsuz tutumları" (% 22.2) olduğunu ifade etmektedirler.³³

Keniston da, ergenlerin bir önceki kuşağın yaptıkları ile söylediklerinin tutarsızlığına karşı çıktıklarını tespit etmiştir.³⁴

Ergenlik çağındaki gençlerin, yetişkinlerin gerek dinî gerekse din dışı konularda öğüt, tavsiye ve yol göstermelerinden etkilenmeleri için yetişkinlerin herşeyden önce bu tavsiyeleri kendilerinin davranış haline getirmeleri gerekir. Özdeşleşme yoluyla öğrenme formâl öğretimle uyum içinde olursa gençlerde dinî duygu ve düşüncenin oluşumu olumlu yönde etkilenecektir.

Öğrencilere yönelttiğimiz "Kendisini takdir etmediğim birisinin nasihatleri düşünce ve davranışlarımda önemli bir değişiklik meydana getirmez." şeklindeki cümleye öğrencilerin %54.1'i "fikrime uygun" diyerek katılırken, %25.1'i kararsız olduğunu belirtmiştir. %20.8'i de "fikrime aykırı" diyerek bu görüşe katılmadığını ifade etmiştir (Bk. Ek Tablo 8).

³¹ Hökelekli, Hayati, "Ergenlik Döneminde Dinî Şüpheler", Din Öğretimi Der., S.14, s.79.

³² Hökelekli, agt, s.59, 102; Bayyığıt, agt, s.85.

³³ Bayyığıt, agt, s.77.

³⁴ Yazan, Ümit Meriç, "İleri Endüstri Toplumlarında Aile Kurumu Üzerine Bir Araştırma", Aile Yazıları, C.I, s.460-1.

Öğrencilerin küçük bir grubu takdir etmedikleri yetişkinlerin formal öğretimlerinden de etkilendiklerini belirtmektedirler. Yarıdan fazlayı oluşturan bir grup da yetişkinlerin formâl öğretimlerinin etkili olabilmesi için kendilerine örnek olabilecek bir konumda olması gerektiğini düşünmektedirler. Diğer bir deyişle onlar, özdeşleşmenin olmadığı yerde eğitimin de olmayacağına inanmaktadırlar.

III- AİLEDE ÖZDEŞLEŞME

Okul öncesi dönemde çocuğun hayatındaki en etkili sosyalleşme kurumu ailesidir. Bu dönem çocukta başkalarını taklit eğiliminin en yüksek olduğu dönemdir.³⁵ Çocuğun en önemli sosyal ilişkileri ailede başladığı ve ailede sınırlandırıldığı için, taklit ve özdeşleşme, hayatın ilk yıllarında anne, baba ilişkileri ile ortaya çıkar. Özdeşleşmenin ilk ne zaman başladığı konusunda net bir yaş sınırı görünmemekle birlikte genellikle çocuğun kendisini bir başkasının yerine koyarak davrandığı çağa kadar meydana gelmediği söylenebilir. 2-3 yaşlarındaki çocukta bu tür davranışın başladığına dair deliller vardır. Hatta hayatın ilk yıllarında anne, babanın çocuğun taklidi davranışını teşvik ettiği görülür. Annelerin nesnelere işaret edip onların isimlerini söyleyerek çocuğun da bu isimleri tekrarlamasını teşvik etmek suretiyle çocuklarında taklidi davranışı ortaya çıkarmaya çalıştıkları bir gerçektir.³⁶ Hayatın bu ilk yıllarında çocuk kendisi ile anne, babası arasındaki benzerliği farkederek onlar gibi olmak ister. Bu gelişme döneminde çocuk ve anne arasındaki ilişki, ilgi ve şefkatten kaynaklanır. Anne çocuğun ihtiyaçları için sürekli biyolojik destek sağlar, ona ilgi gösterir, besler ve korunma duygusu verir. Çocuk da hem fizikî hem de duygusal yönden ona bağımlı olur ve onu taklit eder.

³⁵ Yavuzer, Çocuk Psikolojisi, s.133.

³⁶ Johnson - Medinnus, age, s.301; Mussen ve ark., age, s.331; Gordon, Ira, Human Development, A Transactional Perspective, s.80.

Anneye bağımlı olan çocuğun yaşı biraz büyüdüğünde -özellikle bir kardeşi dünyaya geldiğinde- annesinin ilgi ve bakımında azalma görülür. Annesinin ilgi ve şefkatini yeniden kazanmak için çocuk onu taklit etmeye devam eder.³⁷

5 -6 yaş civarında çocuk, artık anneden başka babasının da güç ve otorite sahibi olduğunu farketmeye başlar. Çünkü baba, evde düzeni sağlayan, kuralları koyan, cezalandıran ve mükafat veren kimsedir. Onun sevgisini kazanmak şarta bağlıdır ve ancak istedikleri yerine getirilirse sevgisi kazanılır. Bu yüzden çocuk ona benzemek için babasının isteklerini yerine getirerek onun gibi davranır.³⁸

Çocuk okula başladığında ana, babasıyla özdeşiminde bir çözülme başlar.³⁹ Okul öncesi dönemde çocuk için en önemli özdeşleşme modelleri anne, babalardır. Artan yaş ile birlikte çocuk, sosyal hareket kabiliyeti kazanacağından ve tecrübeleri genişleyeceğinden kardeşlerinin, arkadaşlarının, öğretmenlerinin artan bir şekilde etkisinde kalır ve onları model almaya başlar.⁴⁰

Ergenlik döneminde genç, kendisini taklit etmek istediği modeller arar. Bu modeller genellikle aile dışından seçilirler.⁴¹ Bu dönem ergen ile yetişkin değerlerinin farklılaştığı bir dönem olmakla birlikte anne,baba, ergenin kendisini özdeşleştireceği en önemli modelleri oluştururlar.⁴²

Bazı çevrelere göre ergenler anne, babalarının normlarına

³⁷ Sears - Rau - Alpert, age, s.2,4.

³⁸ Fromm, Erich, Sevgi ve Şiddetin Kaynağı', s.106; Sears - Rau - Alpert, age, s.7.

³⁹ Gençtan, age, s.171.

⁴⁰ Mussen ve ark., age, s.331; Cofer, C.N.- Appley, M.H., Motivation: Theory and Research, s.616; Hurlock, Personality Development, s.99 Meyer-Dusek, age, s.345; Yavuzer, Çocuk ve Suç, s.186-7.

⁴¹ Şemin, Refia, Gençlerimizin Psiko Pedagojik Problemleri, s.103,107.

⁴² Yavuzer, Çocuk ve Suç, s.207.

bağlı kalmaları, onların ekonomik ve duygusal bakımdan anne, babalarıyla aralarındaki bağlardan kaynaklandığı ileri sürülmektedir.⁴³ Gerçekte ergenin, kişilik gelişim ve çatışmasında rastlayacağı zorlukları karşılayabilecek, ona başarılı bir model oluşturacak ebeveyne ihtiyacı vardır.⁴⁴

Son yıllarda gençlerle anne, babaları arası çatışmalara eğilen çeşitli araştırmacılar, kuşaklararası uçurumu ortaya koymaya çalışmışlardır. Gençlik ayaklanmalarına katılan gençleri inceleyen bu araştırmacıların sonuçta şu kanaata vardıkları görülmektedir: İsyankâr gençler gerçekten kurulu düzeni eleştirmektedir, fakat bu gençlerin anne, babaları ile aralarında hiç de büyük bir yabancılaşma bulunmamıştır. Bu gençler gerçi zaman zaman aileleri ile de çatışmaktadır. Ancak temel değerler konusunda çok azı anne, baba ile aykırı düşmüş ve bu aykırılıkların çoğu da küçük meselelerde toplanmıştır. Hatta bazı araştırmacılar, gençlerin anne ve babaları ile olumlu benimseme yapmalarından şaşkınlık duyduklarını belirtmişlerdir.⁴⁵

ABD'de gerçekleştirilen bir ankette anne ve babaların "ideal yetişkin" olarak en çok zikredilen kimseler olduğu tespit edilmiştir.⁴⁶

Anketimize katılan öğrencilerin aile üyeleriyle özdeşleşme durumunu tespit etmek amacıyla yönelttiğimiz "Ailenizde davranış ve düşüncelerini beğendiğiniz ve her yönüyle kendisine benzemek istediğiniz kimse var mı?" sorusuna öğrencilerin büyük çoğunluğu (% 58.8) "evet" şeklinde cevap vermiştir (Bk. Ek Tablo 10).

Öğrenciler, ergenlik çağında ailelerinin değerleriyle farklılaşma eğilimi gösterdikleri için aile dışındaki kimseleri fikir ve ideâl yönünden beğenmektedirler. Bununla birlikte onların büyük bir bölümünün aileleriyle uyum içinde olduğunu ve aile üyeleriyle özdeşleştiklerini görüyoruz.

⁴³ Grinder, age, s.389.

⁴⁴ Yavuzer, Çocuk ve Suç, s.103,107.

⁴⁵ Ekşi, Aysel, Gençlerimiz ve Sorunları, s.45.

⁴⁶ Yazan, agm, s.461.

Okul türüne göre, İHL ile GL öğrencileri ve aile özdeşleşmesi arasındaki ilişki az farkla da olsa önemli çıkmamıştır (Bk.Tablo 2).

Cinsiyete göre aile özdeşleşmesinde kızlar ile erkekler arasında ise anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Kız öğrencilerden aile özdeşleşmesine "evet" diyenlerin oranı, (% 51.3) erkek öğrencilerin oranından (% 65.9) daha düşüktür.

Erkeklerde aile özdeşleşmesine daha az rastlanmasının sebebini şöyle açıklayabiliriz: Erkekler genellikle ailede babayı, kızlar ise anneyi model almaktadır. Kızların örnek alacakları annelerin eğitim seviyeleri babalara oranla düşüktür (Bk.Ek Tablo 6). Anne ile kızı arasındaki bu eğitim farklılığı genç kızlarda aile özdeşleşmesine daha az oranda görülmesine sebep olmaktadır. Bu sonuç erkek çocuklarda aile özdeşleşmesinin daha kuvvetli olduğunu ve erkek çocukların ailelerine daha kolay uyum sağladığı fikrini hatıra getirmektedir.

Yaş ile aile özdeşleşmesi arasında da istatistiksel yönden önemli bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Ergenlerde artan yaş ile birlikte aile özdeşleşmesine "hayır" diyenlerin oranında da artış görülmektedir.

Öğrencilerin hayatlarının en uzun dönemini geçirdikleri sosyal çevre ile aile özdeşleşmesi arasında chi kare testi sonuçlarına göre anlamlı bir ilişkinin olmadığı ortaya çıkmıştır. Ancak hayatlarının büyük çoğunluğunu köyde geçiren gençlerin diğerlerine oranla "evet" cevabında biraz daha fazla yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Bu da, köyde yaşayan gençlerin diğerlerine göre ailesinin standartlarını daha çok benimseyerek aile üyelerini örnek aldıklarını göstermektedir.

Ailenin ekonomik durumu ile aile özdeşleşmesi arasında ilişki anlamsız bulunmuştur. Ancak üst ekonomik düzeydeki ailelerde, aile üyelerinden örnek aldıkları kimselerin bulunduğunu ifade eden öğrencilerin oranı, alt ve orta ekonomik düzeydeki ailelerde yetişen öğrencilerin oranından daha fazladır. Üst ekonomik düzeydeki ailelerde ilişkilerin daha esnek ve daha demokratik olması sebebiyle ergenler, ailelerinde model alabilecekleri kimseler bulabilmektedirler.

TABLO 2 AİLEDE ÖZDEŞLEŞME

Değişkenler	Faktörler			Chi kare Değerleri
	Evet S %	Hayır S %	T S	
İHL	187 59.4	128 40.6	315	$\chi^2=0.05$ sd=1 p:0.05'de $\chi^2=3.84$
GL	227 58.5	161 41.5	388	
Erkek	234 65.9	121 34.1	355	$\chi^2=15.46$ sd=1 p:0.05'de $\chi^2=3.84$
Kız	178 51.3	169 48.7	347	
12-14	152 72.0	59 28.0	211	$\chi^2=25.68$ sd=2 p:0.05'de $\chi^2=5.99$
15-17	216 55.2	175 44.8	391	
18(+)	43 44.3	54 45.7	97	
Köy	53 60.2	35 39.8	88	$\chi^2=0.08$ sd=2 p:0.05'de $\chi^2=5.99$
İlçe	42 58.3	30 41.7	72	
Şehir	315 58.7	222 41.3	537	
Alt	70 58.8	49 41.2	119	$\chi^2=0.99$ sd=2 p:0.05'de $\chi^2=5.99$
Orta	192 57.8	140 42.2	332	
Üst	145 62.0	89 38.0	234	
Öğr.Yok	60 56.6	46 43.4	106	$\chi^2=3.74$ sd=4 p:0.05'de $\chi^2=9.48$
İlkokul	237 58.7	167 41.3	404	
Orta-Lise	94 63.1	55 36.9	149	
Yüksek Öğr.	21 51.2	20 48.7	41	
Öğr.Yok	18 58.1	13 41.9	31	$\chi^2=4.38$ sd=3 p:0.05'de $\chi^2=9.48$
İlkokul	204 55.9	161 44.1	365	
Orta-Lise	126 64.9	68 35.1	194	
Yüksek Öğr.	65 57.5	48 42.5	113	
Katılan	330 57.3	246 42.7	576	$\chi^2=2.90$ sd=4 p:0.05'de $\chi^2=5.99$
Kararsız	56 64.4	31 35.6	87	
Katılmayan	27 67.5	13 32.5	40	

Ailede özdeşleşme ile annenin ve babanın öğrenim durumu arasındaki ilişki anlamsız bulunmuştur. Ancak, anneleri ve babaları Ortaokul ve Lise mezunu olan gençlerde aile özdeşleşmesi en yüksek oranda gerçekleşmektedir.

Öğrencilerin "Benimle ilgili konularda kendim karar vermiyorum" şeklindeki cümleye verdikleri cevaplar ile ailede örnek alınan kimselerin olup olmadığı ilişkisi araştırılmıştır. Bu iki değişken arasında chi kare testi sonuçlarına göre anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Fakat ailede model aldıkları kimselerin bulunduğunu belirten öğrencilerden bu görüşe katılanlar en düşük, katılmayanlar da en yüksek orandadır.

Bu sonuç, başkasına bağımlı olan gençlerde aile özdeşleşmesine daha fazla rastlandığı anlamına gelmektedir. Anne, babaların özdeşleşme sürecinin ruh sağlığına uygun bir biçimde işleyebilmesi için çocuklarına rehberlik etmeleri gerekmektedir. Anne ve babalar, ergenlik çağında gençlerin, çocukluktan beri geliştirdikleri duygusal bağları yavaş yavaş gevşetmeleri gerekir. Ayrıca anne, babalar, kendilerine bu dönemde gençlerin aşırı, güçlü bağlılık ve bağımlılık eğilimlerini özendirmekten kaçınmalı, çocuklarına kendilerini aşırı ölçüde idealize etmelerine meydan vermemelidirler.⁴⁷

Şimdi de ergenlerin hangi aile üyesine benzemek istediğini belirlemeye çalışalım. Öğrencilerin ailelerinde kimleri örnek aldıklarını tespit etmek amacıyla ailelerinde en çok benzemek istedikleri kimseyi belirtmeleri istenmiştir. Anketimize katılan ergenler arasında ailelerinde babasına benzemek isteyenler en yüksek oranı oluşturmaktadır (% 27.6) (Bk.Ek Tablo 11).

Ailede baba özdeşleşmesine en yüksek oranda rastlanmasının sebebi, toplumun erkek rolüne daha fazla önem vermesinden kaynaklanmaktadır denilebilir. Ailede de baba, saygı gösterilen ve imtiyaz gören bir kimse olarak gözlenir. Bu da taklit için bir model olarak babanın gücünü arttırmaktadır.⁴⁸

Annesine benzemek isteyen ergenlerin oranı % 16.5'tir. Bunu

⁴⁷ Yavuzer, Çocuk ve Suç, s.188.

⁴⁸ Lynn, age, s.109.

% 10.0'luk bir oranla kardeşine benzemek isteyenler, % 6.5'lik bir oranla dede, nine, amca vb. yakın akrabalara benzemek isteyenler izlemektedir. "Hiçbiri" seçeneğini işaretleyenlerin oranı ise % 39.4'tür.

Okul türü itibariyle özdeşim modeli olarak tercih edilen aile üyeleri ile İHL ve GL öğrencileri arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu tespit edilmiştir (Bk.Tablo 3). Babayı örnek alma konusunda İHL ve GL öğrencileri arasında önemli bir farklılaşma görülmezken anneyi model alan GL öğrencilerinin daha fazla olduğu gözlenmiştir. İHL öğrencilerinde hiçbir öğrenimi olmayan annelerin çoğunlukta olması (%25.8) (Bk.Ek Tablo 6) anne özdeşleşmesinin daha az görülmesine sebep olabilir.⁴⁹ Kardeş özdeşleşmesinin İHL öğrencilerinde GL öğrencilerine oranla daha çok rastlanması, İHL öğrencilerinin muhtemelen daha fazla kardeşe sahip olmaları sebebiyle daha çok aile içi modelleri gözlemleme ve onları örnek alma imkânına sahip olmalarıyla izah edilebilir. GL öğrencilerinin de aynı imkânı yakın akrabaları gözlemleyerek ve onlarla özdeşleşerek elde ettiği söylenebilir.

Cinsiyete göre örnek alınan aile fertleriyle kızlar ve erkekler arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu görülmüştür. Kızlar genellikle annelerini örnek alırken erkekler babalarıyla özdeşleşmeyi tercih etmektedirler. Kardeş özdeşleşmesinde önemli bir farklılaşma görülmezken kızlarda yakın akrabaları örnek alanların oranında erkeklere göre azalma görülmektedir.

Erkekler örnek alacakları kimsenin sevgi ve ilgisinden ziyade güç, yeterlilik ve üstünlük gibi özelliklerine daha çok önem verdikleri için babalarını kendilerine örnek alırlar.⁵⁰ Kızlar sevgi, ilgi ve sıcak ilişkiler konusunda daha duyarlı oldukları için annelerini model alırlar. Yakın akraba özdeşleşmesinin kızlarda daha az görülmesi de aynı gerekçe ile izah edilebilir. Bunların yanısıra kızların anneyi, erkeklerin de babayı örnek almalarındaki temel belirleyici etken de cinsiyet

⁴⁹ Anne özdeşleşmesi ve annenin öğrenim durumu ilişkisi için bk. Tablo 3.

⁵⁰ Mussen ve ark,s.336; Gordon,Ira, Human Development,A Transactional Perspective,s.304.

TABLO 3 ÖZDEŞLEŞME MODELİ OLARAK TERCİH EDİLEN AİLE ÜYELERİ

Değişkenler		Faktörler						Chi Kare Değerleri
		Anne S %	Baba S %	Kardeş S %	Diğer S %	Hiçbir S %	T S	
O T K Ü R L Ü	İHL	45 14.3	86 27.4	45 14.3	16 5.1	122 38.9	314	$\chi^2=14.36$ sd=4 p>0.05'de $\chi^2_T=9.48$
	GL	71 18.3	108 27.8	25 6.5	30 7.7	154 39.7	388	
C İ N S	Erkek	46 12.9	126 35.4	37 10.4	31 8.7	16 32.6	356	$\chi^2=36.23$ sd=4 p>0.05'de $\chi^2_T=9.48$
	Kız	70 20.3	68 19.7	32 9.3	14 4.0	161 46.7	345	
Y A Ş	12-14	51 24.2	69 32.7	21 9.9	16 7.6	54 25.6	211	$\chi^2=38.03$ sd=8 p>0.05'de $\chi^2_T=15.50$
	15-17	57 14.6	102 26.1	35 9.0	26 6.7	170 43.6	390	
	18(+)	7 7.2	23 23.7	13 13.4	2 2.1	52 53.6	97	
S Ç O E S V Y R	Köy	13 14.8	30 34.1	7 7.9	5 5.7	33 37.5	88	$\chi^2=4.46$ sd=8 p<0.05'de $\chi^2_T=15.50$
	İlçe	8 11.1	22 30.6	8 11.1	5 6.9	29 40.3	72	
	Şehir	94 17.5	140 26.1	54 10.1	36 6.7	212 39.6	536	
E D K U O R N U	Alt	21 17.8	31 26.2	10 8.5	10 8.5	46 39.0	118	$\chi^2=10.08$ sd=8 p<0.05'de $\chi^2_T=15.50$
	Orta	62 18.7	80 24.1	33 9.9	23 6.9	134 40.4	332	
	Üst	30 12.8	79 33.8	26 11.1	12 5.1	87 37.2	234	
A Ö N Ğ N R E E	Öğr.Yok	14 13.2	30 28.3	13 12.3	2 1.9	47 44.3	106	$\chi^2=12.68$ sd=12 p>0.05'de $\chi^2_T=21.02$
	İlkokul	70 17.4	105 26.1	44 10.9	28 6.9	156 38.7	403	
	Orta-Lise	25 16.9	46 31.1	12 8.1	13 8.8	52 35.1	148	
	Yükse Öğr.	7 16.7	13 30.9	1 2.4	2 4.8	19 45.2	42	
B Ö A Ç B R A E	Öğr.Yok	6 19.4	6 19.3	4 12.9	0 0.0	15 48.4	31	$\chi^2=19.66$ sd=12 p<0.05'de $\chi^2_T=21.02$
	İlkokul	65 17.8	85 23.3	38 10.4	24 6.6	153 41.9	365	
	Orta-Lise	34 17.5	59 30.4	18 9.3	17 8.8	66 34.0	194	
	Yükse Öğr.	11 9.8	43 38.4	10 8.9	5 4.5	43 38.4	112	
D E İ Ğ N İ	Çok	73 17.3	136 32.2	43 10.2	30 7.1	140 33.2	422	$\chi^2=23.61$ sd=8 p>0.05'de $\chi^2_T=15.50$
	Az	38 14.5	56 21.5	26 10.0	16 6.1	125 47.9	261	
	Hiç	2 12.5	2 12.5	2 12.5	0 0.0	10 62.5	16	

benzerliğinin olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte karşı cins ebeveyn ile özdeşleşen ergenlere de rastlanmaktadır.

Yaş grupları ile özdeşleşme modeli olarak tercih edilen aile üyeleri arasında önemli bir ilişki vardır. Küçük yaş gruplarında anne, baba ve ailedeki diğer yetişkinlere benzemek isteyenlere daha fazla rastlanmaktadır. Kardeşlerini örnek alan öğrenciler en çok 18 (+) yaş grubunda yoğunlaşmaktadır.

Öğrencilerin artan yaş gruplarıyla birlikte aile özdeşleşmesinde azalma gözlenmektedir. Ergenliğin ilk çağındaki çocuğun ebeveyni ile olan ilişkileri kuvvetli ve pozitifdir. Onlar büyük ölçüde yetişkinlerin değerlerini kabul ederler ve ailenin hayat tarzını içselleştirirler. Ailede çatışma olsa bile bu yaş grubunda gençler, aileleriyle özdeşimlerini devam ettirirler.⁵¹ İleri yaş grubundaki gençlerin kabiliyetleri ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir.⁵² Artık onlar hayatı başka ve değişik bir tarzda duymaya başlamıştır. Bu durum onların duygusal ihtiyaçlarının ailede tatminin imkânsız bir hale gelmesinden kaynaklanmaktadır.⁵³

Öğrencilerin hayatlarının en uzun bölümünü geçirdikleri sosyal çevre ile özdeşleşilen aile bireyleri arasında önemli bir ilişki bulunmamıştır. Anne özdeşleşmesine en fazla şehirde yetişen ergenlerde rastlanmaktadır. Babalarını örnek alan gençlerin oranında köy çevresinden şehire gidildikçe azalma görülmektedir. Kırsal kesimde babalar güç sembolü olarak algılandıkları için baba özdeşleşmesi ön plâna çıkmaktadır.

Ailenin ekonomik durumu ile özdeşim modeli olarak tercih edilen aile üyeleri arasındaki ilişki chi kare testi sonuçlarına göre önemli bulunmamıştır. Ancak üst ekonomik düzeydeki ailelerde anneyi örnek alanlar en az seviyede iken babayı örnek alanların en üst seviyede olması, orta ekonomik düzeyde ise anne lehine aynı durumun görülmesi dikkat çekicidir.

Üst sınıfta babalar çocuklarına daha fazla destek oldukları

⁵¹ Gordon, age, s, 304.

⁵² Kagan, agm, s. 303.

⁵³ Şemin, age, s. 20.

için çocukları tarafından model alınmaktadırlar. Bu sınıftaki babaların çocuklarını daha az cezalandırmaları, sevgiyle yaklaşmaları ve gerektiğinde çocuklarının davranışlarına sınırlama getirmeleri, onların gençler tarafından daha güçlü ve daha fonksiyonel olarak algılanmalarına sebep olmaktadır.⁵⁴

Ailenin ekonomik durumunun yükselmesi ile kardeş özdeşleşmesinde artış gözlenmektedir. Yakın akraba özdeşleşmesinde ise bunun tersi durumun gerçekleşmesi alt ekonomik düzeyde, ikinci derecedeki aile üyeleriyle ilişkilerin daha kuvvetli olması sebebiyle onları model alabilme imkânının bulunması ile izah edebiliriz.

Anne ve babanın öğrenin durumu ile özdeşleşilen aile üyeleri arasında chi kare testi sonuçlarına göre anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Ancak hiç öğrenim görmeyen anne ve babalar öğrenimi olanlara göre özdeşim modeli olarak en az tercih edilen kimselerdir. Öğrenim gören annelerin eğitim seviyesi özdeşim modeli olmalarında önemli bir farklılaşma arzetmezken babaların eğitim düzeyinin artmasıyla özdeşim modeli olarak tercih edilme oranı da yükselmektedir.

Öğrenimi olmayan anne ve babalar genellikle, ortaöğretim çağındaki çocuklarının psikolojik beklentilerine cevap verememektedirler. Bu tür anne, babaların öğrenim seviyeleri çocuklarından düşük olduğu için onların nazarında üstünlüklerini kaybetmektedirler.

Anne ve babasının eğitim seviyesinin düşük olması sebebiyle onlara benzemek istemediğini belirten öğrenciler düşüncelerini şu cümlelerle ifade etmektedirler: "Onlar ilkokul mezunu, hiçbir zaman onlar gibi olmak istemem/ Hiçbirisinin yüksek tahsili yok ve herşeye olumlu, anlayışlı bakmıyorlar/ Ailemde eğitim ve öğretimini devam ettiren yok. Ben bilgi edinmek isteyen insanlara benzemek isterim/ Kültürel ve ahlâkî açıdan yetersiz oluşları/ Daha kültürlü olmayı isterim/ Tam anlamıyla bilgili değilim/

Ailelerinde benzemek istediğini kimsenin olmadığını belirten öğrencilerden bazıları ailelerindeki kimselerin eğitim seviye-

⁵⁴ Biller, Henry, B., Child and Sex Role, Paternal Determinants of Personality Development, s.35.

lerinin düşük olmasını ve buna bağlı olarak onların anlayışlı ve olumlu olmadıklarını ifade etmektedirler. Bilgi ve kültür bakımından ailelerini geçmiş durumda olan bu öğrenciler, bu konuda daha mükemmel olma arayışı içindedirler.

Ergenler, annelerine oranla babalarının bilgili ve kültürlü olmasından daha fazla etkilenmektedirler. Annesinin bilgili ve kültürlü olması sebebiyle ona benzemek istediğini belirten öğrenciye rastlanmazken babasının bilgili, kültürlü ve eğitim seviyesi yüksek olduğu için bazı öğrenciler babalarını örnek aldıklarını belirtmektedirler. Bu öğrencilerin ifadelerinden bazısı şöyledir: "Kültürlü/ Yetenekli ve çok bilgili bir insan/ Görüşleri akla yatkın ve doğrudur. Sanırım bu onun çok kitap okumasından ileri geliyor/ Çok bilgili, ikna kabiliyeti var/ Araştırmacı ve ileri görüşlü/ Bilgisi sebebiyle."

Ailedeki din eğitiminin sıklığı ile aile özdeşleşmesi arasında chi kare testi sonuçlarına göre anlamlı bir ilişki vardır. Bu ilişkiye göre öğrencilerden ailelerinde din eğitimlerine verilen önemin azalmasıyla aile üyeleriyle özdeşleşmede düşüş gözlenmektedir. Bu sonuç öğrencilerin, ailelerinin dini değerleri ile uyum içinde olduklarını ve ailelerinin dini normlarını kabullendiklerini göstermektedir. Gençler ile aile üyeleri arasındaki dini değerler konusundaki benzerlik onların aile üyelerini örnek almalarını olumlu yönde etkilemektedir.

A. Ailede Özdeşleşmeyi Etkileyen Faktörler

1) Benzerlik

Özdeşleşmeyi etkileyen faktörler bölümünde belirtildiği gibi benzerlik, özdeşleşmenin oluşmasında ve kuvvetlenmesinde etkili bir faktördür. Çocuklar bazı genetik özelliklerini anne, babalarından alırlar. Bu da çocuk ile anne, baba ve kardeşleri arasında bazı ortak özelliklerin ortaya çıkmasına sebep olur.

Bu ortak özellikler de ailede özdeşleşmeyi kolaylaştırır.⁵⁵ Özdeşleşmede en etkili olan benzerlik faktörü ise cinsiyettir. Anketimize katılan ergenlerde aile özdeşleşmesi ile cinsiyet arasındaki ilişkinin anlamı yüksek bulunmuştur (Bk.Tablo 3). Annesine benzemek istediğini belirten erkek öğrencilerin oranı %39.7 ilen kızlarda bu oran %60.3'tür. En çok babasına benzemek isteyen kız öğrencilerin oranı %35.1'lik bir grubu oluştururken erkeklerde bu oran %64.9'a çıkmaktadır. Buna göre baba özdeşleşmesi ile cinsiyet ilişkisinin daha önemli olduğunu söyleyebiliriz.

Ergenlerin aile üyeleriyle özdeşleşmelerinde cinsiyet dışındaki fizikî benzerliklerin etkili olup olmadığını tespit etmek amacıyla "Ailenizde fizikî özellikler yönünden en çok benzediğiniz kimse?" sorusuna cevap aranmıştır. Bu soruya verilen cevaplar ile ailede örnek alınan kimseler arasındaki ilişki test edilmiştir. Chi kare sonuçlarına göre Bu iki değişken arasındaki ilişkinin önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Buna göre fizikî özellikler yönünden benzedikleri aile üyesini örnek aldığını belirten gençlerin oranı, fizikî özellikler yönünden benzemediği aile üyesini örnek aldığını belirtenlerin oranından fazladır. Aile üyeleriyle özdeşleşmeyi kabul etmeyen öğrenciler içinde fizikî özellikler yönünden aile üyelerinden hiçbirine benzemediklerini algılayanlar da en yüksek oranı oluşturmaktadır. Fizikî özellikler aile üyeleri arasında en çok kardeş özdeşleşmesinde etkili olmaktadır. Bunu sırasıyla baba, anne ve diğer aile üyeleriyle özdeşleşmeler izlemektedir.

Okul türüne göre gerçekleştirilen frekans dağılımında fizikî benzerliğin anne ve dede, nine, amca ve diğer aile üyeleri ile özdeşleşmeye etkisi konusunda İHL ve GL öğrencileri arasında önemli bir farklılaşma görülmemektedir (Bk.Tablo 4). GL öğrencilerinde örnek aldıkları babalarına fizikî özellikler yönünden benzediğini belirtenlere daha yüksek oranda rastlanırken İHL öğrencilerinde kardeşlerine fizikî özellikler yönünden benzediğini belirtenlere daha yüksek oranda rastlanmaktadır.

⁵⁵ Nash, age, s.419.

TABLO 4 AİLEDE ÖZDEŞLEŞMEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Değişkenler		Faktörler						Chi Kare Değerleri
		Anne S %	Baba S %	Kardeş S %	Diğer S %	Hiçbiri S %	T S	
Fizik Ben	Anne	30 26.3	38 33.3	19 16.7	8 7.0	19 16.7	114	$\chi^2_B=62.32$ $sd=16$ $p>0.05$ 'de $\chi^2_T=26.29$
	Baba	32 16.7	75 39.1	31 16.1	13 6.8	41 21.3	192	
	Kardeş	12 17.1	18 25.7	32 45.7	3 4.3	5 7.2	70	
	Diğer A.Ü.	11 24.4	12 26.7	4 8.9	8 17.8	10 22.2	45	
	Hiçbiri	50 18.4	84 30.9	42 15.4	19 7.0	77 28.3	272	
Psik Ben	Anne	38 33.3	19 16.7	38 33.3	5 4.4	14 12.3	114	$\chi^2_B=71.71$ $sd=16$ $p>0.05$ 'de $\chi^2_T=26.29$
	Baba	29 15.0	71 36.8	59 30.6	8 4.1	26 13.5	193	
	Kardeş	9 13.2	8 11.8	32 47.0	1 1.5	18 26.5	68	
	Diğer A.Ü.	12 26.1	11 23.9	9 19.6	6 13.0	8 17.4	46	
	Hiçbiri	48 17.5	57 20.8	89 32.5	7 2.6	73 26.6	274	
Sevgi I	Anne	55 49.1	14 12.5	24 21.4	12 10.7	7 6.3	112	$\chi^2_B=115.36$ $sd=16$ $p>0.05$ 'de $\chi^2_T=26.29$
	Baba	39 20.5	65 34.2	58 30.5	18 9.5	10 5.3	190	
	Kardeş	18 26.1	6 8.7	36 52.2	3 4.3	6 8.7	69	
	Diğer A.Ü.	14 33.3	7 16.7	12 28.6	8 19.0	1 2.4	42	
	Hiçbiri	84 30.9	28 10.3	88 32.4	17 6.2	55 20.2	272	
Sevgi II	Anne	77 70.7	19 17.4	6 5.5	5 4.6	2 1.8	109	$\chi^2_B=79.84$ $sd=16$ $p>0.05$ 'de $\chi^2_T=26.29$
	Baba	64 35.4	89 49.2	17 9.4	8 4.4	3 1.6	181	
	Kardeş	27 42.8	18 28.6	13 20.6	3 4.8	2 3.2	63	
	Diğer A.Ü.	21 51.2	10 24.4	2 4.9	7 17.1	1 2.4	41	
	Hiçbiri	135 53.8	65 25.9	25 9.9	9 3.6	17 6.8	251	
Güç I	Anne	55 48.7	44 38.9	1 0.9	11 9.7	2 1.8	113	$\chi^2_B=203.93$ $sd=16$ $p>0.05$ 'de $\chi^2_T=26.29$
	Baba	29 15.3	139 73.6	1 0.5	17 9.0	3 1.6	189	
	Kardeş	19 28.3	33 49.3	12 17.9	2 3.0	1 1.5	67	
	Diğer A.Ü.	9 20.0	16 35.6	0 0.0	20 44.4	0 0.0	45	
	Hiçbiri	90 34.0	136 51.3	3 1.1	15 5.7	21 7.9	265	
Güç II	Anne	21 18.6	73 64.6	9 8.0	4 3.5	6 5.3	113	$\chi^2_B=35.26$ $sd=16$ $p>0.05$ 'de $\chi^2_T=26.29$
	Baba	10 5.2	157 81.3	14 7.3	6 3.1	6 3.1	193	
	Kardeş	7 10.4	54 80.6	4 6.0	0 0.0	2 3.0	67	
	Diğer A.Ü.	4 8.7	37 80.4	0 0.0	2 4.4	3 6.5	46	
	Hiçbiri	24 9.0	203 76.3	8 3.0	7 2.7	24 9.0	266	

Öğrencilerin aile üyeleriyle özdeşleşmelerinde psikolojik benzerliğin etkisini tespit etmek amacıyla "Ailenizde düşünce ve davranış tarzı sizinkine en çok benzeyen kimse" sorusu ile özdeşleşilen aile üyeleri arasındaki ilişki araştırılmıştır. Chi kare testi sonuçlarına göre bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Bu ilişkiye göre gençlerin psikolojik özellikler yönünden benzedikleri aile üyesini örnek aldığı belirten öğrencilerin oranı psikolojik özellikler yönünden benzemediği aile üyesini örnek aldığı belirtenlerin oranından fazladır. Aile üyelerinden hiçkimseye benzemek istemediğini ifade eden öğrenciler içinde aile üyelerinden hiçbirine psikolojik özellikler yönünden benzemediğini düşünenler en yüksek oranı oluşturmaktadır.

Psikolojik özellikler, aile üyeleri arasında fizikî özelliklerde olduğu gibi en çok kardeş özdeşleşmesinde etkili olmaktadır. Bunu sırasıyla baba, anne ve diğer aile üyeleriyle özdeşleşmeler izlemektedir.

Fizikî ve psikolojik benzerliği, özdeşleşmeye etkisi konusunda karşılaştırdığımızda chi kare sonuçlarına göre anlamlılık derecesinin psikolojik benzerlikte daha yüksek olduğunu görüyoruz. Bu sonuç aile özdeşleşmesinde psikolojik benzerliğin etkisinin daha yüksek olduğu anlamına gelmektedir.

Okul türüne göre gerçekleştirilen frekans dağılımında anne, baba ve diğer aile üyelerini kendilerine örnek aldığı belirten GL öğrencilerinden bu aile üyeleriyle psikolojik benzerliğin etkisi olduğunu belirtenlerin oranı, İHL öğrencilerine göre fazlalık arz etmektedir (Bk.Tablo 5 a-b-d). Kardeş özdeşleşmesinde bu fazlalık İHL öğrencileri lehinde görülmektedir (Bk.Tablo 5 c).

Öğrencilerin açık uçlu sorulara verdikleri cevaplarda aile üyelerine olan fizikî benzerliğin özdeşleşmeye yolaçtığını ifade eden cümleye rastlanmamıştır. Fizikî benzerlik ile özdeşleşme arasında ilişki olmakla birlikte ergenlerin açık uçlu sorularda bunu belirtmemeleri fizikî benzerliğin aile üyeleriyle özdeşleşmede kayda değer öneminin olmadığına inanmalarından ya da bu ilişkinin farkında olmamalarından kaynaklandığı söylenebilir.

TABLO 5 a ANNESİYLE ÖZDEŞLEŞEN ER-
GENLERDE ÖZDEŞLEŞMEYİ ETKİLEYEN
FAKTÖRLERİN OKUL TÜRÜNE GÖRE
DAĞILIMI

	OKUL	Anne		Diğer		T S
		S	%	S	%	
Fizik Ben	İHL	12	27.3	32	72.7	44
	GL	18	25.7	52	74.3	70
Psiko Ben	İHL	12	26.7	33	73.3	45
	GL	26	37.7	43	62.3	69
Sevgi I	İHL	22	48.9	23	51.1	45
	GL	33	49.3	34	50.7	67
Sevgi II	İHL	29	65.9	15	34.1	44
	GL	48	73.8	17	26.2	65
Güç I	İHL	21	46.7	24	53.3	45
	GL	34	50.0	34	50.0	68
Güç II	İHL	7	16.3	36	83.7	43
	GL	14	20.0	56	80.0	70

TABLO 5 b BABASIYLA ÖZDEŞLEŞEN ER-
GENLERDE ÖZDEŞLEŞMEYİ ETKİLEYEN
FAKTÖRLERİN OKUL TÜRÜNE GÖRE
DAĞILIMI

	OKUL	Baba		Diğer		T S
		S	%	S	%	
Fizik Ben	İHL	26	30.6	59	69.4	85
	GL	49	45.8	58	54.2	107
Psiko Ben	İHL	27	31.8	58	68.2	85
	GL	44	40.7	64	59.3	108
Sevgi I	İHL	25	29.4	60	70.6	85
	GL	40	39.0	65	61.9	105
Sevgi II	İHL	40	48.8	42	51.2	82
	GL	49	49.5	50	50.5	99
Güç I	İHL	63	74.1	22	25.9	85
	GL	76	73.1	28	26.9	104
Güç II	İHL	68	79.1	18	20.9	86
	GL	89	83.2	18	16.8	107

TABLO 5 c KARDEŞİYLE ÖZDEŞLEŞEN ER-
GENLERDE ÖZDEŞLEŞMEYİ ETKİLEYEN
FAKTÖRLERİN OKUL TÜRÜNE GÖRE
DAĞILIMI

	OKUL	Kardeş		Diğer		T S
		S	%	S	%	
Fizik Ben	İHL	24	53.3	21	46.7	45
	GL	8	32.0	17	68.0	25
Psiko Ben	İHL	24	55.8	19	44.2	43
	GL	8	32.0	17	68.0	25
Sevgi I	İHL	20	45.5	26	59.1	44
	GL	16	64.0	9	36.0	25
Sevgi II	İHL	7	17.1	34	82.9	41
	GL	6	27.3	16	72.7	22
Güç I	İHL	6	14.0	37	86.0	43
	GL	6	25.0	18	75.0	24
Güç II	İHL	3	7.0	40	93.0	43
	GL	1	3.4	29	96.7	30

TABLO 5 d DİĞER AİLE ÜYELERİYLE
ÖZDEŞLEŞEN ERGENLERDE ÖZDEŞLEŞMEYİ
ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN OKUL TÜRÜNE
GÖRE DAĞILIMI

	OKUL	Diğer		Diğer		T S
		S	%	S	%	
Fizik Ben	İHL	3	20.0	12	80.0	15
	GL	5	16.7	25	83.3	30
Psiko Ben	İHL	1	6.3	15	93.7	16
	GL	5	16.7	25	83.3	30
Sevgi I	İHL	3	20.0	12	80.0	15
	GL	5	18.5	22	81.5	27
Sevgi II	İHL	1	7.3	14	93.3	15
	GL	6	23.1	20	76.9	26
Güç I	İHL	6	40.0	9	60.0	15
	GL	14	46.7	16	53.3	30
Güç II	İHL	1	6.3	15	93.7	16
	GL	1	3.3	29	96.7	30

Öğrencilerin duygu, düşünce, fikir ve davranış bakımından benzediği aile üyeleriyle özdeşleştiklerine dair verdikleri serbest cevaplardan anlayabiliriz.

Annesine benzemek isteyenler: "Davranışları, hâl ve hareketleri benimkine benziyor/ Benimle aynı görüşte/ Fikirleri benim fikirlerime uyuyor/ Düşüncelerime uygun tek kişi/ Fikir ve düşünceleri ile ortağız."

Babasına benzemek isteyenler: "Fikirleri bana uyduğu için/ Düşüncelerime ve yapmak istediklerime uygun/ Görüşleri fikirlerime uygun olduğu için/ Benim düşüncelerime uygun bir kişiliği var/ Babama benzediğim için/ Davranışları benimkilerle aynı/ Düşüncelerimiz uyuyor."

Kardeşine benzemek isteyenler: "Görüşlerimiz aynı/ Düşüncelerimiz birlik oluyor/ Fikirlerime uygun davranışları var/ Davranışlarını, düşüncelerini kendi mantığıma uygun buluyorum."

Diğer aile üyelerine benzemek isteyenler: "Düşünce tarzımız benzediği için/ Düşüncelerimi benimsemesidir/ Benimle aynı görüşte/ Kendime en yakın onu görüyorum."

Gençler ile aile üyeleri arasındaki psikolojik benzerlik özdeşleşmeyi kolaylaştırırken davranış, duygu ve düşüncelerdeki farklılıklar da genç ile ailesinin yabancılaşmasına yol açar.

Aile üyeleriyle olan özdeşleşmede etkili olan duygu, düşünce, görüş ve davranış gibi psikolojik benzerlik açısından ergenler arasında yaş, cinsiyet ve okul türü bakımından önemli bir farklılaşma göze çarpmamaktadır. Psikolojik farklılığın özdeşleşmenin reddedilmesi sonucunu doğurduğunu belirten gençlerin, en az 12-14 yaş grubunda rastlanması, onların aile üyeleriyle olan duygusal bağların etkisinde kaldıklarını ve bu yüzden ailelerini eleştirmekten kaçındıklarını düşündürmektedir.

Ahlâkî ve dinî değerlerle ilgili psikolojik benzerlik konusu ayrıca bu başlıklar altında ele alınacaktır.

2) Sevgi

Özdeşleşme teorileri ve bu teorilerin geçerliliğini denemek için yapılan çeşitli araştırmalar, çocuk ve gençler ile ona sevgi ve ilgi gösteren anne, baba ve diğer yetişkinler arasındaki sevgiye dayanan ilişkilerin özdeşleşme için ön şart olduğunu göstermiştir.⁵⁶

Anne, baba sevgisi çocukların bio - psiko - sosyal gelişmeleri için en büyük ihtiyaçtır. Bu ihtiyaçtan mahrum kalan çocuklarda ebeveyn özdeşleşmesi görülmediği gibi bu tür çocuklarda fizikî, zihnî, sosyal ve dinî gelişim de gecikmeye uğrar.⁵⁷

R.Spitz, sokağa terkedildikleri için karşılıklı duygusal ilişkiden mahrum kalmış çocuklar üzerinde yaptığı araştırmasında duygusal açlık içinde olan bu çocukların kendi kendilerine konuşmayı, yürümeyi ve beslenmeyi öğrenemediklerini, ya endişeli ya da duygusuz kimseler olduklarını tespit etmiştir.⁵⁸ Harlow ise ilk çocukluk döneminde sevgiye dayanan ilişkinin annenin çocuğunu emzirmesiyle ilgili ilişkisinden daha önemli bir değişken olduğunu belirtmektedir.⁵⁹

Anne, baba ve diğer aile üyelerinin çocuklarına sevgi gösterisinde bulunması sonucu çocuk ile yetişkinler arasında karşılıklı bir sevgi bağı oluşur. Çocuk bu yetişkinleri sevdiği için onların davranışlarını gözler, onların düşünce, davranış ve inançlarını örnek alır.⁶⁰ Önce çok yüzeyde bir taklit ile başlayan bu benimseme giderek anne, babanın özelliklerinin kendi kişiliğine sindirilmesi yolunda gelişir. Kendini onlara uydurarak

⁵⁶ Bandura, age, s.226.

⁵⁷ Winch, age, s.64.

⁵⁸ Spitz, R.A., "The Role of Ecological Factors in Emotional Development in Infancy" 'den naklen Winch, age, s.63.

⁵⁹ Harlow, H.F., "The Nature of Love", American Psychology, S.13, s.676.

⁶⁰ Gençtan, age, s.112.

daha çok sevilme çabasına girer.⁶¹

Çocuklar sıcak ve duygusal anne ve babalar ile daha çeşitli ve daha yaygın ilişkilerde bulunurlar. Böylece bu tür anne ve babalar çocuklarının kendilerini gözleme ve model almalarına imkân sağlamış olurlar. Üstelik bu konudaki etkilenme süreci de çift yönlü işlemektedir. Anne, babayı taklit ederek onların değerlerini benimseyen çocuklarına karşı ebeveynin sıcak ilgisi artar ve karşılıklı duygusal ilişki daha da gelişir.⁶²

Gençlik çağında ise anne, baba sevgisi çocukluk dönemindeki etkisini kaybetmekle birlikte sevgi, gencin aile üyelerini örnek almasında gene de önemli bir etkidir. Çeşitli araştırmalar gerek orta öğretim gerekse üniversite çağındaki gençlerin kendilerini sevdiğini düşündükleri anne, babalarıyla özdeşleştiklerini göstermiştir.⁶³

Aile bireyleriyle özdeşleşmede sevgi, şefkat ve sıcak ilişkilerin etkisini tespit etmek amacıyla öğrencilerden ailelerinde birlikte olmaktan en çok hoşlandıkları kimseleri ve ailelerinde kendilerini en çok seven kimseleri belirtmeleri istenmiştir.

Aile bireyleriyle özdeşleşme ve gençlerin ailelerinde birlikte olmaktan hoşlandıkları kimseler arasında chi kare sonuçlarının desteklediği frekans dağılımının yardımıyla şu sonuca ulaşmak mümkündür: Ergenler en çok birlikte olmaktan hoşlandıkları aile üyeleriyle özdeşleşmektedirler (Bk. Tablo 4). Ailelerinde birlikte olmaktan hoşlandıkları kimsenin olmadığını düşünen gençler içinde en yüksek oranı, ailelerinde benzemek istedikleri kimsenin olmadığını ifade edenler oluşturmaktadır.

Öğrencilerden kardeşlerine benzemek isteyenler arasında onlarla birlikte olmaktan en çok hoşlananlar en yüksek oranı oluşturmaktadır. İkinci sırayı annelerine benzemek isteyip anneleriyle birlikte olmaktan en çok hoşlananlar izlemektedir.

⁶¹ Yörükoğlu, Çocuk, s.168.

⁶² Bandura, age, s.226.

⁶³ Grinder, age, s.366; Mussen - Distler, agm, s.350.

Üçüncü sırada baba, dördüncü sırada diğer aile üyelerine benzemek isteyen yine onlarla birlikte olmak isteyenler yer almaktadır.

Bu sonuçlardan sonra diyebiliriz ki; ergenler kardeş ve anneleriyle özdeşimlerinde onlarla olan sıcak ve duygusal ilişkilerden daha fazla etkilenmektedirler. Ancak, baba ve diğer aile üyeleriyle kurulan özdeşimlerde onlarla birlikteliğin önemi daha anlamlıdır.

Okul türüne göre gerçekleştirilen frekans dağılımında anne ve dede, nine amca ve diğer aile üyeleriyle özdeşleşenlerin yine bu aile üyeleriyle birlikte olmaktan hoşlanana İHL ve GL öğrencilerinde aynı oranda rastlanmaktadır (Bk.Tablo 5 a-d). Baba ve kardeşlerini kendilerine örnek alanlardan yine onlarla birlikte olmaktan en çok hoşlanana GL öğrencilerinde daha fazla rastlanmaktadır (Bk.Tablo 5 b-c).

Aile üyelerinden gençleri en çok seven kimseler ile aile üyeleriyle özdeşleşme arasında chi kare sonuçlarına göre anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Bk.Tablo 4). Buna göre öğrencilerin özdeşleştikleri aile üyelerinden kendilerini en çok sevenlere örnek almadıkları başka aile üyelerinden kendilerini en çok sevenlere göre en yüksek oranda rastlanmaktadır.

Sevgi en çok anne özdeşleşmesinde etkili olmaktadır. Öğrencilerden anneleriyle özdeşleşenlerden yaklaşık üçte ikisi, kendilerini en çok sevenlerin anneleri olduğunu belirtmektedirler. Babalarıyla özdeşleşen ergenlerden babaları kendilerini en çok sevenler ise yarıya yakın bir grubu oluşturmaktadır. Kardeşleriyle ve diğer aile üyeleriyle özdeşleşenler ise üçüncü ve dördüncü sırada yer almaktadır.

Çapraz tablo verilerinde de görüldüğü gibi diğer aile üyeleri, kardeş ve babanın gösterdiği sevginin anlamı ergen için ayrı bir önem arz etmektedir.

Okul türüne göre gerçekleştirilen frekans dağılımında GL öğrencilerinin anne, kardeş ve diğer aile üyelerinin sevgi göstermesi, onlarla özdeşleşmelerinde GL öğrencilerine oranla daha etkili olduğu görülmektedir (Bk.Tablo 5 a-c-d). Baba özdeşleşmesinde ise GL ve İHL öğrencileri arasında önemli bir

farklılaşma görülmemektedir (Bk. Tablo 5 b).

Aile üyeleriyle özdeşleşmede sevgi unsurunun etkin olduğunu belirten ergenler bunu şu cümlelerle ifade etmektedirler:

Anne ile özdeşleşenler genellikle "Çünkü o benim için hayatını bile feda etmekten çekinmeyen tek kimse/ Bana karşı gösterdiği sevgi için/ Anlayışlı, olgun, gerçekçi ve ölçülü olması/ Çok sevdiğim için/ Sorunlarımı anlıyor/ Şu âna kadar gördüğüm en çok şefkatin sahibi odur/ İşte, onu daha çok seviyorum/ Saygısını ve sevgisini beğeniyorum/ Bana çok değer veriyor/ Bana her zaman güleryüzle karşılık verdi ve her zaman iyi davrandı/ Benim isteklerimi anlıyor, bana karşı anlayışlı/ Sevgi ve şefkat doludur/ Çocuklarına olan ilgisi/ O benim her şeyimdir/ Sevgili ve şefkatli/ Yemedi yedirdi, içmedi içirdi, giymedi giydirdi." vb. şeklinde cevap vermektedirler.

Babalarıyla özdeşleşenler: "Çok anlayışlı/ Onu daha çok sevdiğim için/ Babam gibi çocuklarıma karşı davranışlarımın anlayışlı olmasını isterim/ Anneme göre daha anlayışlı ve davranışlarımı kısıtlayıcı olmadığı için/ Ailesini seven ve ailesinin mutluluğunu kendi mutluluğu sayan, evlatlarını en iyi şekilde yetiştiren babaya kim benzemek istemez/ Sorunların konuşularak halledileceği inancında/ Beni anlayan birisi/ Çok anlayışlı, her yaştaki imsanlara uyum sağlıyor/ Anlayışlı sevecen ve duyarlı/ Bizi çok sever/ Çok seviyorum da ondan/ O benim her şeyimdir/ Sevgili ve şefkatli/ Düşüncelerimi anlıyor/ Bizleri sevdiğini her zaman belli eden biri, bizleri üzmemek için özen gösteren biri/ Benimle arkadaş gibi geçinir/ Ailesine ve çocuklarına çok bağlı/ Hoşgörülü ve güleryüzlüdür."

Gençlerin anneleriyle olan özdeşimlerinde etkili olan sevginin babaları ile olan özdeşleşmelerinde etkili olan sevgiye oranla daha içten olduğu ve annelerin daha çok fedakârlıkta bulunduğu görülmektedir. Ergenler bu içtenliği ve annenin fedakârlığını "O benim her şeyidir", "O benim için hayatını bile fedâ etmekten çekinmeyen tek kimse" gibi cümlelerle ifade etmektedirler. Ayrıca anneleri için acıyarak ve koruyarak seven, sevecenlikle davranan gibi anlamları olan "şefkatli" tabirini

kullanan öğrencilerin çokluğu da dikkat çekmektedir.

Anne özdeşleşmesinde etkili olan fedakârlık ve şefkat gibi sevgi unsurlarına karşılık baba özdeşleşmesinde anlayışlılık, ailesine bağlılık ve çocuklarıyla iletişim kurabilme gibi sevgi unsuru taşıyan özelliklerin daha etkili olduğu görülmektedir.

Ergenlere, babalarının gösterdikleri sevgi onlar için ayrı bir anlam taşımaktadır. Babası için "Bizleri sevdiğini her zaman belli eden biri" diye tanımlayan bir öğrencinin bu sözünden de anlaşılacağı gibi babanın sevgisi, gençler üzerinde olumlu etkiler uyandırmaktadır. Onlara göre sevgiyi belirtmeme bir bakıma sevmeme anlamına gelmektedir.

Kardeşleriyle özdeşleşmede sevgi unsurunun etkili olduğunu ifade eden öğrencilerin cevapları ise şöyledir: "Çevresi tarafından çok seviliyor ve tutuluyor/ Beni anlayan tek insan/ Benimle ilgilendiğinden/ Onunla bir büyük olarak iletişim kurduğum için düşünce ve fikirlerini çok beğeniyorum/ Çevresinde sevilen birisi olması ve onu çok sevmem/ Anne babamdan daha çok anlayışlı/ Bana en iyi davranan o/ Ona yakın ilgi gösteriyorlar/ Kendisini sevdiğim için/ Anlayışlı, beni seven birisidir/ Ona karşı sevgim var/ Benimle ilgilenir/ Herkes onu sever, beni de sever/

Diğer aile üyeleri: "Fikirlerimi ve düşüncelerimi anlayabiliyor/ Sonsuz sevgi ve hoşgörülü/ Daha yakın olanlara anlatamadıklarımı ona anlatırım/ Fedakâr olduğundan/ Beni sevmesi/ Beni anladığı için/ Çok cana yakın olduğundan çevresinde seviliyor/ Ondaki anlayışı kimsede bulamadım, kimseyi kırmaz/ Gençleri anlayıp yaptıklarını olumlu karşılamasından/ Beni çok sevdiği için/ İnsanları çok sevdiği için/ Kendime en yakın onu görüyorum."

Ergenler anne, babalarından bekledikleri sevgi ve anlayışı yeterli göremedikleri ve onlarla yeterli iletişim kuramadıkları durumlarda muhtemelen anne, baba dışındaki aile üyeleriyle sevgiye dayalı özdeşim kurmaktadır. Onlar bu durumu "Beni anlayan tek insan", "Daha yakın olanlara anlatamadıklarımı ona anlatırım.", "Ondaki anlayışı kimsede bulamadım." cümleleriyle dile getirmektedirler.

Kardeş özdeşleşmesinde dikkati çeken bir başka husus da çevrenin ergenlerin kardeşlerine gösterdiği sevgi ve ilginin kendilerine de gösterilmesini isteyen öğrencilerin bu kardeşlerini kendilerine örnek almalarıdır.

Gerek anne, gerekse baba özdeşleşmesinde sevgiden etkilenenlerin çoğunu kız öğrenciler oluştururken kardeş özdeşleşmesinde kızlar ablalarını erkekler de ağabeylerini model almaktadırlar.

Aile bireyleriyle sevgiye dayalı özdeşleşmelerde yaş grupları arasında da bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. 12-15 yaş grubundaki öğrenciler özdeşleşmelerine gerekçe olarak genellikle bu aile üyelerinin kendilerini sevmesini ve şefkat göstermesini gerekçe olarak belirtirken ileri yaş gruplarında sevginin türü netleşmekte ve kendilerini seven kimseler arasında mukayeseler yapmaktadırlar. Okul türü itibarıyla ise öğrencilerin cevapları arasında farklılaşma görülmektedir.

Kız öğrencilerin özellikle anneleriyle sevgiye dayalı özdeşleşme konusunda erkek öğrencilere oranla daha duyarlı oldukları anlaşılmaktadır.

Anketimize katılan ergenlerin hemen hepsi anne, baba ve kardeşlerinin kendilerini sevmediğini ifade etmemekle birlikte onlardan yeterli anlayış görememeleri ve iletişim kuramamalarının özdeşleşmeyi engellediğini belirtmektedirler. Bu tür aile üyelerinin az olması aile özdeşleşmesinin gerçekleşmesinde sevgi dışındaki unsurların da etkili olduğu fikrini hatıra getirmektedir.

Anket sonuçlarından da anlaşıldığı gibi ergenlere aile üyeleri tarafından gösterilen sevgi, bu gençlerin onları örnek almalarını kolaylaştırmaktadır. Ancak anne, baba ve ailedeki diğer yetişkinlerin gençleri, sevdiklerini hissettirmeleri gerekir.

Eğer anne, babalar çocuklarına sevgilerini belirtmezlerse onlarla yeterli iletişim kuramamış olurlar. Bu durum gençlerde kendilerinin anne, babaları tarafından sevilmediği şeklinde yorumlanır. Özellikle ülkemizde babaların çocuklarına karşı sevgisini belli etmeyen sert ve baskılı bir kişi olduğu, annenin

ise sevecen ve koruyucu olup gerçekte çocuklarıyla ortak bağımlı bir hayat sürdüğü ileri sürülür. İstanbul Üniversitesinde yapılan bir araştırma bunu göstermiştir.⁶⁴

Erkekler için kuvetli bir kalıpyargısı olan sevgiyi belirtmedeki utanma ve çekinme sebebiyle babalar, hissettikleri sevgiyi çocuklarına -özellikle oğullarına- iletmezler. Bu durum baba ile oğul arasında sevgi iletişimsizliğine yol açar. Oysa anne ile çocuk arasında bu iletişimsizlik yoktur.⁶⁵ Baba ile oğlu arasındaki bu iletişimsizlik sonucu o, çocuğu üzerindeki etkisini kaybetmektedir. Sonuçta genç, babasının kendisini sevmediği sonucuna vararak babasıyla özdeşim kuramamaktadır. Oysa ki Hz. Peygamber, insanların birbirlerine olan sevgilerini açığa vurmalarını istemiştir. Söz ve davranışları ile de sevgi göstermenin gerekliliğine işaret etmiştir.⁶⁶ O, insanların en utangacı olmasına rağmen gerek kendi çocuk ve torunlarını, gerekse diğer çocukları kucağına alır, onları öper, yanaklarını okşar ve onlara sevgi gösterirdi.⁶⁷ Süt annesinin yanında kalan oğlu İbrahim'i zaman zaman ziyaret eder, yanında sahabîleri olduğu halde onu kucağına alır, bağına basar ve öperdi.⁶⁸

Torunu Hasan'ı öperken gören Akra b. Hâbis'in "Benim on çocuğum var. Onlardan hiçbirisini öpmedim." şeklindeki hoşnutsuzluğuna "Merhamet etmeyene merhamet olunmaz." diye cevap vermiştir.⁶⁹ Yine bir ârabînin "Siz çocuklarınızı öpermissiniz?" şeklindeki sorusuna "evet" cevabı vermiş, soruyu yöneltenin "Vallahi biz onları öpmeyiz" şeklindeki itirazına "Allah senden merhameti söküp aldıysa ben ne yapayım?" diyerek sert bir şekilde

⁶⁴ Köknel, Cumhuriyet Gençliği, s.49.

⁶⁵ Reese - Lipsit, age, s.597; Mc Candless, Adolescents, s.394.

⁶⁶ Müslim, Fedâil, 67.

⁶⁷ Buhârî, Edeb, 17; Müslim, Fedâil, 80.

⁶⁸ Müslim, Fedâil, 62, 63.

⁶⁹ Müslim, Fedâil, 65.

cevap vermiştir.⁷⁰

Çocuğa sevgi, genellikle onu okşamak, öpmek ve istediğini yerine getirmek suretiyle gösterilmektedir. Ergenlerin ise fikirlerinin sorulması, konuştuğu zaman dinlenmesi, sözlerine değer verilmesi, onlara hitap edilirken bir yetişkin gibi önem verilmesi ve bu önemin ona hissettirilmesi gence sevgi ve saygı göstermek anlamına gelmektedir. Gence gösterilen bu ilgi, onun yetişkinlere güven duymasına, kendi kendini hayatta idare edebilmesi için ailesiyle beraber yaşarken alışmasına ve şahsiyet kazanmasına yardımcı olmaktadır.⁷¹

Ergenler üzerinde yapılan bir araştırmada aynı zeka düzeyinde ancak başarıları çok değişik olan öğrenciler ve aileleri incelenmiş; çok başarılı gençlerin ailelerinin uyumlu oldukları ve onların bu ailelerde desteklenen, düşüncesi sorulan, kararlara katılması sağlanan, daha çok onaylanan ve güvenilen gençler olduğu görülmüştür. Bu başarılı gençlerden erkeklerin babalarıyla, kızların da anneleriyle çok iyi özdeşim yaptıkları sonucuna varılmıştır. Başarısız gruptaki gençlerin ise anne, babalarıyla özdeşimleri zayıf bulunmuştur. Bu anne, babaların ya çok katı ve baskıcı ya da çok gevşek disiplin anlayışına sahip oldukları gözlenmiştir.⁷²

Özdeşleşme sürecinde önemli olan şey, genç ve ebeveyni arasındaki sıcak ilişki ve iletişimidir.⁷³ Anne, baba ile ergen arasında yeterli iletişim yoksa anne, baba, çocukları üzerindeki etkisini kaybetmektedir. Çocukları ile iletişiminin olmadığını söyleyen kimseler aslında çocukları üzerinde etkilerinin de olmadığını ima etmiş olurlar. Çünkü anne, baba ve genç arasında azalan iletişim ve ilişki, onların örnek alınmasında da azalma

⁷⁰ Müslim, Fedâil, 64; Ebû Davud, Edeb, 4773.

⁷¹ Şemin, age, s. 20.

⁷² Yörükoğlu, Gençlik Çağı, s. 165.

⁷³ Nash, age, s. 490.

meydana getirmektedir.⁷⁴

Görüldüğü üzere ergen ile anne, baba arasındaki ilişki ve özdeşleşmenin önemli sahalarından biri de sevgi iletişimidir. Bilhassa ergenlik döneminde olgunlaşmakta olan bu genç insan, çatışmalar içinde olduğu bu karmaşık dönemde büyüklerine danışmak ve onların rehberliğine ve öğütlerine ihtiyaç duymaktadır.⁷⁵

Bu rehberliği yaparken anne, babalar çocuklarına aşırı sevgi gösterisinde de bulunmamalıdır. Bu durumda genç, bazen ailesine bağımlı kalabilmektedir. Çünkü ailesi tarafından gösterilen aşırı sevgi ve mükâfat, gencin aile dışındaki kimselerle özdeşim kurmayı reddedecek şekilde tüm sosyal duygularını aile üyelerine yöneltmektedir. Bu durumda çocuk, gençlik döneminde sosyal bir varlık olmak için gerekli temelden yoksun kalarak aile dışında kalan kimselere kayıtsız kalmakta ve onları sevmesi imkânsızlaşmaktadır.⁷⁶

Anne, babanın çocuğuna karşı gösterdiği aşırı sevgi ve mükâfatın olumsuz etkilerinden birisi de çocukları tarafından anne, babanın önemsiz olduğu şeklinde düşünülmesidir.⁷⁷ Bu düşünce de gencin anne, babasını örnek almasını engellemektedir. Bu yüzden genç anne, babasının herbirisinden benimsendiğini hissedecek kadar sevgi görmelidir.

Aşırı sevgi gibi çocuğa gösterilen sevgideki uyumsuzluk da anne, baba özdeşleşmesini olumsuz yönde etkileyen bir faktördür.

Çocuk ve gençlerin özdeşleşmesinde anne, babanın kontrol ve disiplin anlayışı kuvvetli bir motiv olmakla beraber araştırmaların gösterdiği gibi, sıcaklık ve sevgi gösteren modelin davranışları onlar tarafından taklit edilmektedir. Hatta anne, babanın şefkat ve sıcaklığı ebeveyn özdeşleşmesinde en etkili değişkendir. Anne babanın güç ve üstünlüğü ikinci

⁷⁴ Mc Candless, Adolescents, s.391, 394.

⁷⁵ Meisner, W.W., "Parental Interaction of the Adolescent Boy", Contemporary Adolescence Readings, s.123.

⁷⁶ Cole L. - Morgan, W., Çocukluk ve Gençlik Psikolojisi, s.209.

⁷⁷ Mc Candless, Adolescents, s.389.

derecede önemlidir.⁷⁸ Eğer anne, babanın sevgisi, övgü ve diğer mükâfat türleri ile birleşirse çocuklarının onları taklit etme ihtimali de artmaktadır.⁷⁹

Anne, babanın hem kontrolünün bulunması ve hem de sevgi göstermesi durumunda daha etkin model olmaktadır. Çünkü ergen daha fazla fonksiyonu olan ebeveyni ile özdeşleşecektir.⁸⁰

3) Güç ve Üstünlük

Çocuk ve ergenlerin bir başkasını örnek almalarını etkileyen faktörlerin en önemlilerinden birisi de modelin güç ve üstünlüğüdür. İlk çocukluk döneminde acıktığı zaman yediren, üşüdüğünde giydiren, korktuğunda kendisini teskin eden anne, çocuk tarafından en güçlü model olarak görülür. Daha sonra çocuk, evde kurallar koyan ve bu kurallara uyulmasını isteyen babanın gücüne tanık olur. Bu dönemde çocuk, karşısında her zaman güç sembolü olarak babasını görür. Artık babanın davranışları anneninkinden çok daha büyük etkiler yapmaktadır. Çocuk sözünü dinleten, emirler veren, bütün yönetimi elinde tutan babanın söz götürmez otoritesine inanmaktadır. Herkesin babanın kesin emirlerine nasıl uyduğunu, annenin son kararı veren kimseye nasıl danıştığını görür ve çocuk, babasını her hususta güçlü bulur.⁸¹

Çocukluk döneminde anne, baba ve diğer aile üyelerinin fizikî gücü, özdeşleşmede daha etkili olurken ergenlik çağında ise onların çalışma hayatındaki başarıları, saygınlıkları, ergenin davranışlarını kontrol altında bulundurabilme özellikleri gençlerin bu aile üyelerine saygı duymalarına ve onları model almalarına sebep olmaktadır.

Aile üyeleriyle özdeşleşme ile otorite ve gücü elinde bulundurduğu algılanan aile üyeleri arasındaki ilişkiyi tespit etmek

⁷⁸ Martin, age, s.129; Hetherington, agm, s.84.

⁷⁹ Kohlberg, agm, s.301; Mischel, agm, s.45; Biller, age, s.47.

⁸⁰ Winch, age, s.80.

⁸¹ Adler, age, s.101.

amacıyla öğrencilerden ailelerinde en çok saygı duydukları kimse ve ailelerinde son sözü söyleyen kimseleri belirtmeleri istenmiştir.

Ailede saygı duyulan kimselerle bu aile üyeleriyle özdeşleşme arasında istatistiksel yönden önemli bir ilişkinin var olduğu ve bunun anlamlılık derecesinin yüksek bir düzeyde bulunduğu görülmüştür (Bk. Tablo 4). Buna göre öğrencilerin saygı duydukları aile üyelerine benzemek isteyenler arasında en yüksek oranı kendisine benzemeyi istedikleri aile üyeleri oluşturmaktadır. Alesinde saygı duyduğu kimsenin olmadığını düşünenler arasında da en yüksek oranı ailede örnek alabileceği kimsenin olmadığını belirtenler oluşturmaktadır.

Anne özdeşleşmesinde sevgi etkin olurken babaya duyulan saygı, baba özdeşleşmesinde ergenleri daha fazla etkilemektedir. Öğrencilerden babalarına benzemek isteyenlerden yaklaşık dörde üçünün en çok babalarına saygı duyduklarını belirtmeleri bunu göstermektedir. Annelerine benzemek isteyenlerden de yarıya yakın bir grup, en çok annelerine saygı duyduklarını ifade etmektedir. Dede, nine, amca ve diğer aile üyelerine benzemek isteyen öğrencilerden yine en çok bu aile üyelerine saygı duyanların oranı yarıya yakındır. Kardeş özdeşleşmesinde bu oran en düşük seviyededir.

Ergenlere göre sırasıyla diğer aile üyeleri, kardeş ve anneye duyulan saygının özdeşleşmede daha anlamlı olduğunu söyleyebiliriz.

Okul türüne göre gerçekleştirilen frekans dağılımında anne, kardeş ve diğer aile üyeleriyle özdeşleşen gençler arasında yine bu aile üyelerine en çok saygı gösterenlere İHL öğrencileri arasında daha fazla rastlanmaktadır (Bk. Tablo 5 a-c-d). Baba özdeşleşmesinde ise GL ve İHL öğrencileri arasında önemli bir farklılaşma gözlenmemektedir.

Aile üyeleriyle özdeşleşme ile ailede söz sahibi olan kimseler arasındaki ilişki de önemli çıkmıştır (Bk. Tablo 4). Kardeş ve diğer aile üyeleriyle olan özdeşleşmelerde ailede son sözü söyleyen bu aile üyelerinin etkisi görülenmemektedir. Ancak

babalarıyla özdeşleşen ergenlerin beşte dördünden fazlası evde son sözü söyleyen kimsenin babaları olduğunu belirtmektedirler. Anneleriyle özdeşleşip evde son sözü söyleyenin annelerinin olduğunu belirtenlerin oranı başka aile üyeleriyle özdeşleşenlerin oranından fazladır.

Okul türüne göre gerçekleştirilen frekans dağılımında İHL öğrencilerinin GL öğrencilerine göre evde söz sahibi olan babalarla özdeşleşenlerin oranı daha yüksektir (Bk.Tablo 5 a). GL öğrencilerinin ise evde son sözü söyleyen annelerle özdeşleşenlerin oranı İHL'ye göre daha fazladır (Bk. Tablo 5 b).

Bu sonuçlardan sonra diyebiliriz ki, gençler ailede hakimiyet ve üstünlüğü olan ebeveynine benzemek istemektedir. Eğer ailede babanın yerine annenin hakimiyeti söz konusu ise ergen babadan ziyade anneye benzemek istemektedir.

Araştırmalar babanın hakimiyet ve üstünlüğünün olduğu ailelerdeki erkek çocukların annenin hakimiyet ve üstünlüğünün olduğu ailelerdeki erkek çocuklara oranla daha uyumlu olduğunu göstermiştir.⁸²

Ergenler babanın hakimiyet ve üstünlük, annenin sevgi ve şefkat özellikleri sebebiyle baba ve anneleriyle özdeşleşmeleri onların daha uyumlu kimseler olmalarına sebep olacaktır.

Öğrenciler açık uçlu sorulara verdikleri cevaplarda annelerine benzemek istemelerindeki en önemli etkenin annelerinin genellikle ev işlerindeki düzen, intizam ve beceriklilik gibi özellikler olduğunu ifade etmektedirler. Babalarının güç, üstünlük ve yeterlilik özelliklerinden dolayı onlara benzemek isteyen öğrenciler sayı yönünden annelerine benzemek isteyenlere oranla daha fazladır. Babaların eğitim seviyelerinin yüksek oluşu ve bu eğitim sonucu toplum tarafından saygın bir mesleğinin oluşu, bilgili, kültürlü ve saygı duyulan bir şahsiyet oluşu çocuklarının kendileriyle özdeşleşmelerine yol açan önemli etkenlerdir.

Öğrenciler kardeşlerinin zekilik, çalışkanlık, sosyal bir

⁸² Reese - Lipsit, age, s, 605.

kişi olma, kendine güven, tertiplilik, öğrenim hayatındaki başarı ve çevrenin onlara sevgi göstermesi gibi özelliklerinden etkilendikleri için kardeşlerine benzemek istediklerini belirtmektedirler.

Kardeşleriyle özdeşleşenler arasında 12-14 yaş grubundaki öğrencilerin sayısının yetişkin aile üyeleriyle özdeşleşenlere göre fazlalık arz etmektedir. Bu sonuç, küçük yaş grubundaki ergenlerin daha yüksek standartlar sergileyen yetişkinlerle özdeşleşmeyi reddettikleri izlenimini uyandırmaktadır. Ayrıca, ileri yaş grubundaki öğrencilerde benzemek istedikleri kardeşlerinin başarılarındaki sosyal öğelere daha fazla önem atfettikleri dikkat çekmektedir.

Anne, baba ve kardeşlerin eğitim seviyesinin yüksek olmaması, güç, üstünlük ve saygınlığının yeterli bulunmaması durumunda muhtemelen gençler diğer aile üyeleriyle özdeşleşmektedirler. Bu aile üyelerinin toplum tarafından saygınlığı olan mesleğe sahip olduklarının belirtilmesi bunu göstermektedir.

Aile üyelerinin hakimiyet, güç ve üstünlük özelliklerinden etkilendikleri için onları model aldığını belirten erkek öğrenciler kız öğrencilerden çoğunluktadır. Bu, ebeveyn özdeşleşmesinde anne, babanın hakimiyet ve üstünlüğüne erkeklerin daha fazla önem atfettikleri anlamına gelmektedir.

B- Anne Babanın Disiplin Anlayışı ve Ailede Özdeşleşme

Özdeşleşme teorisini ortaya koyan psikologların hemen hepsi anne, baba özdeşleşmesinde anne, babanın disiplin anlayışının temel faktör olduğunu işaret etmişlerdir.

Disiplin, "Bir topluluğun yasalarına ve düzenle ilgili ya da yazısız kurallarına titizlik ve özenle uyulması durumu" olarak ifade edilebilir.⁸³ Disiplin çocuk ve genci mevcut, tehlikeden korumak isteyen bir davranıştır veya onu istenilen şekilde dav-

⁸³ Oğuzkan, A. Ferhan, Eğitim Terimleri Sözlüğü, s.52. Disiplin teriminin değişik anlamları hakkında geniş bilgi için bk. M. Emin Ay, Din Eğitimi ve Öğretiminde Mükâfat ve Ceza, s.25.

ranması için eğitime tarzıdır. Bu anlamı sebebiyle disiplin terimi hem mükâfat hem de cezalandırma manasına gelmektedir.⁸⁴

Anne, babanın disiplin anlayışını "Güç Kaynaklı Disiplin" ve "Sevgi Kaynaklı Disiplin" şeklinde iki grupta inceleyebiliriz.

1) Güç Kaynaklı Disiplin

Güç kaynaklı Disiplini, "İstenmeyen davranışlarda bulunan kişinin suçuna karşılık olarak onu tehdit etme, azarlama, bağırma ve dayak vb. fizikî cezaya çarptırma" şeklinde tanımlayabiliriz.⁸⁵

Çocuk ve gençlerde özdeşleşme ve ahlâk gelişmesi konusunda yapılan çeşitli araştırmalar onlara uygulanan "güç"e dayalı ceza anlayışının anne, babayla özdeşleşmenin reddedilmesi ve dolayısıyla yetersiz iç denetim ve vicdan oluşmasına yolaçtığını göstermiştir.⁸⁶

Anne, babası tarafından dayakla cezalandırılan çocuk ve ergenler, işledikleri suçun karşılığını ödemiş olduklarını düşünürler. Kendilerini suçlu görmekten çok döveni suçlarlar. Bu da anne, babalarına kızgınlık duymaya, onlara yabancılaşmaya ve bazen de isyana sebep olarak onları örnek almalarına engel olur.⁸⁷

Bazı anne, babalar fizikî cezaya başvurmakla çocuğunu eğiteceğini zanneder. Aslında bu tür ceza yöneltildiği kimsenin istenmeyen davranışını değiştirmede uzun süreli etkili bir teknik olmadığı gibi, bu yöntemle çocuk ve genç neyi yapmayacağını öğrense bile neyi yapacağını öğrenemez.⁸⁸ Ayrıca bu teknik çocuğa taklit edeceği bir model sağlar ve ona ancak, başkalarının

⁸⁴ Winch, age, s.59.

⁸⁵ Maccoby-Martin, agm, s.37; Kâğıtçıbaşı, Çiğdem, "Aile İçi Etkileşim ve Çocuk Gelişimi", Türkiye'de Çocuğun Durumu, s.200.

⁸⁶ Bandura, age, s.86; Mc Candless, Adolescents, s.389.

⁸⁷ Grinder, age, s.32; Kâğıtçıbaşı, agm, s.200.

⁸⁸ Winch, age, s.73.

nasıl cezalandırılacağını öğretir.⁸⁹

Bazen de cezalandırıcı ve saldırgan modeli gözleyen kimse bu tehdit edici modelin saldırma korkusunu azaltmak ve kişiliğini korumak için onun özelliklerini benimser ve onun gibi davranır. Bu tür özdeşleşme psikanalitik kaynaklı teori ile geniş ölçüde yorumlanmıştır. Bu teoryi destekleyen en önemli deliller Anna Freud tarafından ortaya konmuştur.⁹⁰

2) Sevgi Kaynaklı Disiplin

Sevgi kaynaklı disiplini, "İstenmeyen davranışlarda bulunan bir kişinin suçunun sonucunda onu ikna ederek vazgeçirmeye çalışma, hayal kırıklığı gösterme, sevgi ve ilgiyi azaltma, konuşmama, onu aldırılmaz gibi davranma, sevgi, şefkat ve anlayışın şarta bağlı olarak verilmesi"⁹¹ şeklinde tanımlayabiliriz. Bu tür disipline "Psikolojik Disiplin" ve "Şartlı Disiplin" de denilmektedir.

Demokratik bir şekilde yönetilen, "güc"e dayalı cezadan çok sevgi kaynaklı ceza yöntemi uygulanan çevrelerde yetişen çocuk ve gençlerin ahlâk gelişiminde model alma yoluyla öğrenmeleri daha sık meydana gelir.⁹²

Eğer anne, babalar keyfî yollara sapmazlar ve psikolojik yöntemlere başvururlarsa çocuklarının kendilerini örnek alma ihtimali de o ölçüde yükselir.⁹³ Çünkü çocuğun suç işlemesinden sonra anne, babanın sevgisinde azalma görülür. Çocuk ve genç

⁸⁹ Brown, age, s.388,389; Kâğıtçıbaşı, agm, s.200; Lazarus, An Introduction to Psychology, s.159.

⁹⁰ Freud, Anna, The Ego and The Mechanism of Defence, s.109-121; Bandura, Aggression, s.86; Cansever, s.366; Bandura, Social Learning, s.232.

⁹¹ Maccoby - Martin, agm, s.37; Kâğıtçıbaşı, agm, s.200.

⁹² Mc Candless, Adolescents, s.393; Reese - Lipsitt, age, s.597; Medinnus - Johnson, Child Psychology, s.302,479,480; Sears - Rau-Alpert, age, s.7; Sears - Maccoby - Lewin, age, s.372-3.

⁹³ Jersild, Arthour, Çocuk Psikolojisi, s.601.

onların sevgisini tekrar kazanma duyguları içinde anne, babası gibi davranma ihtiyacı duyar ve onların davranışlarını taklit etme duygusu canlanır.⁹⁴

"Güc"e dayalı cezalar ise çocuk ve gençte daha çok korkuya dayalı bir ahlâk geliştirir. Bu tür ceza gören çocuk ve genç, o anda bilinçli olarak cezayı hakettiğini anlasa bile anne, babaya karşı memnuniyetsizliği artar ve onları taklit etme eğilimi azalır.⁹⁵ Sevgi kaynaklı disiplin yönteminin etkin olabilmesi için ise anne, baba ile genç arasında kuvvetli bir duygusal bağ olması gerekir. Eğer anne, baba çocuğuna karşı sevgi ve şefkât gösterirse çocuğu, onlar gibi davranmayı isteyebilir. Aile içi ilişkilerin soğuk olduğu durumlarda bu tür disiplin tekniği önemini kaybetmektedir.⁹⁶

Genç ile konuşmamak, ona aldırılmaz bir şekilde davranmak ve onu artık sevmediğini söylemek gibi psikolojik disiplin anlayışı fizikî cezanın yukarıda sayılan sakıncalarını paylaşmamakla birlikte anne, babanın kurallarının içselleştirilmesi ve ahlâkî gelişmenin oluşması bakımından en etkin disiplin türü olmadığı da ileri sürülmüştür.⁹⁷ Bazı bilimsel araştırmalar ahlâk gelişimine yol açma bakımından en etkili disiplin türünün psikolojik disiplin tekniklerinden ikna etme, pişmanlık duyurma olduğunu ortaya koymuştur. Bu yaklaşımla gencin kendi davranışının sonuçlarını anlaması ve kendini bir başkasının yerine koyması sağlanır. Böylece genç anne, babasının istemediği kötü davranışları düzeltmeye veya telafi etmeye çalışır. Böylece o, kendi kendini kontrol etmeye, yani içdenetim (vicdan) geliştirmeye başlamış olur.⁹⁸ Zaten çocuk eğitiminin amacı çocuğu denetlemekten ziyade onun kendi kendini denetleyebilir duruma getirmek-

⁹⁴ Kohlberg, agm, s.301; Meadow - Kahoe, age, s.209.

⁹⁵ Jersild, Çocuk Psikolojisi, s.601; Kohlberg, agm, s.301

⁹⁶ Kohlberg, agm, s.301.

⁹⁷ Maccoby - Martin, agm, s.56; Kâğıtçıbaşı, agm, s.201.

⁹⁸ Kâğıtçıbaşı, agm, s.201; Sears - Rau - Alpert, age, s.200.

tir.⁹⁹

Hz. Muhammed'in çocuklarda istenmeyen davranışları değiştirme konusundaki tutumu da bu şekildedir. O, çocukların suç işlemesinden sonra hiçbir zaman onları dövmemiş,¹⁰⁰ onları ikna ederek vazgeçirmeye çalışmıştır. Henüz bir çocuk iken hurma ağaçlarını taşıdığı için huzuruna getirilen Rafi b. Amr el Gıfarî'ye Hz. Muhammed hurmaları niçin taşıdığını sormuş, "Yemek için" cevabını alınca "Yavrum (bir daha acıkırsan) hurmayı taşıma, altına düşenlerden ye." teklifinde bulunmuştur.¹⁰¹

Görüldüğü gibi Hz. Muhammed, hatalı bir davranış tespit ettikten sonra çocuğu hemen cezalandırmamış, onu vicdanı ile başbaşa bırakmış ve böylece hatasını anlamaya yardımcı olmuştur.¹⁰²

Sevgi kaynaklı disiplin, çocuk ve gencin neyi yapmayacağını öğrettiği gibi neyi yapacağını da öğretmektedir. Böylece çocuk ve gençte içdenetim geliştirmek ve neticede onlar, anne, babanın değerleriyle özdeşleşmektedirler.

Anne, babanın disiplin anlayışı, onların sosyo - ekonomik düzeylerine göre farklılık arz etmektedir. Alt sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerde çocuklardan anne, babanın ortaya koyduğu standartlara uyması istenir ve bu isteklerin arkasında yatan gayeler açıklanmaz. Bu standartlara çocuğun uyması için genellikle "güç"e dayalı disiplin teknikleri uygulanır. Alt sınıf anne, babalar için tek güç ve itibar kaynağı fizikî güçleridir. Ebeveysel kontrol katı ve tutarsızdır.

Üst sınıf anne ve babalar ise otorite ile daha az ilgilidirler ve daha fazla etkinliğe sahiptirler. Ortaya koydukları standartlara niçin uyulması gerektiği konusunda açıklamalar getirirler. Daha şefkatli ve daha az cezalandırıcıdırlar. Cezalandırma teknikleri genellikle sevgi kaynaklı olduğu için

⁹⁹ Kâğıtçıbaşı, agm, s.204.

¹⁰⁰ Müslim, Edeb, 79.

¹⁰¹ İbn Mâce, Ticarât, 67; Ebû Davud, Cihad, 85.

¹⁰² Öcal, Mustafa, "Çocuk Terbiyesi ve Peygamberimizin Eğitim Metodu", Diyanet Der., C.XXV, S.4, s.179.

çocuklarının davranışlarının içselleştirilmiş standartlarını kabullenmelerine önem atfederler.¹⁰³

Eğitim seviyesi yüksek anne, babalar demokratik tutumları daha fazla benimserler, daha hoşgörülüdürler, çocuklarıyla daha çok sözlü iletişim kurarlar ve çocuklarından hoşnut olmadıkları zaman bile fiziksel ceza uygulamak yerine, yine onlarla konuşarak uyarırlar. Çünkü bu anne, babaların almış oldukları eğitim çocuklarının değişik yaşlardaki ihtiyaçlarını anlamalarına yardım eder. Bu da onların çocuk eğitim anlayışlarını etkiler ve daha demokratik olmalarına yardımcı olur. Böylece onlar, çocuklarının davranışının altındaki niyeti de gözönünde bulundurarak çocuklarını sözle ikna ederek davranışlarının neye yolaçabileceğini onlara açıklayabilirler.¹⁰⁴

Güç kaynaklı ve sevgi kaynaklı disiplin anlayışına sahip olma oranlarını tespit etmek amacıyla ergenlerden annelerinin ve babalarının disiplin anlayışını belirtmeleri istenmiştir.

Anketimize katılan ergenlerin % 70.0'i annelerinin, % 68.8'i babalarının, kendileri kurallara uymadığında ikna ederek vazgeçirmeye çalıştığını belirtmektedirler. Sevgi ve ilgiyi azaltarak psikolojik ceza yöntemi uygulayan anneler %13.0'lük grubu oluştururken bu oran babalarda % 11.1'dir. Öğrencilerin annelerinin % 15.8'i, babaların ise % 18.5'i azarlayarak, tehdit ederek sözlü güce dayalı disiplin anlayışına sahiptirler. Annelerde çocuklarını döverek fizikî cezalandırma yoluna başvuranların oranı % 1.2 iken babalarda bu oran % 1,6'dır.

Ergenlerin belirttiği gibi, az farkla da olsa anneler, babalara oranla sevgi kaynaklı disiplin tekniklerini, babalar ise "güç"e dayalı disiplin tekniklerini annelere oranla daha fazla kullanmaktadırlar. Elde ettiğimiz bu bulgular sonucunda ergenlerin anne, babalarının disiplin uygulamaları bakımından oldukça olumlu bir düzeyde oldukları gözlenmektedir. Ülkemizde

¹⁰³ Winch, age, s.33,72,75; Reese - Lipsitt, age, s.590; Mussen ve ark., age, s.,339; Lynn, age, s.76,77; Biller, age, s.35.

¹⁰⁴ Hurlock, Personality Development, s.91; Kâğıtçıbaşı, agm, s.206.

yapılan bazı araştırmalarda çocukların genellikle fizikî cezaya çarptırıldıkları tespit edilmekle birlikte ¹⁰⁵ ergenlik döneminde anne, babaların disiplin anlayışında olumlu bir gelişmenin olduğu söylenebilir. Son yıllarda anne, babaların eğitim düzeylerinin artması, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması vb. etkilerle anne, babaların disiplin anlayışını olumlu yönde etkilemektedir. Ayrıca anketimize katılan ergenlerin anne, babalarının büyük kısmının şehir ve ilçede yaşaması geleneksel disiplin anlayışına sahip ebeveynlerin sayısının az görülmesine sebep olmuştur.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, günümüzde anne, babalar çocuklarına uyguladıkları katı disiplinden yavaş yavaş sıyrılmaktadırlar. Sevgiyi daha serbestçe ifade etmekte, dayak gibi fiziksel disiplin yerine psikolojik disiplin yöntemlerine daha fazla başvurumaktadırlar. Bu yöntemler de çocuklarının kendilerini örnek alma oranını arttırmaktadır.

Ailede özdeşleşmeyi anne, babanın disiplin anlayışı değişkeni ile karşılaştırdığımızda şu sonuçlara ulaşmak mümkündür: Annenin disiplin anlayışı ile aile üyeleriyle özdeşleşme arasında istatistiksel açıdan önemli bir ilişkinin olduğu ortaya çıkmıştır (Bk. Tablo 6). Ancak anne özdeşleşmesine annesi ikna ederek vazgeçirmeye çalışan ergenlerde daha fazla rastlanmaktadır. Ayrıca bu tür annelere sahip öğrencilerde de baba özdeşleşmesinin en yüksek seviyede olması ve aile üyeleriyle özdeşleşmeyi red oranının en düşük seviyede olması dikkat çekicidir.

Babanın disiplin anlayışı ile aile üyeleriyle özdeşleşme arasındaki ilişkinin önemli olduğu bulunmuştur. Babası ikna ederek vazgeçirmeye çalışan ergenlerde baba özdeşleşmesine en yüksek oranda rastlanmaktadır. Baba özdeşleşmesinde sevgi ve

¹⁰⁵ Zeytinoğlu, Sezen - Kozcu, Şeyda, "Fiziksel çocuk İstismarı Konusunda Bir Araştırma", Aile Yazıları 3, s.392; Ay, M.Emin, Din Eğitimi ve Öğretiminde Mükâfat ve Ceza, s. ; Bilir, Şule ve ark., "Türkiye'nin 16 ilinde 4-12 Yaşları Arasındaki 50.472 Çocuğa Fiziksel Ceza Verme Sıklığı ve Buna İlişkin Problem Durumlarının İncelenmesi", Aile ve Toplum Der., C.I, s.59.

TABLO 6 AİLEDE ÖZDEŞLEŞME VE ANNE VE BABANIN DİSİPLİN ANLAYIŞI

Değişkenler	Faktörler								Chi Kare Değerleri			
	Anne S	%	Baba S	%	Kardeş S	%	Diğer S	%		Hiçbiri S	T S	
A İkna Ederek Vazgeç	84	17.7	145	30.6	50	10.6	29	6.1	166	35.0	474	$\chi^2=23.61$ $sd=12$ $p>0.05$ 'de $\chi^2_T=21.02$
N Sevgi ve İlgiiyi Az	11	12.5	19	21.6	10	11.4	7	7.9	41	46.6	88	
N Azarlama ve Tehdit	14	13.2	19	17.9	8	7.6	8	7.5	57	53.8	106	
E Dövme	1	12.5	2	25.0	0	0.0	2	25.0	3	37.5	8	
B İkna Ederek Vazgeç	73	15.8	148	31.9	42	9.1	32	6.9	168	36.3	463	$\chi^2=37.12$ $sd=12$ $p>0.05$ 'de $\chi^2_T=21.02$
A Sevgi ve İlgiiyi Az	15	20.0	15	20.0	6	8.0	2	2.6	37	49.4	75	
B Azarlama ve Tehdit	17	13.7	25	20.7	16	12.9	9	7.2	57	46.0	124	
A Dövme	5	45.4	2	18.2	3	27.3	1	9.1	0	0.0	11	

ilgiyi azaltma tekniği ile azarlama ve tehdit etme metodu arasında önemli bir fark görülmemiştir. Döverek cezalandıran babalara benzemek isteyenler en az grubu oluşturmaktadır. Babaları döverek cezalandıran gençler, onlardan göremedikleri sıcaklık ve ilgiyi annelerinde aramakta ve annelerini örnek almaktadırlar. Babası döverek cezalandıran öğrencilerin yaklaşık yarısının annesine benzemek istediklerini belirtmeleri bunu göstermektedir.

Aile özdeşleşmesi ile babanın disiplin anlayışı arasındaki ilişkinin anlam seviyesinin yüksek olmasına rağmen anne disiplin anlayışının anlam seviyesinin daha düşük olmamasının sebebi ise, ergenlerin anelerinin disiplin anlayışını olumlu bulmalarından ve onların disiplin anlayışının altında sevginin saklı olduğunu farketmelerinden kaynaklanmaktadır.

Açık uçlu sorularda annelerinin ya da babalarının disiplin anlayışını olumlu buldukları için anne ya da babalarını örnek aldıklarını belirten öğrencilerden bazılarının ifadeleri şöyledir: Annesinin disiplin anlayışını olumlu bulanlar: "Gerektiğinde sert, gerektiğinde yumuşaktır/ Yaptığım hataları sevecenlikle karşılar/ Her zaman hoşgörülü ve sakinliğini korumasından/ Herşeye çözüm bulup tatlı dille halleder."

Babalarının disiplin anlayışını beğendiği için babalarıyla özdeşleşenler: "Çok disiplinli, sevecen, nerede neyin gerektiğinin farkında/ Tutarlı ve disiplinli oluşu/ Bana karşı

çok iyi davranır, azarlamaz/ Kesinlikle dövmez, bizi çok sever/ Disiplini tamdır/ Çok disiplinli olduğu için."

Görüldüğü gibi anne, babalarının disiplin anlayışını uygun bulan ergenler onların kendilerine iyi davrandığını, güç kaynaklı disiplin uygulamadığını ve disiplin anlayışının yerinde olduğunu belirtmektedirler. Ayrıca annelerin disiplin anlayışında babalara oranla sevgi unsurunun daha ağır bastığını görüyoruz.

Anket sonuçlarından da anlaşılacağı gibi "ikna ederek vazgeçirme" tekniği ergenlerin anne, ya da babalarını örnek almada en etkili disiplin tekniğidir. Ergenler güç kaynaklı disiplin anlayışına sahip anne ve babalarına benzemek istememektedirler. Bu tür disiplin anlayışıyla ancak çocukluk döneminde çocukların sindirilmek suretiyle davranışları geçici bir sürede denetim altında bulundurulabilir. Çünkü küçük yaşta çocuk için hem annesi hem de babası kendisine oranla her yönüyle üstündür. Çocuğun ilerleyen yaşı ile birlikte önce annesinin sonra da babasının üstünlüğü değerini yitirmeye başlar. Fiziki güç açısından da artık ergen belli bir düzeye erişmiş, hatta son ergenlikte anne babasından daha güçlü olmuştur.

Çocuklarını "güç"e dayalı disiplin teknikleri ile eğitmeye çalışan anne, babalar, ergenlik döneminde bu tekniğin artık etkisiz kaldığını görecektir. Bu tür disiplin anlayışı belki sadece çocukluk döneminde etkinliği olan kısa vadeli bir avantaja sahiptir. Ayrıca bu etkinlik kısa sürdüğü gibi, tekrarlandıkça etkisi azalmakta, uzun süreli uygulamalarda da olumsuz etkisinin olduğu görülmektedir. Halbuki çocuğu eğitmek uzun vadeli bir yatırımdır.¹⁰⁶

Güç kaynaklı disiplin anlayışının bu olumsuz özelliklerine rağmen bazı ergenlerin niçin bu tür disiplin anlayışına sahip olan anne, babalarıyla özdeşleşmektedir? Bu ergenler, anne, babalarının disiplin anlayışını olumlu bulabilirler ve anne, baba otoritesini benimseyerek kabul edebilirler. Bu yüzden onları

¹⁰⁶ Reese - Lipsitt, age, s.590; Mc Candless, Adolescents, s.383; Yörükoğlu, Çocuk ve Aile, s.134.

örnek almakta bir engel görmezler, ya da onlar anne, babalarının saldırgan davranışlarını model alarak ceza veren ebeveynle özdeşleşirler.

Eğer anne, babalar ergenlere güç kaynaklı disiplin uygularlarsa ve onlara yeterli sevgi göstermezlerse bu gençlerden bazıları gene de anne, babasıyla özdeşleşebilecektir. Ancak bu özdeşleşme saldırgan tutumların benimsenmesi (Identification with Agressor) şeklinde ortaya çıkacaktır. Eğer onlar ikna edilerek disipline edilir ve sevgi görürlerse sevgiye dayalı özdeşleşme (Anaclitic Identification) geliştireceklerdir.¹⁰⁷

Gencin geliştirdiği bu özdeşleşme türü onun dinî inançlarını da etkileyecektir. "Anaclitic özdeşleşme" ile seven bir baba ve anne ile özdeşleşen genç, seven ve bağışlayan bir Allah inancı, cezalandırıcı anne, babayla özdeşleşen genç de cezalandırıcı bir Allah inancı geliştirecektir.¹⁰⁸ Eğer genç anne, babanın disiplin anlayışını fazla sert ve olumsuz buluyorsa anne, baba otoritesine ve dinî otoriteye de isyan edecektir. Kilise gençleri üzerinde yapılan bir araştırmada anne, babaların tutum ve davranışlarını olumsuz bulan gençlerin dinî otoriteye de isyan ettikleri tespit edilmiştir.¹⁰⁹

Anne, babalar çocuklarının sevgiye dayalı bir özdeşleşme kurabilmeleri için kendi değer ve normlarını otoriter bir tarzda sunmamaları gerekir. Eğer böyle yapmadıkları takdirde çocukları onlara karşı olumsuz tutumlar geliştirecektir. Çocuk büyüdükçe ve daha iyi sözsöz zeka geliştirdikçe bu eğilim, daha da önem kazanmaya başlayacaktır. Anne, babanın sınırlamaları ve normları akılcı motivasyonlarla sunulduğunda gençte olumlu tutumların

¹⁰⁷ Mowrer, agm, s.596; Baxter, James, C. - Lerner, Melvin, C. - Miller, Jerome, S., "Identification as a Function of the Reinforcement in Quality of the Model and Socialization Background of the Subject", The Causes of Behavior, Readings in Child Development and Educational Psychology, s.179.

¹⁰⁸ Argyle - Hallahmi, age, s.33.

¹⁰⁹ Dudley, Roger, Louis, "Alienation from Religion in Adolescents from Fundamentalist Religious Homes", Journal for the Scientific Study of Religion, S.17(4), s.390.

benimsenmesi konusunda eğilim artacaktır.¹¹⁰

Çocukluk döneminde "güc"e dayalı disiplin anlayışının yanısıra dinî motifli sınırlandırmalar da getirmemelidirler. Eğer anne, babalar evde düzeni sağlamak için dinî motifli disiplin uygulayarak aşırı baskı kurarsa çocuk, ergenlik çağına girdiğinde ebeveynin uyguladığı disiplin anlayışına saygı duymayacak, anne, babasıyla özdeşimi çözülrken dinden de uzaklaşabilecektir.

İlk çocukluk döneminde anne, babanın disiplin ve kontrol hareketleri ile çocuğun davranışı arasındaki çok önemli bir ilişki bulunmamış iken bu ilişki ergenlik döneminde artan bir şekilde önem kazanmaktadır.¹¹¹

Artık ergen, yetişkinlerin hayat tarzını benimsemeye başladığı için onun davranışları konusundaki anne, baba beklentilerinin de değişmesi gerekmektedir. Bu dönemde uzun süreli bakım ve nezarete son verilmeli, kontrol yavaş yavaş gevşetilmeli ve yerini daha fazla özerkliğe bırakmalı, gençlerin kendi kendilerini kontrol etmelerine yardım etmelidir.¹¹² Anne, babaların ergene bir taraftan onun artık yetişkin bir insan olduğunu söylerken diğer taraftan ona çocuk muamelesi yapması ve aşırı kontrole devam etmesi uygun değildir.¹¹³

Anne, babalar ergenlik öncesi, çocuklarının eğitimleriyle yakından ilgilenmeli, çocuklarına örnek olmalı ve koydukları kurallara açıklamalar getirerek çocuklarını en iyi bir şekilde eğitmelidir. Ergenlik döneminde ise anne, babalar, kendilerinin beklentilerini anlayamadıkları zaman onlara yol göstermelidir. Eğer anne, babalar ergenlik öncesi çocuklarını iyi eğitirlerse onlar, kendi kendini disipline etmeyi öğrenecektir. Artık ergenlik döneminde de genç, dış sınırlandırmalar ve çeşitli

¹¹⁰ Meissner, agm, s.123.

¹¹¹ Grinder, age, 73.

¹¹² Cole - Morgan, age, s.217; Grinder, age.377.

¹¹³ Varış, Fatma, Ergenin Gelişimine Etki Eden Kültürel Faktörler, s.64.

disiplin tekniklerine gerek kalmadan da istenilen şekilde davranacak, anne, babasının kurallarını içselleştirecektir. Böylece o ilk ergenlik döneminden itibaren anne, babanın kurallarına daha az maruz kalacaktır.¹¹⁴

Ergenlik döneminde gevşetilen disiplinin yerini özdeşleşme yoluyla öğrenme alacaktır. Artık genç bu dönemde başkası tarafından yönetilmeyi istemediği için o, kendi seçtiği modele göre kendisini şekillendirecektir. Gencin kişiliği kendi kendine gelişeceği için onun yetenekleri ve yaratıcılığı kişiliğine uygun bir şekilde artacaktır.¹¹⁵

C. Ailede Özdeşleşme Yoluyla Ahlâkî Ve Dinî Değerlerin Öğrenilmesi

Anne, babalar çocuklarıyla en fazla beraber olan kimseler oldukları için çocuklarının kendilerini gözleyebilecek, ilişkide bulunabilecek ve örnek alma imkânı bulabilecek fırsatlar yaratırlar.¹¹⁶ Çocuk anne, babası tarafından günlük olarak sergilenen davranış tarzlarını hazır bir şekilde kabullenir, üstünlüğünü kabul ettiği kimseye benzemeye ve uymaya çalışır. Benimsediği kimsenin fikirlerini ve huylarını pek fazla şuur gerektirmeyen bir çaba ile kabullenir. Kendisine örnek olarak seçtiği ebeveyninin ahlâkî ve dinî duygu, düşünce, tutum ve davranışlarından etkilenir. İlk ahlâkî ve dinî fikirleri ile doğru ve yanlış hakkındaki kararları oluşur. Dinî tutumlara ve dinî ideallere alışmış olur. Yetişkinlerin dinî davranışlarını kendine model seçerken o, bu davranışları tekrarladıkça daha çok öğrenir ve alışkanlık kazanır. Böylece taklit, onun nasıl

¹¹⁴ Grinder, age, s.s.382.

¹¹⁵ Hurlock, Personality Development, s.103; Child Development, s.549.

¹¹⁶ Winch, age, s.151-2.

inanacağını, duygulanacağını ve davranacağını öğretir.¹¹⁷ Dinî hayatın gerekleri hakkındaki bilgilerin büyük bir kısmı bu yolla öğrenilmiş olur.

Taklitle başlayan din, çocuğun kendi kabiliyetine, ailenin ve çevrenin dinî atmosferine göre yavaş yavaş gelişip derinleşerek dinî yaşayışa dönüşür.¹¹⁸ Ergenlik çağıında da örnek alma yoluyla ahlâkî ve dinî değerlerin öğrenilmesi ve kişilikte yerleşmesi dinî atmosferin etkisi altında devam eder. Çünkü gencin davranışları kendisiyle ilişki kurduğu insanlar tarafından etkilenmektedir.¹¹⁹

Sosyal etkileşim ve uyumun ilk gerçekleştiği kurum olan ailede ergen, çocukluk çağıında olduğu gibi anne ve babasının beklentilerini memnun edebilmek için onların dinî inanç ve uygulamalarına uyum gösterir.¹²⁰ Eğer o, inancın uygulanışını, onun davranışlara yansıyan ilk örneklerini ailesinde görmüşse bu davranışları ilgi ve dikkatle karşılayarak benimser. Böyle bir çevrede yetişen genç, büyüklerin davranışını benimseyerek kendi görüşünden çok dindar insanların düşünce ve davranışlarının etkisinde kalır ve bu düşünce ve davranışlar onun kendi düşünce ve davranışları haline gelir. Hatta daha sonraları büyüklerden aldığı ölçü ile büyükleri tenkit etmeye bile başlar.¹²¹

Diğer taraftan dinin yeterince ve gereğince benimsenip yaşanmadığı, örnek dinî davranışların izlenmediği ve inançlarla yaşayışlar arasında çelişkili durumların gözleendiği ailelerde gence, bundan sonra verilecek din eğitimi de temelsiz kalır. Böyle bir ortam içinde büyüyen gence okulda verilecek en iyi teorik ders bile bu eksikliği gideremez. Okulun vereceği dinî bilgiler ancak ailede var olması gereken temel tecrübelerle

¹¹⁷ King, Irving, "Imitation", A Dictionary of Religion and Ethics, s.218; Yavuz, Çocukta Dinî Duygu, s.151.

¹¹⁸ Yavuz Çocukta Dinî Duygu, s.151.

¹¹⁹ Winch, age, s.1, 30.

¹²⁰ Argyle - Hallahmi, age, s.32, 40.

¹²¹ Bilgin, age, s.24, 94; Hökelekli, agt, s.98.

dayandırabilir.¹²²

Eğer genç, dinî davranışların uygulandığı bir ortamda büyümüşse, o anda bu davranışları uygulamasa da bu davranışları ileriki hayatında ihtiyaç duyduğunda yerine getirecektir.

Öğrencilere ahlâkî değerler, dinî duygu ve düşüncenin uyanması ve gelişmesi, namaz kılma ve oruç tutma konusunda ailelerinde en fazla kimden etkilendikleri sorulmuş ve bu sorulara verilen cevaplar ile aile üyeleriyle özdeşleşme arasındaki ilişki araştırılmıştır.

Ergenler ahlâkî değerler konusunda en çok annelerinden etkilendiklerini belirtmektedirler (% 39.0). Babalarının ahlâkî değerler konusunda kendilerini en çok etkilediğini belirtenlerin oranı ise % 30.0'dur. Ahlâkî değerleri öğrenmede kardeşlerin etkisi en az seviyededir (% 4.1). Diğer aile üyelerinde bu oran % 8.8'dir. Ahlâkî değerleri benimsemeye aile üyelerinin etkisi olmadığını söyleyenlerin oranı % 18.1'dir.

Dinî duygu ve düşüncenin uyanmasında ise en etkili olan aile üyesi babalardır (% 31.9). İkinci sırayı anneler alırken (% 27.6) diğer aile üyeleri %15.2'lik bir grubu, kardeşler ise %5.0'lik bir grubu oluşturmaktadır. Bu konuda aile üyelerinin etkisinin bulunmadığını belirtenlerin oranı ise % 20.3'tür.

Öğrencilerin dinî duygu ve düşüncelerinin gelişmesinde en çok etkilendikleri aile üyelerinin başında anneler gelmektedir (% 27.6). Ardından % 25.1'lik bir oranla babalar, % 14.8'le diğer aile üyeleri ve % 6.5'lik oranla kardeşler gelmektedir. Dinî duygu ve düşüncenin gelişmesinde aile üyelerinden hiçbirinin etkisinin olmadığını söyleyenler de % 26.0'lık bir grubu oluşturmaktadır.

Namaz kılma konusunda annelerinden en çok etkilenenlerin oranı % 27.0'dır. Babalarından etkilenenlerin oranı ise % 26.3'tür. Kardeşlerinden etkilenenler % 4.2'lik bir grubu oluştururken diğer aile üyelerinden etkilenenler % 15.7'lik bir grubu meydana getirmektedir. "Hiçbiri" seçeneğini işaretleyenler

¹²² Bilgin, age, s.25, 94; Hökelekli, agt, s.98.

ise %26.8'dir.

Öğrenciler oruç tutma konusunda da en çok annelerinden etkilenmektedirler (% 35.1). Bu konuda babalarının kendilerini en çok etkilediğini söyleyenlerin oranı % 28.0'dır. Kardeşlerinin oruç tutma konusunda en etkili olduğunu ifade edenler de en az seviyededir (% 2.2). Diğer aile üyelerinde bu oran % 10.9'dur. Ailelerinin oruç tutma konusunda etkisinin olmadığını belirtenlerin oranı ise % 23.8'dir.

Ailesinde en çok annesine benzemek istediğini belirten ergenlerin % 62.3'ü ahlâkî değerler, % 41.2'si dinî duygu ve düşüncenin uyanması, % 43.4'ü dinî duygu ve düşüncenin artması, %35.6'sı namaz kılma, % 48,7'si oruç tutma konusunda en etkili kimsenin anneleri olduğunu belirtmektedirler (Bk.Tablo 7).

Okul türüne göre gerçekleştirilen frekans dağılımında GL öğrencilerinin İHL öğrencilerine göre özdeşleştikleri annelerinden ahlâkî değerler konusunda daha fazla etkilendikleri görülmektedir (Bk.Tablo 8 a-b-c-d). İHL öğrencileri de dinî duygu ve düşüncenin uyanması ve artması, namaz kılma ve oruç tutma konularında özdeşleştikleri annelerinden daha fazla etkilenmektedir. GL öğrencileri ile İHL öğrencileri arasındaki farklılaşma özellikle namaz kılma konusunda daha belirginleşmektedir.

Anketimize katılan öğrencilerden babasını kendilerine örnek aldığını belirtenlerin % 48.4'ü ahlâkî değerler, % 44.1'i dinî duygu ve düşüncenin uyanmasında, %41.7'si dinî duygu ve düşüncenin artmasında en çok babalarının etkili olduğunu belirtirken, namaz kılma konusunda en çok babalarından etkilenenler % 33.7, oruç tutma konusunda etkilenenler % 39.8'lik bir grubu oluşturmaktadır.

Babasıyla özdeşleşen İHL öğrencilerinin GL öğrencilerine oranla ahlâkî ve dinî değerlerden daha fazla etkilendiği görülmektedir (Bk.Tablo 7). Bu öğrenci grubu arasında ahlâkî değerlerden etkilenme konusundaki farklılaşma daha az iken dinî duygu ve düşüncenin uyanması ve gelişmesi ile ibadet alışkanlıklarının kazanılmasında daha çok görülmektedir.

TABLO 7 AİLEDE ÖZDEŞLEŞME YOLUYLA AHLAKİ VE DİNİ DEĞERLERİN ÖĞRENİLMESİ

Değişkenler		Faktörler							Chi Kare Değerleri			
		Anne		Baba		Kardeş		Diğer		Hiçbir		T S
		S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	
Ahlak Değ	Anne	71	62.3	24	21.0	0	0.0	11	9.7	8	7.0	114
	Baba	51	27.2	91	48.4	4	2.1	13	6.9	29	15.4	188
	Kardeş	22	31.9	21	30.4	16	23.2	3	4.3	7	10.2	69
	Diğer A.Ü.	21	46.7	7	15.5	0	0.0	14	31.1	3	6.7	45
	Hiçbiri	102	38.1	62	23.1	8	3.0	19	7.1	77	28.7	268
Din D. Uye	Anne	47	41.2	28	24.6	1	0.9	20	17.5	18	15.8	114
	Baba	46	24.7	82	44.1	5	2.7	25	13.4	28	15.1	186
	Kardeş	12	17.4	21	30.4	19	27.5	6	8.7	11	16.0	69
	Diğer A.Ü.	14	31.8	8	18.2	1	2.3	17	38.6	4	9.1	44
	Hiçbiri	68	25.9	76	28.9	8	3.0	35	13.3	76	28.9	263
Din L.Gel.	Anne	49	43.4	18	15.9	6	5.3	24	21.2	16	14.2	113
	Baba	39	20.9	78	41.7	7	3.7	21	11.8	41	21.9	187
	Kardeş	11	16.2	17	25.0	20	29.4	5	7.3	15	22.1	68
	Diğer A.Ü.	14	32.6	8	18.6	1	2.3	18	41.9	2	4.6	43
	Hiçbiri	72	27.9	46	17.8	10	3.9	30	11.6	100	38.8	258
Namaz Kıl	Anne	41	35.6	24	20.9	1	0.9	24	20.9	25	21.7	115
	Baba	49	26.2	63	33.7	7	3.7	28	15.0	40	21.4	187
	Kardeş	16	23.5	21	30.9	12	17.6	4	5.9	15	22.1	68
	Diğer A.Ü.	14	32.5	6	14.0	0	0.0	19	44.2	4	9.3	43
	Hiçbiri	62	23.8	62	23.9	8	3.1	31	11.9	97	37.3	260
Oruç Tut	Anne	55	48.7	24	21.2	0	0.0	10	8.9	24	21.2	113
	Baba	51	26.7	76	39.8	2	1.4	22	11.5	40	20.1	191
	Kardeş	20	29.0	20	29.0	9	13.0	5	7.3	15	21.7	69
	Diğer A.Ü.	18	41.9	8	18.6	1	2.3	13	30.2	3	7.0	43
	Hiçbiri	93	35.5	62	23.7	3	1.1	24	9.2	80	30.5	262

Kardeşlerini her yönüyle kendilerine örnek aldığını belirten öğrencilerden ahlâkî değerler konusunda yine kardeşlerinden etkilenenlerin oranı % 23.2'dir (Bk.Tablo 7). Dinî duygu ve düşüncenin uyanması ve artmasında bu oranda artış gözlenirken ibadet uygulamalarında ise düşüş gözlenmektedir.

GL öğrencilerinden kardeşleriyle özdeşleşenler İHL öğrencilerine oranla ahlâkî ve dinî değerlerden daha fazla etkilenmektedir. Bu etkilenmedeki farklılaşma dinî duygu ve düşüncenin artmasında çok daha fazla belirginleşmektedir (GL % 8.0; İHL% 41.9).

Diğer aile üyelerini kendilerine özdeşim modeli olarak seçen ergenlerin % 31.1'i ahlâkî değerler konusunda yine bu aile üyelerinden etkilenmektedir. Dinî duygu ve düşüncenin uyanması ve artması konusunda giderek artan bir eğilim görülmektedir. Oruç tutma konusunda etkilenenlerin oranında ise düşüş görülmektedir.

Diğer aile üyeleriyle özdeşleşen İHL öğrencilerinin ahlâkî değerler ve oruç tutma konusunda bu aile üyelerinden GL öğrencilerine oranla daha fazla etkilenmektedir. Dinî duygu ve düşüncenin gelişmesi ve namaz kılma konusunda önemli bir farklılaşma görülmezken, dinî duygu ve düşüncenin oluşmasında diğer aile üyelerinden etkilenmede GL öğrencileri lehinde artış gözlenmektedir.

Anket sonuçlarından da anlaşıldığı gibi ergenler, özdeşleştikleri annelerinden ahlâkî değerler, dinî duygu ve düşüncenin artması ile ibadet uygulamalarından babalarına göre daha fazla etkilenmektedirler.

Kadınlar erkeklere oranla daha fazla muhafazakârdırlar. Dinî uygulamalar konusunda da daha aktif oldukları için daha çok ve yaygın dinî davranış örnekleri sergilemektedirler. Onların bu davranışlarını gözlemleyen çocukları da bu davranışları benimsemektedirler. Ayrıca anneler, çocuklarını babalara oranla daha az cezalandırmakta, onlarla daha sıcak ve anlayışlı ilişkilere girmektedirler¹²³ Din de kuvvetli duygusal ve

¹²³ Biller, age, s.40-1; Mischel, agm, s.48.

TABLE 8 a ANNESİYLE ÖZDEŞLEŞEN ER GENLERDE ÖZDEŞLEŞME YOLUYLA AHLÂKÎ VE DİNİ DEĞERLERDEN ETKİLENMENİN OKUL TÜRÜNE GÖRE DAĞILIMI

	OKUL	Anne		Diğer		T S
		S	%	S	%	
Ahlâk Değ.	İHL	25	58.1	18	41.9	48
	GL	46	64.8	25	35.2	71
Din D Uyan.	İHL	19	44.2	24	55.8	43
	GL	28	39.4	43	60.6	71
Din D Gel.	İHL	20	47.6	22	52.4	42
	GL	29	40.8	42	59.1	71
Namaz Kılma	İHL	19	43.2	25	56.8	44
	GL	22	31.0	49	69.0	71
Oruç Tutma	İHL	22	52.4	20	47.6	42
	GL	33	46.5	38	53.5	71

TABLE 8 c KARDEŞİYLE ÖZDEŞLEŞEN ER GENLERDE ÖZDEŞLEŞME YOLUYLA AHLÂKÎ VE DİNİ DEĞERLERDEN ETKİLENMENİN OKUL TÜRÜNE GÖRE DAĞILIMI

	OKUL	Kardeş		Diğer		T S
		S	%	S	%	
Ahlâk Değ.	İHL	12	27.3	32	72.7	44
	GL	4	16.0	21	84.0	25
Din D Uyan.	İHL	16	36.4	28	63.3	44
	GL	3	12.0	22	88.0	25
Din D Gel.	İHL	18	41.9	25	58.1	43
	GL	2	8.0	23	92.0	25
Namaz Kılma	İHL	9	20.5	35	79.5	44
	GL	3	12.5	21	87.5	24
Oruç Tutma	İHL	6	13.6	38	86.4	44
	GL	3	12.0	22	88.0	25

TABLE 8 b BABASIYLA ÖZDEŞLEŞEN ER GENLERDE ÖZDEŞLEŞME YOLUYLA AHLÂKÎ VE DİNİ DEĞERLERDEN ETKİLENMENİN OKUL TÜRÜNE GÖRE DAĞILIMI

	OKUL	Baba		Diğer		S
		S	%	S	%	
Ahlâk Değ.	İHL	45	55.6	36	44.4	81
	GL	46	43.0	61	57.0	107
Din D Uyan.	İHL	51	64.6	28	35.4	79
	GL	31	29.0	76	71.0	107
Din D Gel.	İHL	51	63.0	30	37.0	81
	GL	27	25.5	79	74.5	106
Namaz Kılma	İHL	42	52.5	38	47.5	80
	GL	21	19.6	86	80.4	107
Oruç Tutma	İHL	47	55.9	37	44.1	84
	GL	29	27.1	78	72.9	107

TABLE 8 d DİĞER AİLE ÜYELERİYLE ÖZDEŞLEŞEN ERGENLERDE ÖZDEŞLEŞME YOLUYLA AHLÂKÎ VE DİNİ DEĞERLERDEN ETKİLENMENİN OKUL TÜRÜNE GÖRE DAĞILIMI

	OKUL	Diğer A.		Diğer		S
		S	%	S	%	
Ahlâk Değ.	İHL	7	43.7	9	56.3	16
	GL	7	24.1	22	75.9	29
Din D Uyan.	İHL	5	33.3	10	66.7	15
	GL	12	41.4	17	58.6	29
Din D Gel.	İHL	6	42.9	8	57.1	14
	GL	12	41.4	17	58.6	29
Namaz Kılma	İHL	6	42.8	8	57.2	14
	GL	13	44.8	16	55.2	29
Oruç Tutma	İHL	5	35.7	9	64.3	14
	GL	8	27.6	21	72.4	29

sevgiyle ilgili motiflere sahip olduğu için ¹²⁴ çocukları dinî inanç ve tutumlarında annelerinden daha fazla etkilenmektedirler.

Dinî duygu ve düşüncenin oluşmasında babaların daha etkili olması da küçük yaşlarda Allah inancının, yeterlilik ve güç sahibi olarak algılanan baba imajı ile birleştirilmiş olmasıyla ilgili olabilir.¹²⁵

Kardeşlerini kendilerine örnek aldığını belirten gençlerde ahlâkî ve dinî değerlerden etkilenmeye en az seviyede rastlanmaktadır. Bunun sebebini gençlerin bu konuda anne ve babalarından etkilenmiş olmaları ve özdeşim kurdukları kardeşlerinin çeşitli sebeplerle dinî uygulamaları yerine getirememelerinde aramak gerekmektedir.

Gençlerin kendisine benzemek istedikleri dede, nine, amca, teyze ve diğer aile üyeleri de anne ve babalar kadar olmasa da ahlâkî ve dinî değerlerin benimsenmesinde gençleri etkilemektedirler. Gençlerin diğer aile üyelerinden özellikle namaz kılma konusunda etkilenmeleri bu aile üyelerinin, namaz kılma konusunda daha duyarlı olmaları gerekçesiyle açıklanabilir. İHL öğrencilerinin gerek okulda, gerekse ailede aldıkları dinî eğitimin etkisiyle özdeşleştikleri aile üyelerinin ahlâkî ve dinî özelliklerinden daha fazla etkilendikleri görülmektedir.

GL ve İHL öğrencilerinin anneleri ile dede, nine, amca ve diğer aile üyelerinin muhtemelen dinî uygulamaları yerine getirmek suretiyle örnek olmalarından dolayı bu aile üyeleriyle özdeşleşen GL ve İHL öğrencileri arasında farklılaşmaya daha az oranda rastlanmaktadır. Örnek alınan baba ve kardeşlerin ahlâkî ve dinî değerleri İHL öğrencileri tarafından daha büyük anlam taşıdığı için bu konularda etkilenmede GL öğrencileri ile aralarında daha büyük farklılaşmalar görülmektedir.

Şimdi de öğrencilerin ahlâkî özelliklerinden etkilendikleri

¹²⁴ Argyle, Hallahmi, age, s.78, 196.

¹²⁵ İlk çocukluk döneminde Tanrı fikri baba imajından kaynaklanmış olabilir. 180 Amerikalı öğrenci üzerinde yapılan bir araştırmada çocukları %70'i Tanrı'nın babalarına benzediğini belirtmiştir. (Bk.Argyle-Hallahmi, age, s.195.)

aile üyeleriyle özdeşleştiklerine dair vermiş oldukları cevaplara geçelim:

Anne ile özdeşleşenler: "Her zaman çok iyi kalpli biri/ Çok iyi bir insan, ahlâkî değerlere çok önem veriyor/ İyi kalpli, sevecen bir kimsedir/ İyi bir insan olduğu için/ Davranışlarını ahlâkî yönden çok beğendiğim için/ Çok iyi ahlâklılı/ Onurlu, çalışkan, kişilikli, iyi bir insandır/ İyiliksever olduğu için/ Ailemizdekilerin en iyisi/ İyi niyetli ve hoşgörülü/ Açıksözlü olması, yalandan kaçınması/ Her davranışı iyi ve güzeldir/ Çok sabırlılı/ Karakter olarak, kişilik olarak/ Kişiliği ve huyları bakımından/ Annem gibi iyikalpli, sözünü dinleten biri olmak isterim."

Baba ile özdeşleşenler: "Çok anlayışlı ve dürüst/ Ahlâkı hoşuma gidiyor/ Tasarruflu ve dürüst olduğu için/ Çok iyi/ İyi kalpli, dürüst, büyüklerine saygı duyan biri/ İyi huylu ve anlayışlı/ çok iyi kişiliğe sahiptir/ Dürüst ve namuslu/ Çalışkan, tutumlu ve her insana yardım eder/ Yalan söylemez, diğer insanlar ona saygı duyar/ Ahlâklılı, akılcı, çalışkan/ Ahlâkî ve millî değerlere bağlılığı/ Erdemli ve olgun davranışlı/ Karakterini beğeniyorum/ Onun gibi güvenilir bir baba bulunmaz/ Dinî ve ahlâkî değerlere önem verdiği için/ Çalışkan/ Kalp kırmaz/ Adaletli/ Dinî ahlâkını çok beğeniyorum/ Çok yardımsever, güzel ahlâklılı/ İyi niyetli, çalışkan, kötülöklere karşı daima iyi niyetle karşılık veren iyimser bir kişidir/ Doğru sözlü, hayırsever olduğu için, sözünden caymadığı için/ Alçakgönüllü, sabırlılıdır/ Ailesine ve insanlara davranışları iyidir, işlerinde asla hile yapmaz, mütevazî bir insandır."

Kardeş ile özdeşleşenler: "Daima adaletli olduğu için/ Her yönüyle çok iyi/ Karakter özelliği benim idealim/ Her yönüyle beğeniyorum ve onun gibi bir kişilik sahibi olmak istiyorum/ Öfkeli olmaması/ Her yönüyle efendi/ Ahlâklılı, terbiyeli, ciddî, mert/ Çok saygılı/ Ahlâkı ve yardımseverliği hoşuma gidiyor/ Ahlâk özelliklerini beğendiğim için/ Hayırseverliği/ Herkese karşı çok iyidir, dürüsttür, hiçbir kimseye karşı kötü niyeti yoktur/ Ahlâklılı, gururlu, iyi kalpli, bütün iyi özelliklere

sahip/ Çok sabırlı/ Merhametlidir."

Diğer aile üyeleriyle özdeşleşenler: "Yardımsaver, ahlâklı, neşeli/ Saygılı olması/ Çok iyi ahlâklı birisi ve her yerde sözü geçer/ Ahlâklı bir kimsedir/ İyi kalpli, merhametli davranıp kızmıyor/ Çok iyi birisidir/ İyi, çalışkan ve yardımsaver olduğu için/ Hayırsever insan."

Aile üyeleriyle niçin özdeşleştiklerine dair cevap veren öğrenciler arasında sayı bakımından en büyük grubu özdeşleştikleri aile üyelerinin ahlâkî değerlerinden etkilenenler oluşturmaktadır. Bu sonuç, anne, baba ile özdeşleşen gençlerin ahlâkî değerleri ve tutumları anne, babalarından görerek öğrendikleri ve gencin ahlâkî hareketlerine yön veren kişiliğinin oluşması bakımından bu tür özdeşleşmenin son derece önemli olduğunu gösterdiği kanaatindeyiz.

Öğrencilerin bazıları özdeşleştikleri aile üyelerinin dürüstlük, adaletlilik, çalışkanlık, iyi kalplilik, sabırlılık, yardımsaverlik, tutumluluk, hoşgörülük, alçakgönüllülük, hayırseverlik gibi huylarından bir ya da birkaçından etkilendiklerini belirtmektedirler. Diğer öğrenciler ise özdeşleştikleri aile üyelerinin olgun bir ahlâka sahip, ahlâkî görevlerini yerine getiren ve iyi huylarla ruhunu güzelleştiren, fazilet sahibi kimseler olduğunu kısa ve özlü cümlelerle ifade etmektedirler.

Öğrencilerin, ailelerini ahlâkî yönden değerlendirirken sadece kendileri ile olan ilişkileri açısından değil diğer insanlarla olan ilişkilerle ilgili ahlâkî nitelikleri yönünden değerlendirmeleri, onların bu değerlendirmede duygusallıktan uzak olduklarını göstermektedir.

Özdeşleşilen aile üyeleri arasında ahlâkî özellikler yönünden önemli bir farklılaşma görülmemekle birlikte annelerin, genellikle duygusal yönü bulunan iyilikseverlik ve iyikalplilik gibi özellikleri vurgulanmakta, babaların ise çalışkanlık, dürüstlük gibi sosyal muhtevası olan ahlâkî özelliklerine daha çok önem verildiği görülmektedir.

Gerek okul türü itibarıyla gerekse yaş grupları arasında da

ergenlerin ailelerini ahlâkî özellikler yönünden değerlendirmelerinde önemli bir farklılaşma görülmemiştir. Gençlerin İslâm ahlâkî tarafından da tasvip edilen bu ahlâkî özelliklere sahip aile üyelerine benzemeyi istemeleri, onların ahlâkî olgunluğa ulaşma çabası içinde olduklarını göstermektedir. Ailelerine benzemek istemeyenler ise, onların beğenmedikleri ahlâkî özelliklerini şu cümlelerle belirtmektedirler: "Hoşgörülü değil/ Çok sinirli olduğu için/ Daima kendi dediğinin olmasını ister/ Acıma duygusu yok/ Kindar birisi/ Huy ve ahlâk bakımından iyi değil/ Çok kıskanç/ Çok kavgacı, sevmiyorum/ Kendini beğenen ve her zaman kendini haklı görüp başkalarını küçümseyen bir yapıya sahip/ İnatçılığı/ Herşeyi bildiğini sanır/ Huylarını beğenmiyorum/ Bence iyinin iyisi var/ Onların da benim tasvip etmediğim davranışları var."

Anne, babalar ahlâkî özellikler yönünden gençler tarafından daha az eleştirilmektedirler. Kardeşler ise genellikle kardeş ilişkilerinden kaynaklanan çekişmeler sebebiyle tenkit edilmektedirler. Bu sonuç, gençlerin ailelerini, ahlâkî özellikler yönünden yeterli gördükleri anlamına geldiğini düşündürmektedir.

Yukarıda geçen ifadelerden de anlaşılacağı gibi anne, babasıyla özdeşleşen gençler, onların ahlâkî özelliklerinden etkilenmekte, böylece anne babanın ahlâkî yargı ve moral değerlerini benimsemektedirler. Çocukluk çağında olduğu gibi ergenlik döneminde de genç, ailesindeki yetişkinlerin ahlâkî önderliğine ihtiyaç duymaktadır. Bu önderliği gerçekleştiremeyen anne babalar da ergen tarafından örnek alınmamaktadır.

Öğrencilerin dinî duygu ve düşüncenin uyanması ve gelişmesi ile ibadet arzusunun kazanılmasında etkilenilen aile üyelerini özdeşim modeli olarak benimsediklerine dair verdikleri cevapları aile bireylerine göre gruplandırarak sıralayalım.

Anne ile özdeşleşenler: "Kararlarını daha çok İslâm üzere verdiği için/ Dinine çok sadık, gece namazları kılıyor ve benim büyük bir din adamı olmamı istiyor/ Dinine bağlı olduğu için/ Okumamış biri ama dinine son derece bağlı/ Çok iyi kalpli dindar birisi olduğu için/ Namazını kılar, orucunu tutar, dinî

görevlerini yerine getirmeye çalışır/ Dinî yönden davranış yönünden çok olgun ve tutarlıdır/ Dinî açıdan mükemmel olmasa da bence iyi, fakat yine de dinî açıdan ondan biraz daha fazla olmak isterim/ Dindar birisi/ Dinî vecibelerini yerine getirdiği için/ Beni İslâma yönlendirdiği için/ Beni yönlendirir ve bana dinimi öğretir/ Bana bilmediklerimi, dinimi, en önemlisi Allah'ımı öğretti/ Allah'a lâayık bir insan olarak yetiştirdiği için."

Baba ile özdeşleşenler: "İslâmî ahlâk ve kültürüne sahip olması/ İslâmî yaşantı yönünden/ Dinî bilgilerinin yeterli oluşu/ Namaz ve niyazında olduğu için/ Beni İslâma yönlendiriyor/ Hâl ve hareketleri, İslâma karşı olan tutumu yüzünden/ Dinî değerlere bağlılığı/ Bana İslâm'ın inceliklerini, namazı, orucu, en doğrusu bana dinimi öğreten kişidir/ Dinî inançlarının sağlamlığından/ Dinî ve ahlâkî değerlere önem verdiği için/ Onun gibi İslâma uygun, vatana yararlı kişi olmak istediğim için/ Dinine bağlıdır/ Dinine düşkün olduğu için/ Dinî ahlâkını çok beğeniyorum/ Beş vakit namazını kılıyor ve bizi teşvik ediyor/ İhlaslı, imanlı, takva ve cesaretli birisi/ İslâmî bir hayat yaşamaya gayret ettiği için/

Kardeş ile özdeşleşenler: "Diline ve dinine sahip/ Dinine çok düşkündür/ Namazını kılar, Allah'a ibadetini eksik etmez ve gece namazlarını kılar/ Temiz, imanlı, dürüst ve terbiyeli olduğu için/ Fikirleri ve dinine bağlılığı/ İHL mezunu ve iyi yetişmiştir/ Çok iyi, dürüst ve İslâmı tam olarak yaşama çabasında/ İslâmı dört dörtlük yaşayan bir kişi/ İslâm dinine uygun düşünüyor ve ben de onun gibi giyinmek istiyorum/ Dinine son derece düşkün."

Diğer aile üyeleriyle özdeşleşenler: "Dinini tam manasıyla yaşamak istediğinden/ Dinî, ahlâkî ve kültürel bakımdan gelişmiş bir kimse/ İslâma uygun yaşantısı var ve her konuda bilgili olması/ Namaz kılar, dua eder, iyi huylu birisi/ Dinine çok bağlı/ Hem medenî, hem de dindar bir kimse/ Din açısından herşeyiyle mükemmel/ İslâmî yaşayışı/ Dinî açıdan çok üstün gördüğüm için/ Dinî konularda çok titizlik gösterdiği için/ İslâmiyete bakış açısı ve yaşayışı çok iyi/ Din eğitiminin

gelişmesinde faydalı olmasından/ Dinî yönden, yardımsever/ Dinî yaşantısı için/ Dinî bilgisi çoktur/ Dinine bağlı, İslâm ile ilgili konuları bilir."

Görüldüğü gibi ergenler dinî bilgi bakımından yeterliliği olan, inanç ve yaşantı bakımından üstün gördüğü anne, baba, kardeş ve diğer aile üyeleriyle özdeşleşmektedirler. Onların özdeşleştikleri bu aile üyelerinden etkilenmeleri bir hedef değil dine yönelebilmek için bir araçtır.

Aile üyelerinin dinî özelliğinden etkilenen öğrencilerin büyük bir bölümünü İHL öğrencileri oluşturmaktadır. İHL öğrencileri muhtemelen çocukluklarından itibaren dinî bir atmosfer içinde yetişmektedir. Ailesinde gördüğü dinî inanç konuları ve ibadet şekilleri bu çocuğun dikkatini çekmektedir. Artan yaş ile birlikte onun dinî tecrübe ve bilgilerinin gelişmesine paralel olarak ailede verilen din eğitimi, onun dinî değerleri benimsemesini olumlu yönde etkilemektedir. İlkokul sonrası öğrenciliği döneminde okulun dinî atmosferinin ve okulda verilen din eğitiminin tesiriyle ergenin dinî hayatında canlılık görülmektedir. Bu dönemde aile üyelerinin dinî bilgisi, inanç ve uygulamaları yeterince yerine getirmesi gençler üzerinde olumlu etkiler uyandırmakta ve bu gençler, onlar gibi davranmayı istemektedirler. Ayrıca, ergenlik döneminde görerek öğrenilen dinî uygulamalar zihinde işlenmiş ve gencin kendisine maledilmiştir. Aile ve okulun dinî atmosferi dindar olana saygı, sevgi ve ilgi göstermesi, ergenin aile üyelerinden bu özelliklere en çok sahip olan bireyi gibi olmayı istemesine yolaçmaktadır.

GL öğrencileri ve 12-14 yaş grubu ergenler genellikle özdeşleştikleri aile üyelerinin dinine bağlı olduğunu belirtmekle yetinirken 15 ve daha yukarı yaş grubundaki İHL öğrencileri dinî duygu ve bilinçlenmenin gelişmesi ve canlılık kazanması sebebiyle özdeşleştikleri aile üyelerinin hangi yönlerden dinine bağlı olduğu konusunda daha geniş ve net bilgiler vermektedirler. İHL öğrencileri özdeşleştikleri aile üyelerinin dinî inançlarının kuvvetli olduğunu ifade etmekle birlikte namaz, oruç vb. farz ibadetleri de yerine getirdiğini belirtmektedirler. Buna ilave

olarak da "Dinine çok sadık, gece namazları kılıyor." gibi ifadelerle onlar, özdeşleştikleri aile bireyini nafile ibadetleri yerine getirmesi ile de değerlendirmektedirler.

İHL öğrencilerinin önemli bir kısmının dinî değerleri kendilerine öğrettiği, dinî eğitimleriyle yakından ilgilendiği ve ibadetleri yerine getirmede kendilerini teşvik ettikleri için anne, babalarıyla özdeşleştiklerini ifade etmeleri de gözden kaçırılmaması gereken bir husustur. 14 yaşındaki bir İHL öğrencisinin özdeşleştiği annesi için "Bana bilmediklerimi, dinimi, en önemlisi Allah'ımı öğretti." şeklindeki içten ifadesi İHL öğrencisinin bu konuda ne kadar duyarlı olduğunun bir göstergesidir.

Ayrıca ergenler dinî yönünü takdir ettikleri için özdeşleştikleri aile üyelerinin insanüstü özelliklere sahip olmadığına bilinci içindedirler. Niçin annesine benzemek istediğini "Dinî yönden çok mükemmel olmasa da bence iyi, fakat yine de dinî açıdan biraz daha fazla olmak isterim" diyerek belirten bir öğrenci, annesini dinî yönden yeterli bulurken daha mükemmeli arayış içinde olduğunu anlıyoruz.

Aile üyelerini dinî inanç ve ibadetler konusunda yetersiz bulunduğu için onlarla özdeşleşmeyi reddeden öğrencilerin tamamını İHL öğrencileri oluşturmaktadır. Onlar bu gerekçelerini şu cümlelerle ifade etmektedirler: "Dinine çok önem vermiyor/ Müslüman olduğu halde İslâmî bilincinin olmaması ve aynı zamanda bu bilinçsizliğini bana empoze etmek istemesi/ Dinî duyguları çok pasif ve gelenekçi/ İslâmî bilgisi hiç yok, hareketleri çok çirkin, bilgisiz/ Çok cahil, Dinî bilgileri kabul ediyor fakat yapmıyor/ İçki içtiği için/ İslâm'a ters düşen hareketlerinden dolayı/ Hiçbir hareketi ile müslüman olduğunu gösteremiyor/ Din yönünden/ Dinî inancı olanlarla alay etmesinden/ Örtümü küçümseyip alay etmelerinden/ Dinî bilgisi hiç yok, ayrıca, sadece inandım demekle herşeyin biteceğini sanıyor/ Ağabeylerim ve ablama zamanında din eğitimi verildiği halde onlar bunu sistematik ettiler/ Dinî fikirlerimiz çatışıyor/ Diğer davranışları iyi olabilir ama İslâmı gerçekten yaşayan insanlar değiller/

Ailemin İslâmdan uzak veya geleneksel olarak bir yaşantıları var."

Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi bazı İHL öğrencileri okulda aldıkları din eğitiminin etkisiyle, kendilerini aile üyelerinden daha dindar görmekte, onları dinî bilgi yönünden eksik bulmakta ve bu bilgi eksikliği sonucu onların geleneksel bir din inancı geliştirdiklerine inanmaktadırlar. Bazen de onları, dinî emirleri kabul etmelerine, diğer bir deyişle "inandım" demelerine rağmen bu inancın ve emirlerin gereğini yerine getirmemekle suçlamaktadırlar.

Ailelerini dinî inanç yönünden eleştirenlerin hemen hepsinin kız öğrencilerin oluşturması da dikkat çekicidir. Bu, kız öğrencilerin genellikle dinî inanç konusunda daha duyarlı, daha içten ve daha duygusal olmaları ile izah edilebilir. K.Yavuz'un ilkökul öğrencileri üzerinde yaptığı çalışma ile Allport ve arkadaşlarının kolej öğrencileri üzerinde yaptığı çalışma bu görüşü desteklemektedir.¹²⁶

Öyle anlaşılıyor ki, ergen dindarlığının uyanmasında ve gelişmesinde, gencin özdeşim kurduğu aile üyelerinin dindarlığı önemli bir etkidir. Ergenlik döneminde genç değerleri ile aile değerleri arasında uyumsuzluk görülse de dinî değerler yönünden gençlerin, aile değerlerini benimsedikleri görülmektedir. Bu aile üyelerinin gençleri, dinî konulardaki teşvik, destek ve etkileri ise genç dindarlığının gelişmesine olumlu yönde etkili olmaktadır.

IV- YAKIN ÇEVREDE ÖZDEŞLEŞME

Okul öncesi dönemde çocuk için en önemli özdeşleşme modelleri anne ve babalardır. Çocuğun okula başlamasıyla birlikte anne, babasıyla özdeşleşmesinde çözülme görülmeye başlar. Çünkü çocuğun artan yaşı ile birlikte sosyal hareket

¹²⁶ Allport, G.W. - Gillespie, J.M. - Jung, J, The Religion of The Postwar College Student, s.10, 30'dan naklen Yavuz, Çocukta Dinî Duygu, s.55.

kabiliyetleri gelişmekte ve tecrübeleri genişlemektedir. Artık o, aile dışı modelleri daha fazla görmekte ve onlarla ilişki kurmaktadır. Bu modellerin artan bir şekilde etkisinde kaldığı için de onları kendine örnek almaya başlamaktadır.¹²⁷

Ergenlik döneminde genç, çocukluk döneminde oranla bu modellerin etkisinde daha fazla kalarak aile dışındaki modellerle de özdeşleşmektedir. Gencin yakın çevresinde özdeşim kurduğu bu modeller, genellikle arkadaşları ve öğretmenleridir.

Özdeşleşme süreci ile ilgili sosyal öğrenmenin kaynakları konusunda yapılan araştırmalarda en çok ihmal edilen husus, arkadaş ve arkadaş grubunun etkisi ile ilgili çalışmalardır. Özdeşleşme ile ilgili yapılan çalışmaların çoğunluğu, anne, baba özdeşleşmesi konusunda yoğunlaşmış, arkadaş özdeşleşmesi konusu ihmal edilmiştir.¹²⁸ Oysaki gençlerin gerek kendileriyle aynı yaştaki, gerekse yaş bakımından kendilerinden büyük olan arkadaşlarından etkilendikleri ve onları örnek olarak seçtikleri görülmektedir.¹²⁹

Orta ğrenim ağı öncesi anne, babasıyla özdeşim kuran çocukta arkadaş modelinin seçimi de evde sürmekte olan değerlerden etkilenir. Çocuklar genellikle, çatışma kaynağı olacak arkadaştan ziyade, ortak değerleri paylaşan arkadaşı model olarak seçerek ailenin davranış standartlarını kuvvetlendirir.¹³⁰

ocuk büyüdüğünde arkadaş grubunun etkisi onda daha fazla görülür. Son ocuklukta artmaya başlayan bu etki, orta ergenlikte zirveye ulaşır. Gencin evlenip kendisine ait standartlar

¹²⁷ Mussen ve ark., age, s.331; Cofer - Appley, age, s.616; Hurlock, Personality Development, s.99; Meyer - Dusek, age, s.345; Yavuzer, ocuk ve Suç, s.186,187; Gençtan, age, s.171.

¹²⁸ Bandura, age, s.247; Hartup, Willard, W., "Peer Interaction and Social Organization", Carlmichael's Manuel of Child Psychology, s.422

¹²⁹ Yavuzer, ocuk Psikolojisi, s.135.

¹³⁰ Bandura, age, s.249.

geliştirdiği zamana kadar da bir iniş çizgisi çizer.¹³¹

Kendi kişiliğini gerçekleştirme ihtiyacını kuvvetli bir şekilde hisseden ergen, ilk olarak bağımsızlığını elde etme çabasına girişir. Ailesi ve diğer yetişkinlerle olan bağlarını en alt düzeye indirir. Bazen de tamamen koparır.¹³² Çünkü ebeveyn ile olan ilişkiler gençlik süresince çelişkili duygularla yüklüdür. Bu sebeple gencin iç dünyasını ve davranışlarını anne, babasıyla paylaşması zordur. Bu dönemde anne, baba ve yetişkinlerden kopma eğilimi genci bir bakıma boşlukta bırakır.¹³³ Ergenlik döneminin hızlı geçiş sürecindeki bu boşluğu arkadaşlarla yapılan özdeşleşmeler doldurur.

Arkadaş ya da küçük bir arkadaş grubuyla özdeşleşen ergen, yetişkin otoritesine karşı çıktığı bu dönemde şahsiyet gelişimi için güvenli bir sığınak bulmuştur.¹³⁴

İleri yaşlara oranla ergenlik çağında, genç üzerinde grup psikolojisinin etkisi çok daha fazladır. Grup tecrübesinin etkileri herhangi bir yaşta önemli olmakla birlikte gencin özel ihtiyaçlarından dolayı bu dönemde daha da önem kazanır.

Ergen toplulukları gence, herhangi bir yetişkinden daha çok kuvvetli ve olumlu bir etki sağlar. Ergenler arkadaşlarının tutumlarını, fikirlerini aileden gelecek olan olan öğüt ve fikirlere oranla daha çabuk benimser. Arkadaş grupları ile kurulan ilişkiler karmaşık olmakla birlikte duygusal yönden yetişkinlerle kurulanlardan daha az şiddetlidir. Grubun önerdiği kısıtlamalar ve standartlar daha çabuk kabul edilir. Grubun güvenini kazanmak için ergen, grubun değerlerini çiğnemekten kaçınır.¹³⁵

Ergen, içinde bulunduğu grubun idealleri ve sosyal standartlarıyla kendi davranışını değerlendirmeye çalışır.

¹³¹ Mc Candless, Adolescents, s.424.

¹³² Hökelekli, agt, s.39.

¹³³ Yörükoğlu, Gençlik Çağı, s.30.

¹³⁴ Hurlock, Personality Development, s.100; Johnson - Medinnus, age, 331.

¹³⁵ Yavuz Halide, Ergenlik Çağında Gelişmeyi Etkileyen Güçler, s.86.

Yeteneklerini, dürtü ve ilgilerini grup istekleri doğrultusunda yöneltmesi yoluyla başarısı gerçekleşir. Ancak bu şekilde başarılı ve kabul edilmiş olur.¹³⁶ Bu sebeple ergenlik çağında genç, özdeşim kurduğu grup üyelerinden ayrılmak ve belirgin farklılıklar göstermek istemez. Arkadaşlarının giyim, kuşam ve beğenilerini benimser. Arkadaşları tarafından beğenilmek yetişkinler tarafından beğenilmekten daha büyük önem taşır. Gruptan farklı olmak onlar için en büyük bir leke ve yüzkarası olduğu için bazen, kendine aykırı gelen davranışlara bile katılabilir.¹³⁷

Ergen için gelişen bir şekilde önem kazanan gruba ait olma duygusu, aile bağlarının yerine geçer. Böylece grup denemeleri gence çeşitli imkanlar sağlar. Genç, yeni uyum ve özdeşleşmelere hazırlanır. Kendi yaşlıları arasında yerini belirleyerek ilerdeki erişkinler dünyasındaki rolünün temellerini atar. Zira erişkinliğe girince başarıları ailesinin çevresinde yer almayı yaşlılarının ve kendisinin kuracağı ortam içinde olacaktır.¹³⁸

Görüldüğü üzere arkadaş, gencin toplumsallaşmasında en azından aile kadar etkilemektedir. Arkadaş içinde genç başkalarıyla birlikte olmayı, işbirliğini, çalışmayı, sorumluluk yüklenmeyi vb. öğrenmektedir.¹³⁹

Araştırmacılar gençlerin gerek günlük, gerek sosyal yaşantıları ile ilgil konularda daha çok arkadaşlarının etkisinde kalmalarına rağmen gelecek yaşantılarını ve gelecek rollerini ilgilendiren önemli konularda öncelikle anne, baba beklentilerine önem verdiklerini iddia etmişlerdir.¹⁴⁰

Bazı durumlarda arkadaş grubunun normları, yetişkin tesisi-

¹³⁶ Yavuzer, Çocuk Psikolojisi, s.282.

¹³⁷ Akdeniz, Sabri, Eğitimimiz ve Toplumumuz, s.115; Yörükoğlu, Gençlik Çağı, s.30; Henson, Stanley, J., Developmental Psychology Today, s.390.

¹³⁸ Hurlock, Personality Development, s.100.

¹³⁹ Köknel, Özcan, Kaygıdan Mutluluğa, Kişilik, s.84.

¹⁴⁰ Ekşi, age, s.45.

rinden daha etkili olurken, bazı durumlarda arkadaş grubunun normları yetişkin kontrolünün etkilerine yardımcı olur. Bazen de arkadaş normları ve yetişkin etkileri birlikte etkide bulunurlar.¹⁴¹

Öğrencilerin yakın çevrelerinde ilişki kurdukları ve kendileriyle özdeşleştikleri yetişkinler genellikle öğretmenleridir.

İlkokul döneminde çocuk için en önemli konu, anne, babası dışındaki büyüklerle de özdeşim kurabilmesidir. İlkokul öğrencisi için öğretmeni, ilkokulun ilk yıllarında özdeşleşme objesi olarak anne, babanın yerini tutar. Bu yaşlarda anne, babanın yanılabilceğini görmeye başlayan çocuk için öğretmeni herşeyi bilen, hiç yanılmayan insandır. Bu çağda çocuk ile öğretmeni arasında iyi bir diyalog varsa öğretmeni, çocuğun özdeşleşme çabasına model durumuna girer.¹⁴²

Orta öğretim çağının ilk yıllarında da öğretmenler, ergenler için özdeşim modeli olmaya devam ederler. Ancak ergenler bu dönemde anne, babalarını beğenmedikleri gibi öğretmenlerini de zor beğenirler. İlkokul öğretmenin eleştirilmesine izin vermeyen çocuk, orta öğretimde ancak hayran olduğu öğretmenini kendine örnek alır, ondan başka öğretmen tanımaz.

Gençlerin öğretmenlerinden örnek seçebilmeleri ancak aralarında bir yakınlaşma ortamı ve iletişim varsa gerçekleşebilir. Değer verilen öğretmenlerce beğenilmek ve desteklenmek, anne, babanın övgüsünden çok daha önemlidir. Çünkü bu onun kendi başarısıdır.¹⁴³

Eğer öğretmenler kişiliği, kuracağı sevgi ve saygıya dayalı ilişkilerle gençlere örnek olabilirse gençlerin kendilerini model almalarına imkân sağlamış olurlar. Çünkü gençler, öğretmenin öğrettiğinden çok kişiliğine duyarlılık gösterirler. Öğretmenin

¹⁴¹ Hartup, agm, s.429.

¹⁴² Yörükoğlu, Çocuk Ruh Sağlığı, s.57; Gençlik Çağı, s.18; Enç, Mithat, Ruh Sağlığı Bilgisi, s.307.

¹⁴³ Yörükoğlu, Gençlik Çağı, s.158.

en etkili öğretim aracı onun örnek davranışlarıdır. Öğretmenin bu davranışları öğrenciler üzerinde sözlü öğretimden daha fazla etkili olmaktadır. Eğer öğretmen ile öğrenci arasında özdeşim varsa öğretmen ve öğrenci arasındaki bu duygusal bağ, gencin akademik başarısı için itici bir güç olacaktır.¹⁴⁴ Öcal tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada da gençlerin, orta öğretimdeki öğretmenlerinin kişilik, tavır ve davranışlarından olumlu yönde etkilendikleri için öğretmenlik mesleğini tercih ettikleri tespit edilmiştir.¹⁴⁵ Bayraklı tarafından Kur'an Kursu öğrencileri arasında gerçekleştirilen bir araştırmada ise, bu öğrencilerin % 74'ünün Kur'an Kursu öğretmeni olmak istediklerini belirtmeleri bu kurslarda görev yapan öğreticilerin örnek davranışlarının öğrenciler tarafından benimsenmiş olması ile izah edilebilir.¹⁴⁶ Orta öğretim kurumlarında öğrenim gören gençlerin özdeşim kurduğu öğretmenlerin derslerinde başarılı oldukları gözlemlenmiştir. Bazı öğrencilerin de takdir etmediği ve beğenmediği öğretmenin dersinde -bu ders özel beceri gerektirmeyen bir ders olmasına rağmen- başarısız olduğu ve hatta aynı dersten başarısızlığının yüksek öğretimde de devam ettiği gözlemlerimiz arasındadır.

Anketimize katılan öğrencilerin aileleri dışında ilişkide buldukları arkadaş, öğretmen ve diğer yetişkinlerle özdeşleşme durumunu belirlemek amacıyla "Yakın çevrenizde davranış ve düşüncelerini beğendiğiniz ve her yönüyle kendisine benzemek istediğiniz kimse var mı?" şeklindeki soruya yarıya yakın bölümü (% 46.7) "evet" cevabı vermiştir (Bk.Ek Tablo 14).

Okul türü itibarıyla İHL öğrencileri ile GL öğrencileri arasında yakın çevre özdeşleşmesinde chi kare testi sonuçlarına göre anlam seviyesi yüksek bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

¹⁴⁴ Yörükoğlu, Çocuk Ruh Sağlığı, s.57; Gençlik Çağı, s.19.

¹⁴⁵ Öcal, Mustafa, "Öğrencilerin Tercih Gerekçeleri Bakımından Öğretmen Yetiştiren Yüksek Öğretim Kurumları Arasında İlâhiyat Fakültelerinin Yeri", UÜİF Der., s.3, s.186.

¹⁴⁶ Bayraktar, M.Faruk, Eğitim Kurumu Olarak Kur'an Kursları Üzerine Bir Araştırma, s.37.

TABLO 9 YAKIN ÇEVREDE ÖZDEŞLEŞME

Değişkenler	Faktörler		T S	Chi Kare Değerleri
	Evet S %	Hayır S %		
İHL	201 64.0	113 36.0	314	$\chi^2_B=67.53$ sd=1 p>0.05'de
GL	128 32.8	261 67.1	389	$\chi^2_T=3.84$
Erkek	176 49.4	180 50.6	356	$\chi^2_B=1.91$ sd=1 p<0.05'de
Kız	153 44.2	193 55.8	346	$\chi^2_T=3.84$
12-14	104 49.1	108 50.9	212	$\chi^2_B=11.28$ sd=2 p>0.05'de $\chi^2_T=5.99$
15-17	164 41.9	227 50.9	212	
18(+)	58 60.4	38 39.6	96	
Köy	45 51.1	43 48.9	88	$\chi^2_B=1.45$ sd=2 p<0.05'de $\chi^2_T=5.99$
İlçe	36 50.0	36 50.0	72	
Şehir	243 45.3	294 54.7	537	
Alt	73 61.3	46 38.7	119	$\chi^2_B=19.90$ sd=2 p>0.05'de $\chi^2_T=5.99$
Orta	157 47.4	174 52.6	331	
Üst	86 36.6	149 63.4	235	
Öğr.Yok	60 56.6	46 43.4	106	$\chi^2_B=17.16$ sd=3 p>0.05'de $\chi^2_T=7.81$
İlkokul	200 49.6	203 50.4	403	
Orta-Lise	53 35.6	96 64.4	149	
Yüksek Öğr.	13 31.0	29 69.0	42	
Öğr.Yok	14 45.2	17 54.8	31	$\chi^2_B=12.99$ sd=3 p>0.05'de $\chi^2_T=7.81$
İlkokul	193 53.0	171 47.0	364	
Orta-Lise	79 40.5	116 59.5	195	
Yüksek Öğr.	42 37.2	71 62.8	113	

Buna göre İHL öğrencilerinde GL öğrencilerine oranla yakın çevre özdeşleşmesine bir hayli yüksek oranda rastlanmaktadır. Bu İHL öğrencilerinde arkadaş ve Meslek Dersleri öğretmenleri ile özdeşleşmenin daha fazla gerçekleşmesinden kaynaklanmaktadır.

Cinsiyet ile yakın çevre özdeşleşmesi arasındaki ilişkiye baktığımızda frekans tablosunda erkeklerin yakın çevredeki kimselerle özdeşleşmelerine daha yüksek oranda kabullenmelerine rağmen chi kare sonuçları anlamlı çıkmamıştır.

Yaş ile yakın çevre özdeşleşmesi arasındaki ilişki ise anlamlı bulunmuştur. 18 (+) yaş grubu öğrencilerde bu soruya "evet" cevabı verenler en büyük grubu oluşturmaktadır. Onu sırasıyla 12-14 yaş grubu ile 15-17 yaş grubu öğrenciler izlemektedir.

Sosyal çevre faktörünün yakın çevre özdeşleşmesinde önemli bir farklılaşmaya sebep olmadığı görülmüştür. Ancak şehir çevresinden gelen öğrencilerde az farkla da olsa yakın çevre özdeşleşmesine daha az oranda rastlanmaktadır.

Öğrencilerin ailelerinin ekonomik durumu ile yakın çevre özdeşleşmesi arasında istatistiksel yönden önemli bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Ailenin ekonomik bakımdan refahı arttıkça yakın çevre özdeşleşmesi daha az oranda gerçekleşmektedir.

Annenin öğrenim durumu chi kare değerleriyle de desteklenen frekans tablosunda birtakım farklılaşmaya yol açmaktadır. Annenin öğrenim seviyesinin artmasına paralel olarak yakın çevre özdeşleşmesine "hayır" diyenlerin oranında artış görülmektedir.

Babanın öğrenim durumu da bu konuda farklılaşmaya sebep olduğu görülmekte ve bu sonuç, chi kare değerleriyle de desteklenmektedir. Buna göre öğrenimi olmayan ve ilkökul mezunu olan babaların çocuklarında yakın çevre özdeşleşmesine en fazla oranlarda rastlanırken orta ve yüksek öğrenimi olan babaların çocuklarında ise en az oranda rastlanmaktadır.

Anketimize katılan öğrenciler arasında ilişkide buldukları yakın çevrelerindeki kimseler arasında arkadaşlarına benzemek isteyenler en yüksek oranı oluşturmaktadır (% 17.9) (Bk.Ek Tablo 15). Bunu % 14.9'luk bir oranla İHL Meslek Dersleri ve GL DKAB

öğretmenlerine, % 7.0'lik bir oranla diğer öğretmenlere ve % 4.6 ile Kur'an Kursu öğretmeni ve din görevlisine benzemek isteyen öğrenciler izlemektedir. "Başka" seçeneğini işaretleyenler % 2.8, hiçbirisine benzemek istemediğini belirtenler ise % 52.8'lik bir grubu oluşturmaktadır.

Yakın çevre ile özdeşleşme ile okul türü arasında, frekans tablosunda bir ilişkinin var olduğu ve bunun anlamlılık seviyesinin oldukça yüksek bir düzeyde olduğu görülmüştür (Bk. Tablo 10). Bu sonuçlara göre arkadaş özdeşleşmesine İHL öğrencilerinde daha fazla rastlanmaktadır. Bunun sebeplerinden birisi İHL öğrencilerinin aile ve okulda aldıkları dinî eğitim ve öğretimin aralarında dinî inanç, duygu, düşünce ve davranış benzerliği meydana getirmesi ve bu benzerliğin onlarda arkadaşlarıyla özdeşleşmeye yolaçması olabilir. Bir diğer sebep de İHL öğrencilerinin bir bölümünün ailelerinden uzakta eğitimlerini sürdürmesi arkadaşlar arası dayanışma, fedakârlık ve özdeşleşmeyi arttırmaları olabilir.

İHL öğrencilerinde Meslek Dersleri öğretmenine benzemek isteyenler GL öğrencilerinden DKAB öğretmenine benzemek isteyenlere göre büyük farklılık arz etmektedir. GL öğrencisi haftada bir yada iki saat öğrenim gördüğü DKAB öğretmenini yakından tanıma imkânı bulamamaktadır. Bu kısa süreli Din Kültürü öğretimi öğrencilerin dinî ideal ve hedefleri benimsemesinde arzu edilen etkiyi gösterememektedir. Bununla birlikte GL öğrencilerinin % 5.3'ünün DKAB öğretmenini kendine örnek alması azımsanmayacak bir orandır. Öcal tarafından GL öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen bir araştırma da bu sonuçların güvenilirliğini desteklemektedir. Bu araştırma sonuçlarında GL öğrencilerinin yarıya yakın bir bölümünün DKAB derslerini okulların en önemli dersi olarak gördükleri tespit edilmiştir. Öğrencilerin bu kanaata, önemli ölçüde DKAB öğretmenlerinin kişilik karakter, bilgi ve becerilerinden olumlu yönde

TABLO 10 ÖZDEŞLEŞME MODELİ OLARAK TERCİH EDİLEN YAKIN ÇEV. BİREYLERİ

Değişkenler		Faktörler						Chi Kare Değerleri
		Arkadaş S %	İHL M.D. GL DKABÖ S %	Diğer Ö S %	K.K.Ö Din G. S %	Hiçbiri S %	T S	
O T Ü R Ü L Ü	IHL	67 21.9	85 27.9	15 4.9	24 7.8	114 37.4	305	$\chi^2_p=104.17$ sd=4 p>0.05'de $\chi^2_T=9.48$
	GL	59 15.7	20 5.3	34 9.0	8 2.1	256 67.9	377	
C İ N S	Erkek	76 22.2	47 13.7	18 5.3	25 7.3	176 51.5	342	$\chi^2_p=20.86$ sd=4 p>0.05'de $\chi^2_T=9.48$
	Kız	50 14.8	58 17.1	31 9.1	7 2.1	193 56.9	39	
Y A Ş	12-14	45 21.7	25 12.1	14 6.8	14 6.8	109 52.6	207	$\chi^2_p=22.66$ sd=8 p>0.05'de $\chi^2_T=15.50$
	15-17	59 15.6	54 14.3	30 8.0	12 3.2	222 58.9	377	
	18(+)	20 21.3	25 26.6	5 5.3	6 6.4	38 40.4	94	
S Ç O E S V Y R	Köy	18 20.9	15 17.5	3 3.5	7 8.1	43 50.0	86	$\chi^2_p=8.26$ sd=8 p<0.05'de $\chi^2_T=15.50$
	İlçe	13 18.9	11 15.9	3 4.4	5 7.2	37 53.6	69	
	Şehir	93 17.9	77 14.8	43 8.3	20 3.8	288 55.3	521	
E D K U R O R N U	Alt	29 25.0	25 21.5	5 4.3	9 7.8	48 41.4	116	$\chi^2_p=27.32$ sd=8 p>0.05'de $\chi^2_T=15.50$
	Orta	63 19.4	48 14.8	29 8.9	15 4.6	170 52.3	325	
	Üst	31 13.2	25 10.6	14 5.9	6 2.6	147 62.6	223	
A Ö N Ğ N R E E	Öğr.Yok	26 25.5	16 15.7	7 6.9	9 8.8	44 43.1	102	$\chi^2_p=24.18$ sd=12 p>0.05'de $\chi^2_T=21.02$
	İlkokul	66 17.0	69 17.0	31 8.0	19 4.9	204 52.4	389	
	Orta-Lise	26 17.8	15 10.3	9 6.2	2 1.3	94 64.4	146	
	Yüksek Öğr.	6 14.6	4 9.8	2 4.9	1 2.4	28 68.3	41	
B Ö A Ğ B R A E	Öğr.Yok	3 9.7	6 19.3	1 3.2	3 9.7	18 58.1	31	$\chi^2_p=19.51$ sd=12 p<0.05'de $\chi^2_T=21.02$
	İlkokul	69 19.7	62 17.8	26 7.4	20 5.7	172 49.3	349	
	Orta-Lise	35 18.2	24 12.5	18 9.4	3 1.6	112 58.3	192	
	Yükse Öğr.	19 17.3	13 11.8	4 3.6	5 4.5	69 62.7	110	

etkilenmeleri sonucu ulaştıkları belirtilmektedir. Multe-
melen ailelerinde de din eğitimi alan GL öğrencileri DKAB
derslerinin de etkisiyle dinî tutum geliştirmektedir. Bu

öğrenciler geliştirdikleri dinî tutum ve davranışlara benzer dinî tutum ve davranış sergileyen DKAB öğretmeninden etkilenmekte ve onu kendine örnek almaktadır.

İHL öğrencileri GL öğrencilerine oranla sayı bakımından daha fazla Meslek Dersleri öğretmenini gözleme ve onları örnek alma imkânına sahiptir. Ayrıca İHL öğrencisi ailede ve okulda aldığı din eğitimi ve öğretiminin de etkisiyle dinî değerleri benimsemektedir. Okulda dinî değerleri formal eğitim ile benimsetmeye çalışan Meslek Dersleri öğretmenin örnek davranışlarından da etkilenen öğrenci, öğretmeni ile kendisi arasındaki psikolojik benzerliğin farkına varmaktadır. Kendisinden daha üstün gördüğü öğretmen ile aralarındaki bu benzerlik, öğrencinin onu kendisine örnek almasına sebep olmaktadır.

İmam Hatip Liselerindeki öğretmenliğimiz dönemindeki gözlemlerimiz ışığında diyebiliriz ki, İHL öğrencileri genellikle Meslek Dersleri öğretmenlerini kendilerine örnek almakla birlikte, okulda yine en çok Meslek Dersleri öğretmenleri ile çatışmaya girmektedirler. İHL ve GL öğrencileri arasında mukayeseli bir araştırma yapan Hökelekli, İHL öğrencilerinin GL öğrencilerine göre okul yöneticileri ve öğretmenlerle ilişkilerinden memnun olmadıklarını tespit etmiştir. Bunun sebebi ise "Okul içi ilişkilerde, İHL öğrencisinden dinî bir davranış sistemi geliştirmesi beklenmektedir. Fakat dinî ideal ve hedeflere uygun davranış kalıplarının ergen tarafından benimsenmesi, kısa zamanda ve arzu edildiği ölçüde gerçekleşmez. Bu durum gencin eğitiminden sorumlu kişilerin müdahaleci yaklaşımlarını daha da arttırır." şeklinde belirtilmektedir.¹⁴⁸

İHL öğrencilerine okulun normları doğrultusunda dinî değerleri kazanması için, sürekli olarak anlatılan ideal örnek davranışların onlar tarafından benimsenmesi beklenmektedir. Öğrenciler de Meslek Dersleri öğretmenlerinin aynı örnek davranışları öncelikle kendilerinin uygulamalarını beklemektedir. Öğrenciler

¹⁴⁸ Hökelekli, Hayati, "Ergenlerin Sosyal İlişki ve İlgilerine Din Eğitiminin Etkisi", UÜİF Der., S.2, s.50-1.

öğretmenlerinin, beklentileri doğrultusunda davranmadıklarını gördükleri zaman hayal kırıklığına uğramakta ve onların kendilerine iyi birer örnek olamadıklarından yakınmaktadırlar. Bununla birlikte İHL öğrencilerinin büyük bir kısmı ilerde İHL Meslek Dersleri öğretmeni olmayı arzuladıklarını belirtmektedirler. Onlar bir taraftan öğretmenlerinde gördükleri olumsuz yönlerini eleştirerek kendilerinin ideal birer öğretmen olacağını belirtirken diğer taraftan da bu ideal örneğe en yakın model olarak gördükleri Meslek Dersleri öğretmeni ile özdeşim kurarak onu kendilerine örnek almaktadırlar.

1954 yılında Türkiye'ye gelerek İmam Hatip Okulları üzerinde araştırma yapan H.A.Reed, bu okullarda görev yapan öğretmenlerin, öğrencileri yetiştirmeleri için emin ve açık metotlarının olmadığını, onların yaptıkları en önemli şeyin şahsen örnek davranışlar sergilemek olduğunu belirtmektedir.¹⁴⁹ Günümüzde de İHL öğrencileri Meslek Dersleri öğretmenlerinin örnek davranışlarından etkilenmekte ve onları model almaktadırlar.

Diğer öğretmenlerle özdeşleşenlere İHL öğrencilerinde GL öğrencilerine oranla daha az rastlanmaktadır. İHL Meslek Dersleri ve diğer öğretmenler birlikte düşünüldüğünde İHL öğrencilerinde öğretmenlerle özdeşleşmenin daha yüksek oranda gerçekleştiği görülmektedir.

Gençler arasında özdeşim modeli olarak en az tercih edilen Kur'an Kursu öğretmeni ve din görevlileri GL öğrencilerine göre İHL öğrencileri tarafından daha çok örnek alınan kimseledir. İHL öğrencilerinin büyük bir kısmı, okul dışı din eğitimini Kur'an Kursu öğretmeni ve din görevlilerinden almaktadırlar.¹⁵⁰ Bu sebepten İHL öğrencileri din eğitim ve öğretimleriyle yakından ilgilenen bu kimseleri gözleme imkânı bulabilmiş ve onları kendilerine örnek almışlardır.

Cinsiyet ile özdeşleşilen yakın çevre bireyleri arasındaki

¹⁴⁹ Yavuz, Hulusi, Osmanlı Devleti ve İslâmiyet, s.168.

¹⁵⁰ Hökelekli, Hayati, "Ergenlik Çağı Davranışlarına Din Eğitiminin Etkisi, UÜİF Der., S.1, s.40.

ilşkinin de anlamlı olduğu görülmüştür. Erkek öğrencilerde arkadaş ilişkilerinin daha canlı olması sebebiyle arkadaş özdeşleşmesine kızlardan daha fazla oranda rastlanmaktadır.

İHL Meslek Dersleri ve GL DKAB öğretmenlerinin çoğunlukla erkek olmasına rağmen kızlarda bu öğretmenlerle özdeşleşmenin erkeklere göre daha yüksek oranda görülmesinin sebebi, kızların dinî inanç konusunda daha muhafazakâr ve dinî eğitime daha fazla bağlı kalmalarıyla izah edilebilir.

Kur'an Kursu öğretmeni ve din görevlisiyle özdeşleşmeye kızlarda daha az görülmesinin sebebini ise, onların erkekler kadar okul dışı din eğitimi ve öğretimi almamaları ve bu modelleri yakından gözleme imkânlarının olmamasında aramak gerekir.

Yaş grupları ile özdeşleşme modeli olarak tercih edilen yakın çevre bireyleri arasında chi kare sonuçlarıyla da desteklenen anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür. 15-17 yaş grubu öğrencilerde yakın çevre ile özdeşleşmeyi reddedenlere en yüksek oranda rastlanırken arkadaş ile Kur'an Kursu öğretmeni ve din görevlisi özdeşleşmesine en yüksek oranda rastlanmaktadır. İHL Meslek Dersleri ve GL DKAB öğretmenine benzemek isteyenlerin oranında artan yaş ile birlikte artış gözlenmektedir. 18 (+) yaş grubunda bu oran dikkat çekici bir seviyeye ulaşmaktadır. Bu, öğrencilerin ilerleyen yaş ile birlikte dinî değerleri giderek benimsemesi sebebiyle bu öğretmenlerle gerginliğin azalması gerekçesi ile açıklanabilir.

Sosyal çevre ile özdeşleşilen yakın çevre bireyleri arasında önemli bir ilişki bulunmamıştır. Ancak frekans dağılımında arkadaş özdeşleşmesine köyde yetişen gençlerde, Kur'an Kursu ve din görevlisi özdeşleşmesine şehirde yetişen gençlerde daha az seviyede görülmektedir. İHL Meslek Dersleri ve GL DKAB öğretmeni özdeşleşmesine ise köyden şehir çevresine gidildikçe azalma görülürken, diğer öğretmenlerle özdeşleşme oranında da artış görülmektedir. Bu sonuç, kırsal kesimde din eğitimi gören kimselere insanların daha çok saygı göstermesi ve İHL öğrencilerinden GL öğrencilerine göre köy çevresinden gelenlerin daha

çok olması sebebiyle ortaya çıkmış olabilir.

Ailenin ekonomik durumu ise bu konuda chi kare değerlerinin de desteklediği bir farklılaşma meydana getirdiği görülmüştür. Buna göre ailenin ekonomik bakımdan avantajının artmasıyla yakın çevrelerindeki kimselerle özdeşleşmeyi kabul etmeyenlerin oranında azalma görülmektedir. Bunun aksine ailenin ekonomik bakımdan avantajının artmasıyla arkadaş, İHL Meslek Dersleri ve GL DKAB öğretmeni, Kur'an Kursu öğretmeni ve din görevlisi ile özdeşleşme oranında artış görülmektedir. Bunun sebepleri kanaatimize göre şunlardır: Alt ekonomik düzeydeki aileler, çocuklarına yeterli birer model olamamaktadırlar. Bu gençler de yakın çevrelerindeki modelleri kendilerine örnek almaktadırlar. Ayrıca alt ekonomik düzeydeki kimselerde dinî duyguların daha canlı olması sebebiyle dinî özelliği olan kimselere daha fazla saygı gösterilmesi İHL Meslek Dersleri ve GL DKAB öğretmeni ile Kur'an Kursu öğretmeni ve din görevlisi ile özdeşleşmenin alt sınıflarda daha çok görülmesine sebep olmaktadır. Ayrıca, alt sınıftaki kimselerin genellikle bir üst sınıftaki kimseleri taklit etmeleri sebebiyle ailenin ekonomik seviyesinin artmasıyla bu kimselerle özdeşleşme oranında azalma görülmektedir. İHL öğrencilerinin de ekonomik seviyesinin GL öğrencilerine göre daha düşük olması yakın çevre özdeşleşmesinde bu farklılaşmanın ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

Annenin öğrenim durumu ile yakın çevredeki kimselerle özdeşleşme arasında chi kare değerlerinin de desteklediği anlamlı bir ilişkinin varolduğu görülmüştür. Annenin eğitim seviyesinin yükselmesiyle gençler muhtemelen ailede kendilerine örnek alabilecek yeterli model bulabilmektedirler. Bu sebepten bu gençler içinde yakın çevredeki kimselerle özdeşleşmeyi kabul etmeyenlerin oranında artış görülmektedir. Frekans tablosundaki sonuçlar da bu görüşü desteklemektedir.

Arkadaş özdeşleşmesine öğrenimi olmayan annelerin çocuklarında en yüksek oranda, yüksek öğrenimi olan annelerin çocuklarında ise en düşük oranda görülmektedir. İlkokul ve orta dereceli okul mezunu annelerin çocuklarında ise önemli bir

farklılaşma görülmemektedir.

İHL Meslek Dersleri ve GL DKAB öğretmeni ile Kur'an Kursu öğretmeni ve din görevlisi özdeşleşmesine öğrenimi olmayan ve ilkökul mezunu annelerin çocuklarında daha yüksek, orta dereceli okul mezunu ve yüksek öğrenim gören annelerin çocuklarında daha az seviyede görülmektedir. Diğer öğretmen özdeşleşmesine de yüksek öğrenim mezunu annelerin çocuklarında en az oranda rastlanırken yüksek öğrenimi olmayan annelerin çocukları arasında önemli bir farklılaşma görülmemektedir. Görüldüğü gibi anneleri yüksek öğrenim gören çocuklar yakın çevrelerinde özdeşim modeline daha az gerek duymaktadırlar.

Babanın öğrenim durumu da yakın çevre özdeşleşmesinde farklılaşmaya sebep olduğu gözlenmekteyse de, chi kare testi sonuçları bunun anlamlı olmadığını göstermektedir. Ancak babanın öğrenim seviyesinin azalmasıyla İHL Meslek Dersleri ve GL DKAB öğretmeni özdeşleşmesinde artış görülmesi dikkat çekicidir.

A. Yakın Çevrede Özdeşleşmeyi Etkileyen Faktörler

1) Benzerlik

Aile üyeleri arasındaki genetik özellikler anne, baba ve kardeşlerle olan fizikî özelliklerin genç tarafından daha kolay farkedilmesine yolaçar. Yakın çevre özdeşleşmesinde ise fizikî özelliklerden çok psikolojik özelliklerdeki benzerlik ergen tarafından daha kolay farkedilir.

Ergenlerin yakın çevrelerindeki kimselerle özdeşleşmelerinde psikolojik benzerliğin etkisini tespit etmek amacıyla "Yakın çevrenizde düşünce ve davranış tarzı sizinkine benzeyen kimse" sorusu ile özdeşleşilen yakın çevre bireyleri arasındaki ilişki araştırılmıştır. Chi kare sonuçları bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermiştir. Bu ilişkiye göre öğrencilerden arkadaş, İHL Meslek Dersleri ve GL DKAB öğretmeni ile Kur'an Kursu ve din görevlisini kendisine örnek aldığı belirtenler en yüksek oranda yine bu kimselerle düşünce ve davranış tarzlarının benzeştiğini ifade etmektedirler. Ancak

diğer öğretmenlerle özdeşleşmede bu ilişki gözlenmemektedir. Bu sonuç diğer öğretmenlerle olan özdeşleşmede başka faktörlerin etkili olduğu anlamına gelmektedir.

Yakın çevrelerindeki bireylerden kendilerine örnek aldığı herhangi bir kimsenin olmadığını belirtenler arasında en yüksek oranı, bu kimseler arasında herhangi birisiyle düşünce ve davranış yönünden benzeşmediğini ifade edenler oluşturmaktadır (Bk.Tablo 11).

Öğrencilerin arkadaşlarıyla özdeşleşmelerinde davranış ve düşünce tarzlarının benzerliği önemli bir etken olmakla birlikte, İHL Meslek Dersleri ve GL DKAB öğretmeni ile Kur'an Kursu öğretmeni ve din görevlisi özdeşleşmesinde bu kimselerle olan psikolojik benzerlik daha çok anlam arz etmektedir.

TABLO 11 YAKIN ÇEVREDE ÖZDEŞLEŞMEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Değişkenler		Faktörler										Chi Kare Değerleri	
		Arkadaş		İHL MD DKAB Ö		Diğer Ö		K.K.Ö-Din G.		S			S
		S	%	S	%	S	%	S	%	S	%		
Psik. Ben.	Arkadaş	92	78.6	3	2.6	1	0.8	0	0.0	21	18.0		117
	İHL M.D. GL DKAB Öğ.	63	63.6	12	12.1	3	3.0	7	7.1	14	14.2	99	
	Diğer Öğ.	35	76.1	0	0.0	1	2.2	0	0.0	10	21.7	46	
	K.K.Öğ.- Din Gör.	20	64.5	3	9.7	1	3.2	3	9.7	4	12.9	31	
	Hiçbiri	215	61.1	9	2.5	6	1.7	7	2.0	115	32.7	352	
Sevgi I	Arkadaş	112	94.1	0	0.0	3	2.5	0	0.0	4	3.4	119	$\chi^2=103.28$ sd=16 p>0.05'de $\chi^2_T=26.29$
	İHL M.D. GL DKAB Öğ.	82	78.8	12	11.5	4	3.9	2	1.9	4	3.8	104	
	Diğer Öğ.	39	83.0	1	2.1	3	6.4	1	2.1	3	6.4	47	
	K.K.Öğ.- Din Gör.	24	77.4	1	3.2	0	0.0	5	16.2	1	3.2	31	
	Hiçbiri	296	83.4	5	1.4	3	0.9	3	0.8	48	13.5	355	
Sevgi II	Arkadaş	99	88.4	5	4.4	2	1.8	2	1.8	4	3.6	112	$\chi^2=80.74$ sd=16 p>0.05'de $\chi^2_T=26.29$
	İHL M.D. GL DKAB Öğ.	78	76.5	10	9.8	4	3.9	1	1.0	9	8.8	102	
	Diğer Öğ.	38	82.6	0	0.0	5	10.9	0	0.0	3	6.5	46	
	K.K.Öğ.- Din Gör.	21	67.7	0	0.0	2	6.5	5	16.1	3	9.7	31	
	Hiçbiri	257	74.1	6	1.7	18	5.2	4	1.1	62	17.9	347	
L Güç	Arkadaş	51	43.6	24	20.5	24	20.5	11	9.4	7	6.0	117	$\chi^2=258.12$ sd=16 p>0.05'de $\chi^2_T=26.29$
	İHL M.D. GL DKAB Öğ.	9	8.9	72	71.3	12	11.9	7	6.9	1	1.0	101	
	Diğer Öğ.	3	6.4	7	14.9	30	63.8	6	12.8	1	2.1	47	
	K.K.Öğ.- Din Gör.	3	9.7	7	22.6	4	12.9	16	51.6	1	3.2	31	
	Hiçbiri	83	24.7	56	16.7	106	31.5	26	7.7	65	19.4	336	

Okul türüne göre gerçekleştirilen frekans dağılımında ise İHL ile GL öğrencileri arasında psikolojik benzerliğin arkadaş özdeşleşmesine etkisi konusunda önemli bir farklılaşma görülmektedir (Bk.Tablo 12 a-b-c-d). DKAB öğretmeni ile özdeşleşen GL öğrencilerinden bu öğretmenlere psikolojik benzerliklerinin olduğunu belirtenlerin oranı İHL öğrencilerine göre daha fazladır. Diğer öğretmen özdeşleşmesinde ise İHL öğrencilerinin bu öğretmenlere olan psikolojik benzerliğin olduğunu ifade edenlerin oranı GL öğrencilerine göre daha fazladır. Bu sonuç, GL öğrencisi için DKAB öğretmeni ile, İHL öğrencisi için diğer öğretmenler ile olan psikolojik benzerliğin daha anlamlı olduğu fikrini hatıra getirmektedir.

Kur'an Kursu öğretmeni ve din görevlisini örnek alan GL öğrencilerinden bu kimselere psikolojik benzerliğin olduğunu belirtene rastlanmazken İHL öğrencilerinden % 13.0'ü özdeşleştikleri bu kimselerle aralarında psikolojik benzerliğin olduğunu ifade etmişlerdir.

Öğrencilerin düşünce ve davranış tarzı yönünden benzedikleri arkadaşlarıyla özdeşleştiklerine dair verdikleri serbest cevaplar şöyledir: "Bana uygun davranışlar sergilediği için/ Her yönden birbirimize yakınızdır/ Aynı şeyleri düşünüyor ve istiyoruz/ Ona daha yakınım ve aynı sorunları paylaşıyoruz, üstelik arkadaşım dinî ve sosyal açıdan faal bir kimsedir/ Düşüncelerimiz uyduğundan/ Benim tipimde, aynı fikirlere sahip olmamız/ Görüşlerimiz uyuyor ve her zaman onun davranışlarını takdir ediyorum/ Duygu ve düşüncelerimiz uygun, anlaşmamız kolay/ Kafalarımız her yönüyle uyuyor."

Öğretmenleriyle özdeşleşen öğrencilerden "görüşüme uygun" diyen bir öğrenci dışında psikolojik benzerliğin onlarla özdeşleşmede etkili olduğunu belirten başka cevaba rastlanmamıştır. Psikolojik benzerlik yönünden yakın çevrelerindeki kimselerden etkilendikleri için onlara benzemek isteyen öğrenciler olduğu gibi, psikolojik farklılık sebebiyle onlara benzemeyi reddedenler de vardır.

TABLO 12 a ARKADAŞIYLA ÖZDEŞLEŞEN ERGENLERDE ÖZDEŞLEŞMEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN OKUL TÜRÜNE GÖRE DAĞILIMI

	OKUL	Arkadaş		Diğer		T S
		S	%	S	%	
Psiko Ben	İHL	47	74.6	16	25.4	63
	GL	45	77.6	13	22.4	58
Sevgi I	İHL	57	85.1	10	14.9	67
	GL	55	94.8	3	5.2	58
Sevgi II	İHL	52	78.8	14	21.2	66
	GL	47	83.9	9	16.1	56
Güç I	İHL	27	40.9	39	59.1	66
	GL	24	41.4	34	58.6	58

TABLO 12 c DİĞER ÖĞRETMENLERLE ÖZDEŞLEŞEN ERGENLERDE ÖZDEŞLEŞMEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN OKUL TÜRÜNE GÖRE DAĞILIMI

	OKUL	Diğer Ö.		Diğer		T S
		S	%	S	%	
Psiko Ben	İHL	1	6.7	14	93.3	15
	GL	0	0.0	33	100.0	33
Sevgi I	İHL	1	6.7	14	93.3	15
	GL	2	5.9	32	94.1	34
Sevgi II	İHL	1	6.7	14	93.3	15
	GL	4	11.8	30	88.2	34
Güç I	İHL	4	26.7	11	73.3	15
	GL	26	76.5	8	23.5	34

TABLO 12 b İHL MESL.D.- GL DKAB ÖĞRETMENİ İLE ÖZDEŞLEŞEN ERGENLERDE ÖZDEŞLEŞMEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN OKUL TÜRÜNE GÖRE DAĞILIMI

	OKUL	İHL M.D. GL DKAB Ö.		Diğer		T S
		S	%	S	%	
Psiko Ben	İHL	9	11.0	73	89.0	82
	GL	3	15.0	17	85.0	20
Sevgi I	İHL	12	14.1	73	85.9	85
	GL	0	0.0	20	10.0	20
Sevgi II	İHL	9	10.6	76	89.4	85
	GL	1	5.3	18	94.7	19
Güç I	İHL	63	74.1	22	25.9	85
	GL	9	45.0	11	55.0	20

TABLO 12 d KUR'AN K.ÖĞR.-DİN GÖR İİ ÖZDEŞLEŞEN ERGENLERDE ÖZDEŞLEŞMEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN OKUL TÜRÜNE GÖRE DAĞILIMI

	OKUL	K.K.Öğr-Din G.		Diğer		T S
		S	%	S	%	
Psiko Ben	İHL	3	13.0	20	87.0	23
	GL	0	0.0	8	100.0	8
Sevgi I	İHL	4	17.4	19	82.6	23
	GL	1	12.5	7	87.5	8
Sevgi II	İHL	4	16.7	20	83.3	24
	GL	1	12.5	7	87.5	8
Güç I	İHL	13	54.2	11	45.8	24
	GL	3	42.9	4	57.1	7

2) Sevgi

Sevgi ve şefkat çocukluk çağında anne baba özdeşleşmesinin en önemli belirleyicisidir. Ergenlik çağında ise sevgi, genç için çocukluk çağındaki kadar olmasa da gene de önem arz etmektedir. Ergen için aile dışındaki kimselerden tasvip görmesi, beğenilmesi ve takdir görmesi onun için sevgi görme anlamına gelmektedir.

Yakın çevre ile özdeşleşmede sevgi ve sıcak ilişkilerin etkisini tespit etmek amacıyla öğrencilerden yakın çevrelerinde birlikte olmaktan en çok hoşlandıkları kimse ve kendilerini en çok seven kimseyi belirtmeleri istenmiştir.

Yakın çevre üyeleriyle özdeşleşme ve bu kimselerle birlikte olma arasında chi kare sonuçlarının desteklediği frekans dağılımının yardımıyla şu sonuca ulaşmak mümkündür: Öğrencilerden yakın çevrelerinde birlikte olmaktan en çok hoşlandıkları kimseleri örnek alanlar, diğerlerine göre en yüksek oranı oluşturmaktadır (Bk.Tablo 11). Yakın çevre ile özdeşleşmeyi reddedenler arasında en yüksek oranı da bu kimselerle birlikte olmaktan hoşlandığı kimsenin olmadığını belirtenler oluşturmaktadır. Bu sonuçlardan sonra diyebiliriz ki, ergenler, arkadaşlarını model almalarında onlarla kurdukları samimi ilişkiler onları daha fazla etkilemektedir. Arkadaşlarını örnek aldığını belirten öğrencilerin tamamına yakınının en çok arkadaşlarıyla beraber olmaktan hoşlandığını belirtmeleri bunu ifade etmektedir. Ancak öğretmenlerle ve din görevlilerine benzemek isteyen öğrencilerde bu birliktelik daha da anlamlıdır.

Ergenlere yakın çevrelerinden en çok sevgi gösterenler ile bu kimselerle özdeşleşme arasında chi kare sonuçları açısından anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Bk.Tablo 11). Buna göre öğrencilerin örnek aldığı yakın çevrelerinden kendilerine en çok sevgi gösterenler, örnek almadıkları diğer kimselerden kendilerine en çok sevgi gösterenlere oranla en yüksek seviyeyi oluşturmaktadır. Yine öğrencilerden yakın çevrelerinde örnek aldıkları kimsenin bulunmadığını ifade edenler içinde en yüksek oranı hiçkimsenin

kendilerine sevgi göstermediğini belirtenler oluşturmaktadır.

Öğrenciler yakın çevrelerinde kendilerine en çok arkadaşlarının sevgi gösterdiğine inanmakta ve kendilerini seven arkadaşlarıyla özdeşleşmektedirler. Ancak onlar kendilerine sevgi gösteren öğretmen ve diğer yetişkinlerin gösterdiği sevgiden daha çok etkilenmekte ve bu sevgi onlar için anlam taşımaktadır.

Okul türüne göre gerçekleştirilen frekans dağılımında GL öğrencilerinden arkadaşlarıyla sevgiye dayalı özdeşim kuranların oranının daha yüksek olduğu görülmektedir (Bk.Tablo 12 a). Buna karşılık İHL öğrencilerinde Meslek Dersleri öğretmeni ile Kur'an Kursu öğretmeni ve din görevlisiyle sevgiye dayalı özdeşim kuranların oranı daha fazladır (Bk.Tablo 12 b-d).

Sevgi, yakın çevrede en çok arkadaş özdeşleşmesinde etkili olmaktadır. Bunu öğrencilerin şu ifadelerinden de anlayabiliriz: "Herkes tarafından sevilen ve saygı duyulan bir kimse olduğu için/ Her konuda rahat konuşuruz, bir problem varsa bile halletmemiz, birbirimizi anlamamız/ Onunla iyi anlaşıyoruz/ Her yönüyle severim/ Onunla her muhabbetimde büyük bir huzur ve saadet buluyorum/ Her yönden iyi, anlayışlı/ Onu çok seviyorum, hareketleri hoşuma gidiyor/ Bana daha yakın olduğu için/ Daima sıcakkanlı olduğu için/ Çok iyi anlaşıyoruz/ Sıcak arkadaşlığı, hâl ve hareketleri daima düşünceli ve düzenli olduğu için/ Arkadaşlarını seviyor ve onları oldukları gibi kabul ediyor."

Öğretmenleri ile özdeşleşenler de "Bizi sever, bizi düşünür/ Hayatta en çok değer verdiklerim arasında öğretmenlerim vardır. Ben gerçi öğretmenlerime duyduğum sevgiyi bulamayan bir öğrenciyim/ Öğrencileri anlıyor/ Beni çok sever/ Hareketlerini ve kendisini seviyorum/ Çok cana yakın." gibi cümlelerle duygularını ifade etmektedirler.

Öğrencilerin, yakın çevrelerinde en fazla birlikte oldukları arkadaşları ile sevgiye dayalı duygusal bir bağ içinde oldukları görülmektedir. Onlar bu sevgiyi arkadaşlarının sıcakkanlı, anlayışlı ve sevgi dolu oldukları şeklinde ifade etmektedirler. Ayrıca her iki tarafın da birbirini anlaması ve aralarında duygusal iletişimin olması da ergenlerin sevgiye dayalı özdeşim

kurmalarında etkili olmaktadır. Sevgi, arkadaş özdeşleşmesinde dostça davranma şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Gençleri anlayan, onlarla diyalog kuran, problemlerinin çözümüne yardım eden, arkadaşça davranan ve onlara sevgi gösteren öğretmenler de öğrenciler tarafından örnek alınmaktadır. Ancak öğretmenlerle sınırlı süreler içinde beraber olan ve öğretmen öğrenci münasebetleri çerçevesinde öğretmenleriyle birlikte olan öğrencilerde sevgiye dayalı özdeşleşme daha az oranda görülmektedir.

Gerek arkadaşlarla gerekse öğretmenlerle sevgiye dayalı özdeşleşmeye kız öğrencilerde erkek öğrencilere oranla daha fazla görülmektedir.

3) Güç ve Üstünlük

Ergen yakın çevresinde, arzuladığı hedefleri elinde bulunduran kimselerden etkilenir. Bu etki onun bu modellere saygı duymasına yolaçar. Modele duyduğu bu saygı da gencin bu kimseleri kendisine örnek almasını kolaylaştırır.

Anketimize katılan öğrencilerin yakın çevredeki kimselerle özdeşleşmelerinde bu kimselere duyulan saygının etkisi araştırılmış ve istatistiksel açıdan bu iki değişken arasında anlam seviyesi yüksek bir ilişkinin varolduğu bulunmuştur (Bk.Tablo 11). Bu sonuçlara göre, gençlerden örnek aldıkları yakın çevre bireylerine saygı duyanların oranı diğerlerine oranla en yüksek seviyeyi oluşturmaktadır. Yakın çevrelerinde hiçkimseye saygı duymadığını belirtenler arasında en yüksek oranı örnek aldığı kimsenin olmadığını belirtenler oluşturmaktadır.

Öğretmenler ve diğer yetişkinlere duyulan saygının bu kimselerle özdeşleşmede daha etkili olduğu görülmektedir. Arkadaş özdeşleşmesinde ise saygı, gençler için daha büyük anlam taşımaktadır.

Okul türüne göre gerçekleştirilen frekans dağılımında ise saygının arkadaş özdeşleşmesine etkisi hususunda İHL ve GL öğrencileri arasında farklılaşma görülmemektedir (Bk.Tablo 12 a).

Meslek Dersleri öğretmeni ile Kur'an Kursu öğretmeni ve din görevlisini kendisine örnek alan İHL öğrencilerinde yine bu kimselere saygı duyduğunu belirtenler GL öğrencilerine oranla çoğunluktadır (Bk.Tablo 12 b-d). Buna karşılık diğer öğretmenlerle özdeşleşen GL öğrencileri arasında bu öğretmenlere saygı duyanlar İHL öğrencilerine oranla çoğunluktadır (Bk.Tablo 12 c).

Arkadaş özdeşleşmesinde üstünlük ve yeterliliğin etken olduğunu belirtenler "Çok güzel ve akıllı/ Her yönüyle dört dörtlük bir insan/ Derslerinde başarılı bir öğrencidir/ Birbirimize saygı duyduğumuz için/ Ondaki başarı, istek ve daha bir çok özelliği beni çok etkiledi." gibi cümlelerle ifade etmektedirler.

İHL meslek Dersleri ve GL DKAB öğretmeni ile özdeşleşenler: "En doğruyu daha iyi bilir/ Bilmediğim konulara dair bilgiler vererek ufkumu açtı ve objektif olmamı sağladı/ Kendisini takdir ettiğim için/ Ben de diğer kişileri etkilemek, onlara doğruyu göstermek için/ Dinî bakımdan çok bilgili ve gerçekleri görüp söylüyor/ Çok inançlı ve konuşması da oldukça güzel/ Düşünce ve davranışları beni çok etkilediği için, içimin ne olduğunu bilen birisi/ Saygı duyduğumdan/ Hem dinî bilgisi fazla hem de günümüz ve geçmişimiz hakkında çok şeyi bilen bir kimse/ Dinî bilgi, davranışları, hitabeti/ Bize verdiği bilgiler ve derslerde bizi çok etkileyerek konuştuğu için/ Çok kültürlü bir insan/ Daha bilgili olduğundan/ Her yönüyle eksiksiz, çok iyi bir insan."

Diğer öğretmenler ile özdeşleşenler: "Bilgili olduğu için/ Çok yetenekli/ Kendini dinletmesini ve öğretmesini biliyor/ Eğitici ve öğretici/ Dersi iyi anlatıyor/ Kendisini hayata çok iyi hazırlamış/ Başarma azmi oldukça fazla."

Öğrenciler genellikle arkadaşlarının derslerindeki başarıları ve her yönüyle mükemmel insan olmaları sebebiyle onları örnek almaktadırlar. İHL Meslek Dersleri ve GL DKAB öğretmenlerinin bilgi, kültür, dersi iyi ve ilgi çekici bir tarzda anlatma vb. meslekî formasyonları yönünden yeterlilikleri öğrencileri etkilemektedir. Ayrıca bu öğretmenlerin dinî konu-

daki yeterliliklerinin yanısıra genel kültürleri de öğrenciler tarafından değerlendirilmektedir.

Görüldüğü gibi ergenler, kendileriyle psikolojik benzerliği olan, kendisiyle sevgi ve saygıya dayalı ilişkilerde buldukları çevrelerindeki kimselerden etkilenmekte ve onları kendilerine örnek almaktadırlar.

B. Yakın Çevrede Özdeşleşme Yoluyla Ahlâkî ve Dinî Değerlerin Öğrenilmesi

Çocukluk çağında taklitle başlayan din, çocuğun kendi kabiliyetine ve çevrenin dinî atmosferine göre yavaş yavaş gelişip derinleşerek dinî yaşayışa dönüşür.¹⁵¹ Ergenlik çağında da örnek alma yoluyla ahlâkî ve dinî değerlerin öğrenilmesi ve kişilikte yerleşmesi, dinî atmosferin etkisi altında devam eder. Çünkü bir ferdin davranışları, kendisi ile ilişki kurduğu insanlar tarafından olumlu ya da olumsuz şekilde etkilenir.¹⁵²

Grup içerisinde yaşayan insan, grubun sosyal baskısı karşısında tutum ve davranışlarında önce yüzeysel bir değişiklik meydana getirir. İnsan, bir başkasının olumsuz tepkisine maruz kalmamak için bu sosyal etkiyi kabullenerek uyum gösterir.¹⁵³

Hz. Peygamber'in şu sözleri çevrenin davranış değişmesindeki etkisini göstermesi bakımından dikkat çekicidir: "İyi dost ile kötü dostun benzeri, misk sahibi ile ateş üfleyip saçan demirci körüğü gibidir. Misk sahibi ya bu güzel kokudan bir miktar sana hediye verir, yahud satın alırsın, yahud da ondan güzel koku alır istifade edersin. Fakat demirci körüğünün nefesi ya senin elbiseni yakar ya da ondan ağır bir koku koklamak zorunda

¹⁵¹ Yavuz, Çocukta Dinî Duygu, s.151.

¹⁵² Winch, age, s.1, 30.

¹⁵³ Kelman, Herbert, Process of Opinion Change, s.63; Lazarus, Patterns, s.477; An Introduction to Psychology, s.160.

kalırsın."¹⁵⁴

Bir başka hadiste ise Allah'ı zikreden bir grubun içinde tesadüfen bulunan günahkâr bir kimsenin günahlarının bu toplulukla beraber oturanların kötü kimseler olamayacağı gerekçesiyle affedildiği anlatılmaktadır.¹⁵⁵

Bir diğer hadiste 100 kişiyi öldüren bir kimsenin günahlarının affedilmesi için yaşadığı kötü çevresinden ayrılarak iyi insanların bulunduğu bir beldeye gitmesi tavsiye edilmektedir.¹⁵⁶

Hadislerde de belirtildiği gibi insanlar çevrelerindeki kimselerin tutum ve davranışlarından etkilenmekte ve bu kimselere uyum göstermektedir. Sosyal uyumun ilk gerçekleştiği kurum ailedir. Ergenin sosyal etkileşimin tesiri altında kaldığı ikinci kurum ise okuldur. Gençler önce arkadaş, öğretmen ve diğer yetişkinlerden gelen sosyal etkiyi kabullenir. Bazen de onların tutum ve davranışlarını benimseyerek onlarla özdeşleşir.

Gençlerin arkadaş normları ve yetişkin kültüründen birlikte etkilendikleri durumlardan birisi de, dini tutum ve davranışın oluşması ve artması ya da azalmasıdır.

Arkadaş grubuyla özdeşleşen gencin uyumu yalnızca dış görünüş ve davranışlarda değil aynı zamanda fikirleri de kapsar. Din kavramı da, grubun standartlarına göre gencin zihninde belli bir anlam kazanır. Dinin bu görünümü aynı zamanda gençlerin bağlı oldukları grupların bir ifadesidir. Bunların taşıdıkları özelliklere göre de dinin bu anlamı olumlu ya da olumsuz olarak belirir.¹⁵⁷

Arkadaşın sosyal tesirinin dini inancı etkilediğini gösteren çeşitli araştırmalar vardır. Yüksek okul öğrencileri arasında

¹⁵⁴ Müslim, Birr, 164; Ebû Davud, Edeb, 18; Ahmed b. Hanbel, Müsned, C. IV, s. 405.

¹⁵⁵ Müslim, Zikr, 25.

¹⁵⁶ Müslim, Tevbe, 46.

¹⁵⁷ Köknel, Cumhuriyet Gençliği, s. 212; Yavuzer, Çocuk Psikolojisi, s. 282.

yapılan bazı araştırmalar, öğrencilerin dinî aktivitelerinde arkadaşlarının etkisinde kaldığını göstermiştir. 13-15 yaş grubu ergenler üzerinde yapılan bir araştırmada ise, dinî bağılılığı yerine getirmede en etkili faktörün yeni arkadaşlar edinmek olduğu, ikinci önemli faktörün de anne, babayla ilgili reaksiyon olduğu tespit edilmiştir.¹⁵⁸

Ergenlerin şu sözleri bu araştırmanın bulguları ile paralelik arz etmektedir: "...ve dinimizin emirlerini yerine getirenlere büyük saygı duyar ve onlarla arkadaşlık kurarak ben de böylece o yaşantıya yavaş yavaş başlamış oldum"¹⁵⁹ "Birkaç yıl önce Ramazan'da camiye gitmiştim. Orada benim gibi genç kızlar tamamen dinimize uygun biçimdeydiler ve halka vaaz vermişlerdi. Onlara çok imrenmiştim. Ondan sonra da dinî duyarlılığım arttı"¹⁶⁰ "Küçük yaşta ana, babamın tesiri ile dinime bağılı idim. Babadan öksüz kalınca ve arkadaşımın tesiri ile unuttum."¹⁶¹

Arkadaşlığın dinî inanç ve tutum konusundaki etkisi Kur'an-ı Kerim'deki "Mü'minler mü'minlerden ayrılıp kâfirleri dost edinmesin. Bunu her kim yaparsa Allah'la ilişkisini kesmiş olur."¹⁶² âyetiyle belirtilmiştir.

Hz. Peygamber de "Kişi yakın dostunun dinî üzeredir. Artık sizden biriniz kiminle dostluk kuruyorsa ona dikkat etsin"¹⁶³ diyerek arkadaş ilişkisinin dinî duygu ve düşüncedeki etkisini belirtmiş ve yalnızca "mü'min" olan kimselerle arkadaşlık kurulmasını tavsiye etmiştir.

Ergenler orta öğretim çağında yakın çevrelerinde örnek aldıkları arkadaşlarının dinî normlarından etkilenirken

¹⁵⁸ Argyle - Hallahmi, age, s.38.

¹⁵⁹ Hökelekli, agt, s.76.

¹⁶⁰ Hökelekli, agt, s.73.

¹⁶¹ Hökelekli, agt, s.36.

¹⁶² Âl-i İmran, 28.

¹⁶³ Tirmizî, Zühd, 44; Ebû Davud, Edeb, 18; Müstedrek, C. IV, s.171.

arkadaşlarından daha muhafazakâr olarak algıladıkları öğretmenleriyle de özdeşleşerek onların dinî davranış ve tutumlarından etkilenirler. Öğretmenlerin, örnek olma yoluyla yaptıkları bu öğretim, gençlerin dinî inanç ve tutumları üzerinde sözlü öğretimlerinden daha etkili olmaktadır.

Anketimize katılan ergenlere yakın çevrelerinde ahlâkî değerler, dinî duygu ve düşüncenin uyanması ve artması ile namaz kılma ve oruç tutma konusunda en çok kimlerden etkilendikleri sorulmuş ve bu sorulara verilen cevaplar ile yakın çevrede özdeşleşilen kimseler arasındaki ilişki tespit edilmeye çalışılmıştır.

Ergenler ahlâkî değerler konusunda en çok İHL meslek Dersleri ve GL DKAB öğretmenlerinden etkilenmektedirler (% 361). İkinci sırayı arkadaşlarından etkilenenler alırken (% 11.9) Kur'an Kursu öğretmeni ve din görevlilerinden etkilenenler % 10.5'lik bir grubu, diğer öğretmenlerden etkilenenler ise % 8.0'lık bir grubu oluşturmaktadır. Bu konuda yakın çevredeki kimselerden etkilenmeyenlerin oranı ise % 33.5'tir.

Öğrencilerin dinî duygu ve düşüncelerinin uyanmasında en çok etkilendikleri yakın çevrelerindeki kimselerin başında da İHL Meslek Dersleri ve GL DKAB öğretmenleri gelmektedir (% 40.9). Ardından % 13.22'lik bir oranla Kur'an Kursu öğretmeni ve din görevlileri, % 9.2 ile arkadaşlar, % 3.8 ile diğer öğretmenler gelmektedir. Dinî duygu ve düşüncelerinin oluşmasında bu kimselerin etkilerinin olmadığını belirtenler de % 30.8'lik bir grubu oluşturmaktadır.

Dinî duygu ve düşüncenin gelişmesinde, ise en etkili olan kimseler yine İHL Meslek Dersleri ve GL DKAB öğretmenleridir (% 43.9). İkinci sırayı Kur'an Kursu öğretmeni ve din görevlileri alırken (% 11.0) arkadaşlar % 8.8'lik bir grubu, diğer öğretmenler % 5.2'lik bir grubu oluşturmaktadır. Bu konuda yakın çevrenin etkisinin olmadığını belirtenlerin oranı ise % 29.9'dur.

Anketimize katılan öğrencilerden namaz kılma konusunda arkadaşlarından etkilenenlerin oranı % 12.0; İHL Meslek Dersleri ve GL DKAB öğretmenlerinden etkilenenlerin oranı ise % 33.5'dir. Diğer öğretmenlerden etkilenenler % 4.2'lik bir grubu

oluştururken Kur'an Kursu öğretmeni ve din görevlilerinden etkilenenlerin oranı % 12.7'dir. Hiçbiri seçeneğini işaretleyenler ise % 37.6'dır.

Öğrencilerin oruç tutma konusunda da en çok İHL Meslek Dersleri ve GL DKAB öğretmenlerinden etkilenmektedirler (%31.9). Bu konuda Kur'an Kursu öğretmeni ve din görevlilerinin kendilerini en çok etkilediğini belirtenlerin oranı % 12.0, arkadaşlarının etkilediğini belirtenlerin oranı ise % 9.3'tür. En az grubu, diğer öğretmenlerden etkilenenler oluşturmaktadır (% 3.8). Yakın çevrenin bu konuda etkisi olmadığını belirtenlerin oranı ise % 43.1'dir.

Öğrencilerin yakın çevrelerindeki kimselerden ahlâkî değerler, dinî duygu ve düşüncenin uyanması ve artması, namaz kılma ve oruç tutma konusunda etkilenmeleri ile bu kimselerle özdeşleşmeleri arasındaki ilişki araştırılmış chi kare testi sonuçlarına göre bu ilişkinin anlamlı olduğu görülmüştür (Bk.Tablo 13).

Bu ilişkiye göre diyebiliriz ki: Ahlâkî değerlerin kazanılması, dinî duygu ve düşüncenin uyanması ve artması ile namaz kılma ve oruç tutma gibi ibadet alışkanlıklarının elde edilmesinde gençlerin yakın çevrelerinde etkilendikleri kimselerle özdeşleşenlerin oranı, özdeşim kurmadıkları kimselerden etkilenenlerin oranından daha yüksektir. Ancak bu farklılaşma oruç tutma ile arkadaş ve İHL meslek Dersleri ve GL DKAB öğretmenleri ile özdeşleşme arasında görülmemektedir. Bu sonuç, oruç tutma ile bu kimselerle özdeşleşme arasında ilişkinin önemli olmaması anlamına gelmektedir.

Yakın çevrelerindeki kimseler içinde örnek alabileceği kimsenin bulunmadığını belirten öğrenciler arasında, bu konularda bu kimselerden hiç etkilenmediğini belirtenler de en yüksek oranı oluşturmaktadır.

Arkadaşlarıyla özdeşleştiğini belirten öğrencilerin % 26.7'si ahlâkî değerler konusunda en çok arkadaşlarından etkilendiğini belirtmektedir. Dinî duygu ve düşüncenin uyanması (% 23.3), dinî duygu ve düşüncenin artması (%19.5), namaz kılma

TABLO 13 YAKIN ÇEVREDE ÖZDEŞLEŞME YOLUYLA AHLAKİ VE DİNİ DEĞERLERİN ÖĞRENİLMESİ

Değişkenler		Faktörler							Chi Kare Değerleri			
		Arkadaş		İHL M.D. GL DKAB Öğ.		Diğer Ö		K.K.Ö Din G.		Hiçbiri		T
		S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S
Ahlak Değ.	Arkadaş	32	26.7	35	29.2	5	4.1	11	9.2	37	30.8	120
	İHL M.D. GL DKAB Öğ.	7	7.3	60	62.5	5	5.2	9	9.4	15	15.6	96
	Diğer Öğ.	4	8.2	17	34.7	15	30.6	6	12.2	7	14.3	49
	K.K.Öğ. - Din Gör.	3	10.0	10	33.3	0	0.0	11	36.7	6	20.0	30
	Hiçbiri	34	9.3	115	31.5	28	7.7	29	7.9	159	43.6	365
Din D. Uy.	Arkadaş	27	23.3	40	34.5	3	2.6	12	10.3	34	29.3	116
	İHL M.D. GL DKAB Öğ.	8	8.2	66	67.3	1	1.0	15	15.3	8	8.2	98
	Diğer Öğ.	2	4.3	24	52.2	4	8.7	7	15.2	9	19.6	46
	K.K.Öğ. - Din Gör.	3	9.7	5	16.1	0	0.0	18	58.1	5	16.1	31
	Hiçbiri	23	6.5	135	37.7	18	5.0	33	9.2	149	41.6	358
Din D. Gel.	Arkadaş	23	19.5	43	36.5	4	3.3	15	12.7	33	28.0	118
	İHL M.D. GL DKAB Öğ.	11	11.1	67	67.7	3	3.0	8	8.1	10	10.1	199
	Diğer Öğ.	1	2.1	28	58.3	7	14.6	5	10.4	7	14.6	48
	K.K.Öğ. - Din Gör.	3	9.7	10	32.3	0	0.0	13	41.9	5	16.1	31
	Hiçbiri	21	5.9	140	39.0	21	5.8	29	8.1	148	41.2	359
Nemez Kıl.	Arkadaş	20	17.3	41	35.3	2	1.7	14	12.1	39	33.6	116
	İHL M.D. GL DKAB Öğ.	16	16.8	47	49.5	2	2.1	12	12.6	18	19.0	95
	Diğer Öğ.	2	4.4	22	47.8	5	10.9	10	21.7	7	15.2	46
	K.K.Öğ. - Din Gör.	5	16.2	4	12.9	1	3.2	16	51.6	5	16.1	31
	Hiçbiri	35	9.8	105	29.5	18	5.0	28	7.9	170	47.8	356
Oruç Tut.	Arkadaş	16	13.8	38	32.8	1	0.9	12	10.3	49	42.2	116
	İHL M.D. GL DKAB Öğ.	13	14.5	39	43.3	2	2.2	9	10.0	27	30.0	90
	Diğer Öğ.	2	4.3	21	45.7	4	8.7	10	21.7	9	19.6	46
	K.K.Öğ. - Din Gör.	4	12.9	6	19.3	0	0.0	16	51.6	5	16.2	31
	Hiçbiri	26	7.3	102	28.4	18	5.0	28	7.8	185	51.5	359

(% 17.3) ve oruç tutma (% 13.8) konusunda arkadaşlardan etkilenme azalan bir şekilde devam etmektedir.

İHL Meslek Dersleri ve GL DKAB öğretmenlerini kendilerine örnek alan öğrenciler, ahlâkî değerler (% 62.5), dinî duygu ve düşüncenin uyanması (% 67.3) ve artması konusunda bu öğretmenlerden etkilenme yüksek oranlarda gerçekleşirken namaz kılma (% 49.5) ve oruç tutma (% 43.3) konusundaki etkilenme oranlarında düşüş görülmektedir. Bunun sebebini, bazı öğrencilerin orta dereceli okula başlamadan önce ibadet tutum ve davranışlarını kazanmış olmalarında aramak gerekmektedir.

Diğer öğretmenler ile özdeşleşen gençler, en yüksek oranda bu öğretmenlerinin ahlâkî değerlerinden etkilenmektedirler (% 30.6). Dinî duygu ve düşüncenin uyanması ve oruç tutma konusunda diğer öğretmenlerden etkilenenlerin oranı % 8.7, dinî duygu ve düşüncenin artması konusunda etkilenenlerin oranı ise % 14.6'dır. Namaz kılma konusunda etkilenenler % 10.9, oruç tutma konusunda etkilenenler % 8.7'lik bir grubu oluşturmaktadır.

Kur'an Kursu öğretmeni ve din görevlisini kendisine model olarak seçen gençlerden, ahlâkî değerler konusunda bu kimselerden etkilendiklerini belirtenler % 36.7'lik bir oranla en az seviyededir. Dinî duygu ve düşüncenin uyanması (% 58.1), namaz kılma (% 51.6) ve oruç tutma (% 51.6) konusunda etkilenme oranı en yüksek seviyelerde gerçekleşmektedir. Bunun sebebini, Kur'an Kursu öğretmeni ve din görevlisi ile özdeşleşen gençlerin muhtemelen orta dereceli okula başlamadan önce bu kimselerle tanışmış olması ve dinî tutum ve davranışlarının bu öğreticilerle özdeşleşme sonucu oluşmasında aramak gerektiği kanaatındayız.

Frekans tablosundan elde edilen sonuçlara göre diyebiliriz ki: Kur'an Kursu öğretmenleri ve din görevlileri eğer gençlerin kendilerini model alabilecekleri ideâl davranışlar sergilerlerse bu, gençlerin dinî tutum ve davranışları benimsemelerinde en etkili örnek olmaktadır.

Gençlerin özdeşim kurduğu diğer öğretmenler de, eğer dinî tutum ve davranış konusunda gençlere model olabiliyorlarsa gençlerin bu öğretmenlerden etkilenme oranları da küçümsenemeyecek

seviyededir.

Okul türüne göre gerçekleştirilen frekans dağılımını incelediğimizde (Bk.Tablo 14 a) İHL öğrencilerinin ahlâkî ve dinî değerleri benimsemelerinde ve ibadet alışkanlığı kazanmalarında, GL öğrencilerine göre özdeşleştikleri arkadaşlarından etkilenenlerin oranı daha yüksektir. İHL öğrencilerinin gerek ailelerinde gerekse okulda aldıkları din eğitimi, arkadaşları ile kendileri arasında psikolojik benzerlik meydana getirmektedir. Bu psikolojik benzerlik sebebiyle İHL öğrencisi, dinî değerleri benimseyen arkadaşlarından daha fazla etkilenmektedir. Ayrıca İHL öğrencilerinin ebeveynleri, çocuklarının ahlâkî ve dinî değerleri benimsemesine büyük önem verirler. Bu da İHL öğrencilerine arkadaşlarının ahlâkî ve dinî özelliklerinden daha fazla etkilenme konusunda motivasyon sağlamaktadır.

Okul türü açısından frekans dağılımını incelediğimizde Meslek Dersleri öğretmenlerine benzemek isteyen İHL öğrencilerinden ahlâkî değerler, dinî duygu ve düşüncenin uyanması ve gelişmesi ile namaz kılma konusunda bu öğretmenlerinden etkilenenlerin oranı, DKAB öğretmeni ile özdeşleşen GL öğrencilerine göre daha yüksektir (Bk.Tablo 14 b). Oruç tutma konusunda ise DKAB öğretmenlerinden etkilenen GL öğrencileri İHL öğrencilerine oranla daha fazladır. Bu, GL öğrencilerinin bu ibadet alışkanlığını orta öğretim çağında kazanmaları, İHL öğrencilerinin ise muhtemelen daha önce oruç tutma alışkanlığı kazanmaları sebebiyle Meslek Dersleri öğretmenlerinden daha az etkilenmeleri ile izah edilebilir.

Frekans dağılımında diğer öğretmenleri kendilerine örnek aldığını belirten GL öğrencileri, İHL öğrencilerine göre ahlâkî değerler, dinî duygu ve düşüncenin uyanması, namaz kılma ve oruç tutma konusunda daha fazla etkilendikleri görülmektedir (Bk.Tablo 14 c). Bu etkilenme özellikle ahlâkî değerler konusunda GL ve İHL öğrencileri arasında dikkat çekici bir düzeydedir. GL öğrencileri okullarında din eğitimleri ile ilgilenen DKAB öğretmenleri ile daha az süre içinde birlikte olmaktadır. Bu sebepten dolayı diğer öğretmenlerin ahlâkî - dinî tutum ve davranışla-

TABLO 14 a ARKADAŞIYLA ÖZDEŞLEŞEN ERGENLERDE ÖZDEŞLEŞME YOLUYLA AHLÂKÎ VE DİNİ DEĞERLERDEN ETKİLENMENİN OKUL TÜRÜNE GÖRE DAĞILIMI

	OKUL	Arkadaş		Diğer		T S
		S	%	S	%	
Ahlâk Değ.	İHL	20	30.8	45	69.2	65
	GL	12	20.3	47	79.7	59
Din D Uyan.	İHL	17	26.2	48	73.8	65
	GL	10	17.2	48	82.8	58
Din D Gel.	İHL	15	22.7	51	77.3	66
	GL	8	13.6	51	86.4	59
Namaz Kılma	İHL	12	18.2	54	81.8	66
	GL	8	13.8	50	86.2	58
Oruç Tutma	İHL	11	16.9	54	83.1	65
	GL	5	8.8	52	91.2	57

TABLO 14 c DİĞER ÖĞRETMENLERLE ÖZDEŞLEŞEN ERGENLERDE ÖZDEŞLEŞME YOLUYLA AHLÂKÎ VE DİNİ DEĞERLERDEN ETKİLENMENİN OKUL TÜRÜNE GÖRE DAĞILIMI

	OKUL	Diğer Ö.		Diğer		T S
		S	%	S	%	
Ahlâk	İHL	1	6.7	14	93.3	15
	GL	14	41.2	20	58.8	34
Din D Uyan.	İHL	1	6.7	14	93.3	15
	GL	3	9.1	30	90.9	33
Din D Gel.	İHL	3	20.0	12	80.0	15
	GL	4	11.8	30	88.2	34
Namaz Kılma	İHL	1	7.1	13	92.9	14
	GL	4	12.1	29	87.9	33
Oruç Tutma	İHL	1	7.1	13	92.9	14
	GL	3	9.1	30	90.9	33

TABLO 14 b İHL MESL.D-GL DKAB ÖĞRETMENİ İLE ÖZDEŞLEŞEN ERGENLERDE ÖZDEŞLEŞME YOLUYLA AHLÂKÎ VE DİNİ DEĞERLERDEN ETKİLENMENİN OKUL TÜRÜNE GÖRE DAĞILIMI

	OKUL	İHL M.D GL DKABÖ		Diğer		T S
		S	%	S	%	
Ahlâk	İHL	51	64.6	28	34.4	79
	GL	9	45.0	11	55.0	20
Din D Uyan.	İHL	54	67.5	26	32.5	80
	GL	12	60.0	8	40.0	20
Din D Gel.	İHL	58	71.6	23	28.4	81
	GL	9	45.0	11	55.0	20
Namaz Kılma	İHL	39	50.0	39	50.0	78
	GL	8	40.0	12	60.0	20
Oruç Tutma	İHL	30	40.0	45	60.0	75
	GL	9	45.0	11	55.0	20

TABLO 143 d KUR'AN K.ÖĞR.-DİN GÖR. ÖZDEŞLEŞEN ERGENLERDE ÖZDEŞLEŞME YOLUYLA AHLÂKÎ VE DİNİ DEĞERLERDEN ETKİLENMENİN OKUL TÜRÜNE GÖRE DAĞILIMI

	OKUL	K.K.Öğr-Din Gör.		Diğer		T S
		S	%	S	%	
Ahlâk	İHL	7	30.4	16	69.6	23
	GL	4	50.0	4	50.0	8
Din D Uyan.	İHL	13	56.5	10	43.5	23
	GL	5	62.5	3	37.5	8
Din D Gel.	İHL	9	39.1	14	60.9	23
	GL	4	50.0	4	50.0	8
Namaz Kılma	İHL	12	52.2	11	47.8	23
	GL	4	50.0	4	50.0	8
Oruç Tutma	İHL	12	52.2	11	47.8	23
	GL	4	50.0	4	50.0	8

rından daha fazla etkilenmektedirler. Bu sonuç ayrıca İHL öğrencilerinin diğer öğretmenlerle özdeşleşmelerinde başka faktörlerin daha önemli rol oynadığı fikrini hatıra getirmektedir.

Okul türüne göre gerçekleştirilen frekans dağılımında Kur'an Kursu öğretmeni ve din görevlisi ile özdeşleşen GL öğrencileri ile İHL öğrencileri arasında namaz kılma ve oruç tutma konusunda önemli bir farklılaşma görülmektedir. GL öğrencilerinin ahlâkî değerler, dinî duygu ve düşüncenin uyanması ve artması konusunda ise özdeşleştikleri Kur'an Kursu öğretmeni ve din görevlilerinden daha fazla etkilendikleri görülmektedir. GL öğrencileri okulda din eğitimi veren modellerle daha az karşılaşmaktadırlar. Okul dışında dinî özelliği olan bu modelleri örnek alan GL öğrencileri, onların ahlâkî ve dinî niteliklerinden daha fazla etkilenmektedirler.

Arkadaşlarının ahlâkî özelliklerinden etkilendikleri için onlara benzemek isteyenlerin ifadeleri şöyledir: "Çalışkan, dürüst, iyi kalpli, çok sevilen ve her yönüyle güzel/ Samimiyet ve iyi niyetinden dolayı/ Huyları çok hoşuma gidiyor/ Hâl ve hareketleri iyi olduğu için/ Ahlâkı güzel olduğu için/ Çok onurlu, sevmesini bildiği için/ Başarısı, dürüstlüğü, dinî duyguları için/İyi yüreklidir. Çok tatlı dillidir. Yumuşak davranır/ Ahlâkî değerleri yüksek/ Davranışı, kendisine olan güveni, ahlâk kurallarına uyması/ Huyunu, güzelliğini, insana karşı saygılı davranıyor/ Dürüst, sağlam karakterli/ Hoşgörülü olması/ Herkesle iyi geçinmesinden/ Çok iyi, ve çok iyi yürekli/ Ahlâkı iyi olduğu için/ Şahsiyeti için/ Her bakımdan güvenilir, dindar, ahlâklı ve çok sevimli/ Ahlâkî özelliklerini beğendiğim için/ Sorumlu, dürüst."

İHL Meslek Dersleri ve GL DKAB öğretmeni ile özdeşleşenler: "Huylarını ve davranışlarını takdir ediyorum/ İyi kalpli, dürüst ve zeki/ Ahlâkî değerler bakımından/ Herkese iyi davranır/ Ahlâkı ve davranış biçimi/ Olgun, ahlâklı, anlayışlı/ Davranış ve ahlâkı/ Çok iyi bir insan."

Diğer öğretmenlerle özdeşleşenler: "Hareketleri hoşuma gidi-

yor/ Davaranış ve düşüncelerini beğeniyorum/ Dürüst bir kimse olduğundan/ Topluma örnek insandır/ Davranış ve ahlâkı/ Davranışları ve insana yaklaşımını beğeniyorum."

Kur'an Kursu öğretmeni ve din görevlisi ile özdeşleşenler: "Karakteri ve açıksözlülüğü/ Hem ahlâkî değerleri, hem de İslâmî yaşantısı bakımından mükemmel sayılabilecek bir kimse/ Çok sabırlı ve iyi bir kişidir."

Ergenler yakın çevrelerinde kendilerine model aldıkları kimselerin çalışkanlık, sabırlılık, dürüstlük, iyi kalplilik, samimiyet, yumuşak huyluluk ve insanlarla iyi geçinme vb. ahlâkî özelliklerinden etkilendiklerini belirtmektedirler.

Öğrencilerin verdikleri serbest cevaplarından onların arkadaşlarının ahlâkî özelliklerinden daha fazla etkilendikleri sonucuna ulaşabiliriz. İHL ve GL öğrencileri arasında yapılan bir araştırmada da ergenlerin arkadaş seçiminde en fazla değer verdikleri özelliğin "ahlâklılık ve dürüstlük" olduğu bulunmuştur (İHL % 46.0; GL % 46.5).¹⁶⁴

Arkadaşları ile özdeşleşmeyi kabul etmeyen öğrenciler de çoğunlukla onları, ahlâkî özellikler yönünden eleştirmektedirler. Öğrenciler arkadaşlarının yalancılık, ikiyüzlülük, bencillik, kibirlilik, kınskançlık, şahsiyetsizlik vb. olumsuz özelliklerini beğenmedikleri için onlara benzemek istemediklerini ifade etmektedirler.

Öğretmenleriyle özdeşleşmelerinde gençler, onların ahlâkî özelliklerinden etkilendiklerini ifade etmektedirler. Ancak arkadaş özdeşleşmesine ahlâkî özellikler dışındaki diğer faktörlerin daha etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Öğrencilerin yakın çevrelerinde dinî duygu ve düşüncenin uyanması ve gelişmesi ile ibadet alışkanlığının kazanılmasında etkili olan kimselerle özdeşleştiklerine dair verdikleri cevapları sıralayalım:

Arkadaşlarıyla özdeşleşenler: "Beş vakit namazını hiç kaçır-

¹⁶⁴ HÖkelekli, Hayati, "Ergenlerin Sosyal İlişki ve İlgilerine Din Eğitiminin Etkisi", UÜİF Der., S.2, s.48.

mıyor/ Dini duyguları için/ İslâmî ölçüler içerisinde yaşama isteği ve bunu güzel bir şekilde yerine getirmesi/ Tam anlamıyla kendisini İslâm'a adamakta olduğu için/ Hem namaz kılıyor, oruç tutuyor, çok güzel örnek davranışları var/ Dini bilgilerinden yararlandığı için/ Herşeyini Allah rızası için adanmış, ahlâklı, dört dörtlük birisi/ İslâmiyeti tam anlamıyla öğrenip yaşamak istiyor/ İslâmiyeti hayatına indirmediği için/ Sağlam iradeli ve takvâ olduğu için/ Allah için sevdiğimden/ İyi bir şekilde İslâmı yaşamaya çalışması ve örnek bir insan olması/ İslâmı tam yaşayan çok seçkin birisi."

İHL Meslek Dersleri ve GL DKAB öğretmeni ile özdeşleşenler:

"İslâmî şuur ve yaşantıya sahip olması/ İslâmî açıdan gelişmiş/ Onun gibi İslâma hizmet edebilmek için/ Mükemmel bir müslüman olmasından, Allah'a karşı sorumluluklarını bilen bir kimse olduğundan/ Adeta kendini İslâma feda etmiş birisi, çok ihlaslı, kimseden korkmayan bir mücahid, olayları çok güzel değerlendirir/ Şuurlu, İslâma hizmet eden bir kişi/ İslâmı yaşadığı için her yönüyle mükemmel bir insandır/ İslâmı yaşar, onu anlatmaya çalışır/ Kur'an ve sünnete uygun yaşıyor/ Dini daha iyi bildikleri için/ İslâma olan hizmetleri, bu yaptıklarını ihlasla yapması, yapmacık ve basmakalıp olmaması/ Beni yönlendirir, ve bana dinimi öğretir/ İslâmı daha iyi öğretebilmesi/ Bütün ahlâkî değer ve dini duyguların sömürüldüğü bu zamanda İslâmı en iyi şekilde yaşamaya ve yaşatmaya çalıştığı için ona hayranım/ İslâmla ilgili gerçekleri açık ve net anlattığı için/ Çok iyi dini bilgilerle bizi doğru yola itiyor/ Bizi Allah yolunda mücahid yapan onlardır."

Kur'an Kursu öğretmeni ile özdeşleşenler: İslâmı en ince noktasına kadar yaşıyor. Kur'an-ı Kerim'i ve Peygamber'i rehber edinmiş/ İslâmı daha iyi öğrenip tatbik edip öğretmeye çalışması/ Her yönden kendisini İslâma adanmış bir mücahid olduğu için/ İslâmı tam manasıyla öğretiyor ve uyguluyor/ Kur'an-ı Kerim'in her suresini ezberleyip diğer çocuklara aşılmasından dolayı/ Dini duygu ve düşünceleri çok güzel/ Dini tavizsiz yaşamaya çalışması, hiçbir kimseden ve âdetlerden etkilenmeden yaşaması/

İslâmî açıdan yaşam tarzını beğendiğim için/ Kendisini Allah yolunda hayırlı insan yetiştirmeye adanması, benim bu hallere gelmemde en büyük etken olması."

Arkadaş, İHL meslek Dersleri ve GL DKAB öğretmeni ile Kur'an Kursu öğretmeni ve din görevlisini dinî özellikleri sebebiyle kendilerine örnek aldıklarını belirten öğrencilerin hemen tamamı İHL öğrencileridir.

12-14 yaş grubu öğrencilerinde örnek alınan kimselerin dinî inançlarının yanısıra farz ibadetleri yerine getirmeleri de belirtilmekle birlikte, daha yüksek yaş gruplarında modelin, dinî bütünüyle yaşaması, ya da yaşama isteği özdeşleşmede etkili bir faktör olarak vurgulanmaktadır. Ayrıca bu yaş gruplarında modelin takvâ, ihlas, şuur, irade, Allah rızası için çalışma, dinî tavizsiz yaşama, sosyal ve hukukî müeyyidelerden çekinmeme, geleneksel din inancına sahip olmama vb. özellikleri gençlerin onları örnek almalarına gerekçe olarak gösterilmektedir.

İleri yaş grubundaki öğrencilerin ifadeleri, onların aldıkları din eğitimi ve öğretiminin etkisini göstermektedir. Daha net ve daha açık olan bu ifadeler, onların dinî kültür düzeylerini de göstermektedir.

Yakın çevre ile özdeşleşmede modelin dinî özelliklerini belirten ifadeler, özdeşleşilen aile üyelerinin dinî özelliklerini belirten ifadelere göre daha canlıdır. Bu sonuç, gençlerin bu kimselerle özdeşleşmelerinde dinî etkinin daha fazla olduğu şeklinde değerlendirilebilir.

Öğrencilerin verdikleri serbest cevaplardan onların yakın çevrelerinde arkadaşlarından çok, Meslek Dersleri ve GL DKAB öğretmenleri ile Kur'an Kursu öğretmenlerinin dinî özelliklerinden etkilenecek bu öğretmenleri model aldıklarını görüyoruz.

V- UZAK ÇEVREDE ÖZDEŞLEŞME

Ergenlik çağında gençler, anne, babalarından çok arkadaşlarının ve öğretmenlerinin etkisini daha fazla hissederek onları kendilerine örnek alırlar. İdeallerin ön plânda olduğu

ergenlik çağında gençler, ebeveyninin ve yakın çevresindeki kimselerin kusurlarını ve imkânsızlıklarını görmeye başlarlar. Artık onlar, ilişkide buldukları kimselere ait idealle yetinmeyerek güçlü ve ünlü kimseler gibi olmak isterler.¹⁶⁵ Bu dönemde gençler, yapılarına, anne, baba ve okul telkinlerine ve okudukları eserlere göre çeşitli modellerle benimseme gösterirler.¹⁶⁶ Tanınmış bir sporcu, sinema yıldızı, siyasi lider, dini lider ve diğer ünlü kişiler gençlere model olurlar.¹⁶⁷ Ergenlik çağında genç, sahasında yüksek başarı gösteren, kabiliyetli ve meşhur kimseleri kendine örnek alır. Bu modeller gencin elde etmeyi arzuladığı hedeflere sahip oldukları için genç üzerinde güçlü etkiler meydana getirirler.¹⁶⁸

Modelin genç üzerindeki bu etkisi, zayıf iradeli bir gençte bir gençlik rüyası olarak kalabilir. Fakat gencin kuvvetli bir iradesi, derin bir inancı ve zekası varsa onda kalıcı, olumlu etkileri olması mümkündür. Böylece genç, ileriki hayatı için belli işleri yapmak üzere kendisinin kusur ve eksikliklerini gidermeye çalışır, idealine uygun şahsiyet ve başarı kazanır.¹⁶⁹

Anketimize katılan öğrencilerin hayatta başarı kazanmış, ünlü, başkaları tarafından hayranlık duyulan kimselerle özdeşleşme durumunu tespit etmek amacıyla "Uzak çevrenizde her yönüyle kendisine benzemek istediğiniz kimse var mı?" sorusuna "evet" cevabı verenlerle (% 52.1) "hayır" cevabı verenlerin oranı (% 47.9) birbirine yakındır (Bk.Ek Tablo 16). Anlaşıyor ki, ergenler, ideallerinin bir kısmını, yaşayan büyük ve ünlü şahsiyetlerden almaktadırlar. Bu tür ideal şahsiyetlerle özdeşleşme en çok ergenlik çağında, 12-21 yaş arasında görülür. Bu yaşta gençler, örnek aldıkları bu şahsiyetlere benzemeye

¹⁶⁵ Adasal, Yeryüzü Tanrıları, s.78-79.

¹⁶⁶ Adasal, Rasim, Normal ve Anormal Yönleriyle Yeni Medikal Psikoloji, s.257.

¹⁶⁷ Yavuzer, Çocuk ve Suç, s.181.

¹⁶⁸ Winch, age, s.149; Mischel, agm, s.45.

¹⁶⁹ Dalat, age, s.336, 337.

çalışırlar.

Okul türü itibarıyla İHL öğrencileri ile GL öğrencileri arasında uzak çevre özdeşleşmesinde chi kare değerleri bakımından anlamlı bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. İHL öğrencilerinde uzak çevre özdeşleşmesine "evet" diyenler çoğunluğu oluştururken "hayır" diyenlere GL öğrencilerinde daha çok gözlenmektedir (Bk.Tablo 15).

Cinsiyet ile uzak çevrede örnek alınan kimseler arasındaki ilişki anlam bakımından yüksek bir düzeydedir. Erkek öğrencilerde uzak çevredeki kimselerle özdeşleşmeye kızlara oranla daha yüksek seviyede rastlanmaktadır.

Yaş ile uzak çevre özdeşleşmesi arasında istatistiksel yönden anlamlı bir ilişki vardır. 18 ve daha büyük yaş grubunda uzak çevredeki kimseleri model alanlar en yüksek oranda, 15-17 yaş grubunda ise en düşük orandadır.

En çok yaşanan sosyal çevre ile uzak çevre özdeşleşmesi arasında chi kare değerleri açısından anlamlı bir farklılaşma gözlenmemekle birlikte kırsal kesimden şehir merkezine gidildikçe bu kimselerle özdeşleşme oranında düşüş görülmektedir.

Ailenin ekonomik durumunun artmasına paralel olarak uzak çevre özdeşleşmesini kabullenmeyenlerin oranında artış görülmektedir. Ancak bu sonuçlar chi kare değerleri tarafından anlamlı çıkmamıştır.

Annenin ve babanın öğrenim durumu ile uzak çevre özdeşleşmesi arasında chi kare değerleri bakımından anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Anketimize katılan öğrencilerden uzak çevrelerinde ünlü bir sporcuya benzemek isteyenler % 16.3'lük bir oranla ilk sırayı alırken onu, % 13.7'lik bir oranla siyasî bir lidere benzemek isteyenler izlemektedir (Bk.EK Tablo 17). Dinî bir lideri kendisine model alanların oranı % 12.7, film, tv. ve sahne sanatçılarına benzemek isteyenlerin oranı ise % 6.8'dir. "Başka" seçeneğini işaretleyenlerin oranı % 2.6'dır. Bu kimselere benzemek istemeyenlerin oranı ise % 47.9'luk bir grubu oluşturmaktadır.

TABLO 15 UZAK ÇEVREDE ÖZDEŞLEŞME

Değişkenler	Faktörler				Chi kare Değerleri	
	Evet S	%	Hayır S	%		T S
İHL	181	58.0	131	41.9	312	$\chi^2=7.96$ sd=1 p>0.05'de $\chi^2=5.99$
GL	184	47.3	205	52.7	389	
Erkek	228	64.6	125	35.4	353	$\chi^2=44.20$ sd=1 p>0.05'de $\chi^2=5.99$
Kız	137	39.5	210	60.5	347	
12-14	116	55.2	94	44.8	210	$\chi^2=11.84$ sd=2 p>0.05'de $\chi^2=5.99$
15-17	184	47.1	207	52.9	391	
18(+)	63	65.6	33	34.4	96	
Köy	58	66.7	29	33.3	87	$\chi^2=9.48$ sd=2 p>0.05'de $\chi^2=5.99$
İlçe	40	55.6	32	44.4	72	
Şehir	264	49.3	272	50.7	536	
Alt	66	56.4	51	43.6	117	$\chi^2=0.90$ sd=2 p<0.05'de $\chi^2=5.99$
Orta	174	52.6	157	47.4	331	
Üst	120	51.1	115	48.9	235	
Öğr.Yok	62	59.6	42	40.4	104	$\chi^2=2.84$ sd=3 p<0.05'de $\chi^2=7.81$
İlkokul	205	50.7	199	49.3	404	
Orta-Lise	75	50.7	73	49.3	148	
Yüksek Öğr.	21	50.0	21	50.0	42	
Öğr.Yok	14	46.7	16	53.3	30	$\chi^2=0.88$ sd=3 p<0.05'de $\chi^2=7.81$
İlkokul	193	52.9	172	47.1	65	
Orta-Lise	98	50.5	96	49.5	94	
Yüksek Öğr.	91	54.5	51	45.5	12	

Okul türü ile uzak çevrede özdeşleşilen kimseler arasında chi kare sonuçlarına göre bir ilişkinin var olduğu ve bunun anlamlılık seviyesinin oldukça yüksek düzeyde bulunduğu görülmüştür (Bk.Tablo 16). Siyasî liderle özdeşleşmede, GL ve İHL öğrencileri arasında önemli bir farklılaşma görülmezken ünlü bir sporcu ve film, tv. ve sahne sanatçısıyla özdeşleşenlere GL öğrencilerinde daha fazla rastlanmaktadır. Dinî lidere benzemek isteyen İHL ve GL öğrencileri arasındaki fark oldukça dikkat çekici bir düzeydedir. Bu, İHL öğrencilerinin gerek ailede gerekse okulda aldıkları din eğitimi sebebiyle dinî eğilimlerinin daha güçlü olması ve bu eğilimleri sebebiyle dinî liderleri yakından tanımaları sonucu onları model almalarından kaynaklandığı söylenebilir.

Kızlar ile erkekler arasında uzak çevre özdeşleşmesinde anlamlı bir ilişki görülmüştür. Kızlarda film, tv. ve sahne sanatçılarıyla özdeşleşenlere daha fazla rastlanmakta iken ünlü bir sporcu, dinî ve siyasî lideri kendisine örnek alanlara erkeklerde daha fazla rastlanmaktadır.

Bu veriler kız öğrencilerin daha duygusal olmaları sebebiyle sanat faaliyetlerine daha fazla ilgi duyduklarını, erkeklerin ise sportif faaliyetlerle ülke meselelerine daha fazla ilgi duyduklarını göstermektedir. Ayrıca sportif faaliyetlerle ilgilenenlerin ve politikacıların genellikle erkek olması, kız öğrencilerde bu kimselerle özdeşleşmenin daha az görülmesine sebep olmaktadır.

Kızlarda dinî inanç ve tutumların daha güçlü olmasına rağmen erkek öğrencilerde dinî lider özdeşleşmesinin daha fazla görülmesinin sebebi ise öğrencilerin bu liderler hakkındaki bilgiyi okul dışı faaliyetlerle elde etmeleri sebebiyle kız öğrencilerin bu kimseleri tanıma imkânlarının olmamasıdır, denilebilir.

Uzak çevredeki kimselerle özdeşleşme ve yaş grupları arasında farklılaşmanın da anlamlı olduğu görülmüştür. Ergenliğin ilk dönemi olan 12-14 yaş grubunda sporcularla özdeşleşme gençler için önem taşımaktadır. Yine bu yaş grubunda siyasî liderle özdeşleşme en az seviyede gerçekleşmektedir.

TABLO 16 ÖZDEŞLEŞME MODELİ OLARAK TERCİH EDİLEN UZAK ÇEVRE BİREYLERİ.

Değişkenler		Faktörler						Chi Kare Değerleri
		Sporcu S %	Film tv Sanatçı S %	Dini Lider S %	Siyasi Lider S %	Hiçbiri S %	T S	
O T K Ü R L Ü	İHL	32 10.4	9 2.9	86 28.0	41 13.4	139 45.3	307	$\chi^2=125.02$ sd=4 p>0.05'de $\chi^2_T=9.48$
	GL	83 22.0	39 10.4	3 0.8	54 14.3	198 57.5	377	
C İ N S	Erkek	90 25.9	21 6.0	55 15.9	53 15.3	128 36.9	347	$\chi^2=62.60$ sd=4 p>0.05'de $\chi^2_T=9.48$
	Kız	25 7.5	27 8.0	34 10.1	42 12.5	208 61.9	336	
Y A Ş	12-14	52 25.1	16 7.7	26 12.6	16 7.7	97 46.9	207	$\chi^2=41.79$ sd=3 p>0.05'de $\chi^2_T=15.50$
	15-17	48 12.7	26 6.9	38 10.0	64 16.9	203 53.5	379	
	18(+)	14 14.9	5 5.3	25 26.6	15 16.0	35 37.2	94	
S Ç O E S V Y R	Köy	18 20.9	6 7.0	20 23.3	14 16.3	28 32.5	86	$\chi^2=21.15$ sd=8 p>0.05'de $\chi^2_T=15.50$
	İlçe	10 14.7	2 2.9	13 19.1	11 16.2	32 47.1	68	
	Şehir	86 16.4	40 7.6	55 10.5	69 13.2	274 52.3	524	
E D K U O R N U	Alt	19 16.7	3 2.6	27 23.7	12 10.5	53 46.5	114	$\chi^2=34.90$ sd=8 p>0.05'de $\chi^2_T=15.50$
	Orta	53 16.5	21 6.5	48 15.0	41 12.8	158 49.2	321	
	Üst	43 18.6	23 10.0	10 4.3	41 17.7	114 49.4	231	
A Ö N Ğ N R E E	Öğr.Yok	15 14.7	2 2.0	25 24.5	15 14.7	45 44.1	102	$\chi^2=33.89$ sd=12 p>0.05'de $\chi^2_T=21.02$
	İlkokul	59 14.9	26 6.6	55 13.9	57 14.4	199 50.2	396	
	Orta-Lise	32 22.5	14 9.9	7 4.9	17 12.0	72 50.7	142	
	Yükse Öğr.	8 19.5	6 14.6	2 4.9	5 12.2	20 48.8	41	
B Ö A Ç B R A E	Öğr.Yok	2 6.4	2 6.5	7 22.6	3 9.7	17 54.8	31	$\chi^2=21.62$ sd=12 p>0.05'de $\chi^2_T=21.02$
	İlkokul	49 13.8	21 5.9	58 16.3	51 14.4	176 49.6	355	
	Orta-Lise	42 22.0	17 8.9	17 8.9	26 13.6	89 46.6	191	
	Yüksek Öğr.	22 20.6	8 7.4	7 6.5	16 15.0	54 50.5	107	

Film, tv. ve sahne sanatçıları, artan yaş ile birlikte ergenlerin nazarında önemini kaybetmektedir. 15-17 yaş grubu ile 18 ve daha büyük yaş grubunda gençler artık sosyalleşmeye başladıkları için ülke problemlerine ilgilerinde artış olmakta ve siyasî liderleri kendilerine model almaktadırlar.

Dinî liderle özdeşleşmeye en çok 18 ve daha yukarı yaş grubundaki öğrencilerde dikkat çekici bir oranda rastlanması bu yaştaki gençlerin dinî normları artık benimsemiş olmaları ile izah edilebilir. Ayrıca bu yaş grubundaki gençler, dinî açıdan daha fazla sosyalleştikleri için aile ve öğretmenlerini, toplumda yeterliliği olan kimselerle mukayese etmeye başlamışlardır. Muhtemelen onlar, dinî konulardaki sorularına ve problemlerine aile ve yakın çevrelerinde cevap ve çözüm bulalamamakta, bu problemlere çözüm getiren dinî yeterliliği olan modellerle özdeşleşmektedir.

Sosyal çevre ile gençlerin uzak çevrelerinde benzemek istedikleri kimseler arasında chi kare testi sonuçlarına göre anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Ancak sporcu özdeşleşmesine en yüksek oranda kırsal kesimden gelen öğrencilerde, siyasî lider özdeşleşmesine en az şehirde yetişen öğrencilerde rastlanmaktadır. Dinî liderle özdeşleşmeye en çok köy çevresinden gelen öğrencilerde görülmekte, bunu ilçe ve şehir merkezinden gelen öğrenciler izlemektedir.

Ailenin ekonomik durumu ile özdeşim modeli olarak tercih edilen uzak çevre bireyleri arasında chi kare değerlerinin desteklediği frekans dağılımının yardımıyla şu sonuçlara ulaşmak mümkündür: Ailenin ekonomik seviyesinin artmasıyla sporcu, film tv. ve sahne sanatçısı ile siyasî liderle özdeşleşme oranında artış görülmektedir. Dinî lider özdeşleşmesinde ise ailenin ekonomik bakımdan avantajlı olmasıyla azalma görülmektedir.

Öğrencilerin anne ve babalarının eğitim durumlarının uzak çevre özdeşleşmesine etkisi ise anlamsız bulunmuştur. Ancak annesi ve babası orta öğrenim ve yüksek öğrenim gören ergenlerde sporcu ile film, tv. ve sahne sanatçısıyla özdeşleşmeye daha yüksek oranda rastlanmaktadır. Bunun aksine, dinî lider

özdeşleşmesine annesi ve babası öğrenim görmeyen ve ilkokul mezunu ergenlerde daha fazla rastlanmaktadır.

A. Uzak Çevrede Özdeşleşmeyi Etkileyen Faktörler

Ergenin yakın ilişkide bulunduğu kimselerin ona gösterdiği sevgi, şefkat ve anlayış bu kimselerle özdeşleşmede en önemli belirleyici unsurdur. Gencin yakın ilişkide bulunmadığı uzak çevrelerindeki şöhret sahibi kimseleri örnek almalarındaki en önemli etken ise, modelin sosyo - ekonomik durumu, hayat tarzı, şöhreti, nüfuz ve kabiliyeti, saygınlığı ve sahasındaki başarısı gibi güç ve üstünlük unsurları taşıyan etkenlerdir.

Ergenlerin uzak çevrelerindeki bu kimselerle özdeşleşmelerinde modelin fizikî özelliklerinin etkisini tespit etmek amacıyla "Uzak çevrenizde giyimi, tipi, vb. fizikî özelliklerini beğendiğiniz kimse" sorusuna cevap aranmıştır.

Uzak çevreden örnek alınan kimseler ile bu soru arasındaki ilişki araştırılmış ve bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir (Bk.Tablo 17). Genç-

TABLO 17 UZAK ÇEVREDE ÖZDEŞLEŞMEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Değişkenler		Faktörler								Chi Kare Değerleri		
		Sporcu		Film tv Sanatçı		Dini Lider		Siyasi Lider			Hiçbiri	T
		S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S
U	Sporcu	33	30.3	18	16.5	5	4.6	8	7.3	45	41.3	109
Z	Sahne Film tv.San	8	18.2	25	56.8	1	2.3	1	2.3	9	20.4	109
A	Dini Lider	6	7.6	4	5.1	17	21.5	2	2.5	50	63.3	79
K	Siyasi Lider	8	9.1	22	25.3	3	3.4	10	11.5	44	50.6	87
	Hiçbiri	23	7.2	52	16.3	5	1.6	5	1.6	234	73.3	319
Ç												
E	Sporcu	12	1.80	8	7.2	33	29.7	31	27.4	27	24.4	111
V	Sahne Film tv.San	2	4.6	9	20.9	2	4.6	15	34.9	15	34.9	43
	Dini Lider	0	0.0	0	0.0	66	75.0	9	10.2	13	14.7	88
Ö	Siyasi Lider	1	1.1	2	2.3	6	6.8	60	68.2	19	21.6	88
Z	Hiçbiri	3	0.9	11	3.5	48	15.1	60	18.9	196	61.6	318
D												
M	Sporcu	27	24.3	11	9.9	26	23.4	15	13.5	32	28.8	111
O	Sahne Film tv.San	2	4.6	14	33.3	7	16.3	7	16.3	13	11.7	43
	Dini Lider	7	8.0	8	9.2	42	48.3	16	18.4	14	16.1	87
D	Siyasi Lider	9	9.9	7	7.7	23	25.3	37	40.6	15	16.5	91
E	Hiçbiri	18	5.8	27	8.7	54	17.4	30	9.7	181	58.4	310

ler, kendilerine örnek aldıkları kimselerin fizikî özelliklerini beğenmektedirler. Bu kimselerin fizikî özelliklerinden etkilenmediklerini belirten öğrenciler arasında da en yüksek oranı, bu kimseleri örnek almadığını belirtenler oluşturmaktadır.

Fizikî özellikler en çok film, tv. ve sahne sanatçılarında benzetmek isteyenlerde etkili olurken, bunu sporculara benzetmek isteyenler izlemektedir. En az seviyede dinî lider ve siyasî lidere benzetmek isteyenlerde etkili olmaktadır.

Ergenlerin uzak çevrelerindeki kimselerle özdeşleşmelerinde modelin psikolojik özelliklerinin etkisi, "Uzak çevrenizde fikir ve düşüncelerini en çok beğendiğiniz kimse" sorusuyla tespit edilmeye çalışılmıştır.

Modelin psikolojik özelliği ile bu kimseleri örnek alma arasındaki ilişkinin chi kare sonuçlarına göre anlamlılık derecesinin yüksek olduğu görülmüştür. (Bk. Tablo 17) Buna göre gençler, en yüksek oranda fikir ve düşüncelerinden etkilendikleri kimselerle özdeşleşmektedirler. Uzak çevrelerinde psikolojik özellikler yönünden beğendikleri kimsenin olmadığını ifade edenler arasında en yüksek oranı bu kimselere benzetmek istemeyen öğrenciler oluşturmaktadır.

Bu sonuçlardan sonra diyebiliriz ki, öğrencilerin sporcu, film tv. ve sahne sanatçılarıyla özdeşleşmelerinde fizikî özellikler, dinî ve siyasî liderlerle özdeşleşmelerinde ise psikolojik özellikler daha etkili olmaktadır.

Okul türüne göre ise İHL öğrencileri, özdeşleştikleri modelin psikolojik özelliklerinden, GL öğrencileri ise fizikî ve estetik özelliklerinden daha fazla etkilenmektedirler.

Öğrencilerin kendileriyle ilişkide bulunma imkânı olmayan kimseleri model almalarında, diğer insanların bu kimselere olan tutumlarının etkisini tespit etmek amacıyla uzak çevrelerinde insanların en çok sevgi ve saygı duyduğunu tahmin ettikleri kimseleri belirtmeleri istenmiştir.

Öğrencilerin uzak çevrelerindeki bu kimselerle özdeşleşmeleri ile bu soru arasındaki ilişki araştırılmış ve chi kare testi sonuçlarına göre bu iki değişken arasında anlamlı bir

ilişkinin var olduğu görülmüştür (Bk.Tablo 17). Buna göre ergenler kimi örnek almışlarsa diğer insanların da bu kimselere sevgi ve saygı duyduklarını tahmin etmektedirler. Bu soruya cevap olarak "hiçbiri" seçeneğini işaretleyenler arasında da en yüksek oranı, uzak çevrelerinde model alabilecekleri kimsenin olmadığını ifade edenler oluşturmaktadır.

Ergenler en yüksek oranda özdeşleştikleri dinî lider ve siyasi lidere insanların sevgi ve saygı duyduğunu tahmin ederken en az oranda ise film, tv. ve sahne sanatçıları ile sporculara sevgi ve saygı gösterildiğini düşünmektedirler.

Öğrencilerin uzak çevrelerindeki kimselere niçin benzemek istediklerine dair verdikleri serbest cevaplarında, bu modellerin genellikle güç ve üstünlük özelliklerinden etkilendikleri anlaşılmaktadır. Ancak, onların cevaplarından örnek aldıkları kimse ile fizikî ve psikolojik benzerliğin de özdeşleşmeye yolaçtığını görebiliriz. Meselâ, dinî lidere benzemek istediğini belirten kız öğrenciler, bu liderlerin dinî yayın ve faaliyetleri ile tanınmış aydın kadınlar olduğunu ifade etmektedirler. Siyasi lideri kendisine örnek alan kız öğrenciler ise, Türkiye ve dünyada ün kazanmış kadın politikacılara benzemek istediklerini belirtmektedirler.

Cinsiyet benzerliği dışında psikolojik benzerlik de uzak çevre özdeşleşmesine sebep olmaktadır. Bazı öğrenciler spora, futbola, siyasete ilgi duymalarını, fikir, düşünce, görüş ve mizac bakımından bu kimselere benzedikleri için onları model aldıklarını belirtmektedirler.

Uzak çevrelerindeki kimseleri örnek aldığını belirten öğrencilerin bazısı, bu kimselerin fizikî güç ve fizikî özelliklerinden etkilenmektedirler. Genelde ise bu kimselerin mesleklerindeki başarıları ve insanlar tarafından ilgi odağı olmaları, gençleri daha fazla etkilemektedir. Öğrenciler bu konuda şunları söylemektedirler:

Ünlü bir sporcu ile özdeşleşenler: "Onun gibi futbolcu olmak istiyorum/ Futbolu seviyorum. Çok para var/ İstiklâl marşını tüm dünyaya dinletmek için."

Sahne, tv. ve flim sanatçılarıyla özdeşleşenler: "Her yönüyle kusursuz ve mükemmel bulduğum için/ Çok yönlü olup sanatla uğraşması/ Herşeyiyle istediğini elde etmiş biri, ısrarlı, yılmayan, çalışkan/ Onda bir insanda olması gereken her şey var/ Çok fazla ilgi görüyor/ Her imkânı var ve istediği her şeyi elde edebiliyor."

Siyasî liderle özdeşleşenler: "Tam anlamıyla ideal bir lider/ Çok iyi bir yönetici/ Düşünceleri hoşuma gidiyor/ Kültürlü, topluma yardımcı bir kimse/ Uzağı çok iyi görüyor/ Fikirleri, çalışmaları ve gayretlerini takdir ediyorum/ Otorite sahibi/ Çok bilgili ve ileri görüşlü/ Mücadeleciliği/ İnsanlara ulaşabiliyor."

B. Uzak Çevrede Özdeşleşme Yoluyla Dinî ve Ahlâkî Değerlerin Öğrenilmesi

Öğrencilerin ahlâkî değerler, dinî duygu ve düşüncenin uyanması ve artması ile namaz kılma ve oruç tutma konusunda etkilendikleri uzak çevre bireylerini tespit etmek amacıyla yöneltilen sorulara verilen cevaplar ile bu kimselerle özdeşleşme arasındaki ilişki araştırılmıştır.

Ahlâkî değerler konusunda ergenler en çok dinî liderlerin etkisinde kaldıklarını belirtmektedirler (% 29.0). Siyasî liderlerin ahlâkî değerlerinden etkilenenlerin oranı ise % 4.4'tür. Sporcu ile sahne, tv. ve film sanatçılarından bu konuda etkilenenler ise yok denecek kadar azdır (% 1.9; % 1.6). Öğrencilerin büyük çoğunluğu (% 63.1) ise uzak çevrelerindeki kimselerin ahlâkî özellikler konusunda etkilenmediklerini belirtmektedirler.

Dinî duygu ve düşüncenin uyanmasında ise sporculardan etkilenenler % 0.7, sahne tv. ve film sanatçılarından etkilenenler % 1.5, dinî liderlerden etkilenenler % 26.9, siyasî liderlerden etkilenenler ise % 3.4'lük bir orandadır. Bu kimselerin etkisinin olmadığını ifade edenler % 67.5'lik bir gruba meydana getirmektedir.

TABLO 18 UZAK ÇEVREDE ÖZDEŞLEŞME YOLUYLA AHLAKİ VE DİNİ DEĞERLERİN ÖĞRENİLMESİ

Değişkenler	Faktörler										Chi Kare Değerleri	
	Sporcu		Film tv Sanatçı		Dini Lider		Siyasi Lider		Hiçbiri			T
	S	%	S	%	S	%	S	%	S	%	S	
Ahlak Değ	Sporcu	4	3.5	3	2.6	41	36.0	7	6.1	59	51.8	$\chi^2=123.14$ sd=16 p>0.05'de $\chi^2_T=26.29$
	Sahne Film tv.Sanat.	2	4.2	2	4.2	12	25.0	3	6.2	29	60.4	
	Dini Lider	1	1.2	1	1.2	52	61.9	1	1.2	27	32.1	
	Siyasi Lider	2	2.1	2	2.1	30	31.9	14	14.9	46	48.9	
	Hiçbiri	2	0.6	3	0.9	60	18.0	5	1.5	263	79.0	
Din Duyan	Sporcu	3	2.7	3	2.7	33	29.7	7	6.3	65	58.6	$\chi^2=112.80$ sd=16 p>0.05'de $\chi^2_T=26.29$
	Sahne Film tv.Sanat.	0	0.0	1	2.1	15	31.9	0	0.0	31	66.0	
	Dini Lider	1	1.2	2	2.4	49	58.3	3	3.6	29	34.5	
	Siyasi Lider	0	0.0	0	0.0	24	25.5	11	11.7	59	62.8	
	Hiçbiri	0	0.0	3	0.9	58	17.5	2	0.6	268	81.0	
Din Döğel	Sporcu	4	3.6	2	1.8	39	34.8	5	4.5	62	55.3	$\chi^2=112.43$ sd=16 p>0.05'de $\chi^2_T=26.29$
	Sahne Film tv.Sanat.	0	0.0	1	2.1	14	24.8	0	0.0	32	68.1	
	Dini Lider	1	1.2	3	3.6	48	57.8	3	3.6	28	33.8	
	Siyasi Lider	0	0.0	0	0.0	27	28.4	10	10.5	58	61.1	
	Hiçbiri	0	0.0	5	1.5	58	17.6	2	0.6	265	80.3	
Namaz Kıl	Sporcu	2	1.8	4	3.6	34	30.6	3	2.6	68	61.7	$\chi^2=90.57^*$ sd=16 p>0.05'de $\chi^2_T=26.29$
	Sahne Film tv.Sanat.	1	2.1	0	0.0	10	21.3	0	0.0	36	74.6	
	Dini Lider	1	1.2	0	0.0	37	45.7	0	0.0	43	53.1	
	Siyasi Lider	1	1.6	0	0.0	21	22.3	8	8.5	64	68.1	
	Hiçbiri	1	0.3	0	0.0	46	13.9	4	1.2	280	84.6	
Oruç Tut	Sporcu	2	1.8	2	1.8	38	33.9	3	2.7	67	59.8	$\chi^2=81.83$ sd=16 p>0.05'de $\chi^2_T=26.29$
	Sahne Film tv.Sanat.	1	2.2	0	0.0	11	23.9	0	0.0	34	73.9	
	Dini Lider	1	1.2	0	0.0	36	43.4	0	0.0	46	55.4	
	Siyasi Lider	0	0.0	0	0.0	22	23.4	7	7.4	65	69.2	
	Hiçbiri	0	0.0	0	0.0	47	14.2	3	0.9	282	84.9	

Öğrencilerin dinî duygu ve düşüncelerinin gelişmesinde en çok etkilendikleri uzak çevrelerindeki kimselerin başında dinî liderler gelmektedir (% 28.0). Bunu % 3.1'lik bir oranla siyasî liderler izlemektedir. Sahne, tv. ve film yıldızları ile sporculardan bu konuda etkilenenler en az düzeydedir (% 1.6; % 0.7). "Hiçkimse" seçeneğini işaretleyenler % 66.6'lık bir grubu oluşturmaktadır.

Namaz kılma konusunda en etkili olan uzak çevredeki kimselerin kimler olduğu sorusuna öğrencilerin verdikleri cevaplar oran itibarıyla şöyledir: Sporcular % 1.0, sahne tv. ve film sanatçıları % 0.7, dinî liderler % 22.1, siyasî liderler % 2.2, "hiçbiri" % 73.9.

Oruç tutma konusunda öğrenciler uzak çevrelerinden en çok dinî liderlerden etkilendiklerini belirtmektedirler (% 23.0). Bu konuda siyasî liderlerin kendilerini en çok etkilediğini söyleyenlerin oranı % 1.9, sporculardan etkilenenlerin oranı % 0.7, sahne, tv. ve film yıldızlarından etkilenenlerin oranı % 0.4'tür. Hiçkimsenin etkilemediğini söyleyenlerin oranı ise % 73.9'dur.

Öğrencilerin uzak çevrelerindeki kimselerle özdeşleşmeleri ile ahlâkî değerler, dinî duygu ve düşüncenin uyanması ve artması, namaz kılma ve oruç tutma konusunda bu kimselerden etkilenme arasındaki ilişki araştırılmıştır. Chi kare testi sonucu bu değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu bulunmuştur (Ek.Tablo 18).

Çapraz tabloya baktığımızda sporcu ve sahne, tv. ve film yıldızları ile özdeşleşme ile bu kimselerden ahlâkî ve dinî değerlerden etkilenme konusunda önemli bir farklılaşma görülmemektedir.

Ahlâkî değerler, dinî duygu ve düşüncenin uyanması, dinî duygu ve düşüncenin artması, namaz kılma ve oruç tutma konusunda en çok dinî lider ve siyasî liderden etkilendiğini belirten öğrenciler arasında en yüksek oranı yine bu kimseleri örnek aldığı ifade eden öğrenciler oluşturmaktadır. Bu konularda uzak çevrelerindeki şahsiyetlerin etkisinin olmadığını belirten

gençler arasında da en yüksek oranı, bu şahsiyetler arasında örnek alacağı kimsenin olmadığını belirtenler meydana getirmektedir.

Dinî liderleri kendine örnek aldığı belirten öğrencilerin % 61.9'u ahlâkî değerler, % 58.3'ü dinî duygu ve düşüncenin artması, % 45.7'si namaz kılma, % 43.4'ü oruç tutma konusunda yine bu kimselerden etkilenmektedir.

Siyasî liderle özdeşleştiğini ifade edenlerin ise % 14.9'u ahlâkî değerler, % 11.7'si dinî duygu ve düşüncenin uyanması, % 10.5'i dinî duygu ve düşüncenin artması, % 8.5'i namaz kılma, % 7.4'ü oruç tutma konusunda bu liderlerden etkilenmektedir.

Gerek dinî lider gerekse siyasî liderle özdeşleşen gençlerde ahlâkî değerler konusunda bu kimselerden etkilenme en yüksek düzeyde görülürken onu, dinî duygu ve düşüncenin uyanması ve artması izlemektedir. Namaz kılma ve oruç tutma konusunda etkileme işe en düşük seviyede görülmektedir. Bunun sebebi ise bazı öğrencilerin ibadet tutum ve davranışını kazanamamış olmaları, ya da bu tutum ve davranışları daha önceden elde etmiş olmalarında aramak gerekmektedir.

Siyasî liderle özdeşleşen gençlerden bir kısmı da bu kimselerin dinî nitelikleri sebebiyle onlara benzemek istediklerini belirtmektedirler. Bu öğrencilerin bir kısmı da örnek aldıkları siyasî liderin dinî özelliği sebebiyle onu "siyasî-dinî" lider olarak görmektedirler. Siyasî liderlerin dinî özelliğinden etkilenen öğrencilerin erkek olması da dikkat çekicidir.

Dinî liderle özdeşleştiğini belirten öğrencilerden bazıları "Yaptığı işi Allah rızası için yapıyor/ İslâmı kendine rehber seçtiği için/ Dindar ve ahlâklı birisidir/ İslâmı hayatta tatbiki açısından/ Takvâ yönünden kendisini yetiştirmiş." gibi cümlelerle bu kimselerin dini, en iyi bir şekilde yaşamaya gayret eden kimseler olduklarını düşünmektedirler.

Bir başka öğrenci grubu ise, dinî liderlerin insanlara, dinî anlatma çabalarından etkilenmektedirler: "Dini her alana yayabilmesi/ İslâma hizmet edip millete yol gösterdiği için/

Dinini en iyi şekilde yayan ve yaşayan birisi/ Amacı tebliğ olduğu için/ İslâmı dünyaya yaymak ve anlatmak için." vb. cümleler buna işaret etmektedir.

Bazı öğrenciler de dinî liderin, dini yaymak için giriştiği mücadeleleri, sıkıntılara göğüs germesi ve fedakârlıktan çekinmemesinden etkilendiklerini şu cümlelerle belirtmektedirler: "Dini için her şeyi yapan bir mücahid/ Türkiye'deki bütün olumsuz şartlara rağmen müslümanların hakkını gerektiği şekilde savunduğu için/ Milletimizi dışgüçlerin oyunlarına karşı uyarıcı, çalışkan, İslâm için kendisini feda etmiş birisi/ Farz olan cihadı gerçekleştiriyor/ İslâmı gerçekten yaşayan, bunun için her türlü fedakârlığı göze alan kimse/ Bir lider olarak değil de bir er olarak çalışması/ Dişlerini tırnaklarına takarak çalışmış, İslâmı yaymak için uğraşmış/ İslâm için bu davada Allah yolunda bulunmuş/ Allah yolunda herkesi cihada çağırıyor."

Dinî lideri kendisine niçin örnek aldığını belirten öğrencilerin tamamı İHL öğrencileridir. Bunlar içinde 12-14 yaş grubu öğrencilerin bulunmaması dikkat çekicidir. Kız öğrencilerin ifadeleri erkeklere oranla daha içtendir ve duygusal öğeler daha hakimdir. Ayrıca kızların açık uçlu soruya daha fazla ilgi göstermeleri onların bu konudaki duyarlılıklarını göstermektedir.

Öğrencilerin yukarıdaki ifadelerinden de anlaşılacağı gibi onlar, dini sahada daha mükemmel olmanın arayışı içindedirler. Muhtemelen onlar, aile ve yakın çevrelerindeki kimselerden daha dindar, dini tam anlamıyla yaşamaya ve yaymaya çalışıyor, bu konuda ün yapmış şahsiyetleri kendilerine örnek almaktadırlar. Gençlerin birlikte olma imkânı bulamadıkları bu kimselerle özdeşleşmelerinde ve onlardan dinî konularda etkilenmelerinde bazı sınırlamalar sözkonusu olabilir. Çünkü gençlerin bu kimseleri model alabilmeleri için yeterli irtibat kurmaları gerekir. Ancak, kitle iletişim araçları sayesinde gençler, bu modeller hakkında bilgi sahibi olmakta, onların eserlerini okumakta, konferans, radyo, ve tv. aracılığıyla onları izleme fırsatı bulabilmektedirler. Ayrıca gencin, aile ve yakın çevresindeki kimseler dinî

özelliği olan bu modeller hakkında onu bilgilendirmektedirler. Böylece onlar bu modellerden, kendileriyle ilişki kurdukları modeller kadar etkilenmektedirler.

VI- TARİHİ ŞAHSİYETLERLE ÖZDEŞLEŞME

Ergenliğin ilk yıllarında gençler, bir taraftan uzak çevrelerinden başarılı bir yetişkini örnek alırken diğer taraftan tarihî ve mitolojik bir karakteri model olarak seçmeye başlarlar. Ergenliğin sonuna doğru da uzak çevre yetişkinleri ve tarihî Şahsiyetlerin birer ideâl model olarak benimsemesi artan bir Şekilde devam eder.¹⁷⁰

Genç bu çağda, özdeşleşme objesi olarak kabul ettiği modelde ideâl bir üstünlük ve olgunluk arar. Bu üstünlük ve olgunluğu bazen geçmişte yaşamış bir devlet yöneticisinde, bir bilim adamında ya da dinî özelliği olan bir Őahsiyette bulur. Onun aradığı üstünlük ve olgunluk eğer dinî muhtevalı ise peygamberlerde, özellikle son peygamber Hz. Muhammed'in Şahsiyetinde aranır.¹⁷¹ Kur'an-ı Kerim Hz. Muhammed'in bu özelliğini, "Gerçekten Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı ümit edenler ve Allah'ı çok zikredenler için size Rasulullah'da güzel bir örnek vardır." ¹⁷² ayetiyle izah eder.

Ergenlik çağında tarihî Şahsiyetlerin özdeşleşme objesi olarak benimsenmesindeki en büyük etken, bu kimselerin ortaya attığı ya da savunduğu fikir, görüş ve felsefenin etkisinde kalınmasıdır. Bu aşamada hayranlık ve bağlılık kişinin kendisinden çok, ortaya koyduğu fikir ve eşerlere yönelir.¹⁷³

Anketimize katılan öğrencilerin günümüzde yaşamayan tarihî Şahsiyetleri örnek alıp almadıklarını belirlemek amacıyla "Tarihî Şahsiyetlerden her yönüyle kendisine benzemek istediğiniz kimse

¹⁷⁰ Cole - Morgan, age, s.373.

¹⁷¹ Çamdibi, H. Mahmut, Din Eğitimine Giriş, s.35.

¹⁷² Ahzab, 21.

¹⁷³ Yavuzer, Çocuk ve Suç, s.189.

var mı?" sorusuna öğrencilerin büyük çoğunluğu, (% 79.7) "evet" şeklinde cevap vermişlerdir (Bk.Ek Tablo 18).

Anket sonuçlarından da anlaşıldığı gibi öğrencilerin büyük çoğunluğu tarihî şahsiyetleri kendilerine örnek olarak seçmektedirler. Gençlerin yakın ilişkide bulunma imkânının bulunmadığı tarihî şahsiyetlerle özdeşleşmelerinde ve bu modellerin etki alanlarında ciddi sınırlandırmaların olabileceği ileri sürülmüştür. Çünkü, hayalde yaşatılan bu modellerin etkilerinde bazı sınırlandırmalar söz konusu olabilir. Çünkü bu tür modelleri gencin yakından gözleme, onlarla ilişkide bulunma, onlar tarafından mükâfatlandırılma, onlarla iletişim kurma ve problemlerini konuşabilme imkânı yoktur. Bu sebeplerden dolayı gencin mevcut olmayan bir model ile özdeşleşmesi hem daha zor, hem de daha kısa süreli olabilir.

Ancak öğrencilerin okulda aldıkları eğitim, anne, baba ve öğretmenlerin bu modellere gösterdiği saygı ve hayranlık, okuduğu kitaplar, radyo tv. ve diğer kitle iletişim araçlarının etkisi, bu modellerle özdeşleşmeyi kolaylaştırmaktadır. Bu modellerin, gencin gerçek hayatta ilişkisinin olduğu modellerdeki cezalandırma, ilgi göstermeme vb. olumsuz etkilerinin de bulunmaması onların örnek alınmasında avantaj sağlamaktadır.

Ayrıca gençler kitle iletişim araçları vasıtasıyla gerçek hayattaki insanlarla kurdukları ilişkiler sonucu elde edemediği detayları, daha kolay elde edebilmeleri tarihî şahsiyetlerle özdeşleşmeyi kolaylaştırmaktadır. Bu şekilde onlar, belirli davranış kalıplarının arkasındaki motivasyonları anlamakta ve kendilerini riske atmadan bu kimselerin tecrübelerinden sonuçlar çıkarabilmektedirler. Böylece kendilerini anlamalarının yanısıra bu modelleri de anlayarak onları kendilerine örnek almaktadırlar.

Şimdi de tarihî şahsiyetlerle özdeşleşme ile değişkenler arasındaki ilişkiyi araştıralım: Okul türü itibarıyla İHL ve GL öğrencileri arasında chi kare sonuçlarına göre anlam seviyesi yüksek bir ilişkinin olduğu görülmektedir (Bk.Tablo 19). İHL öğrencilerinin tamamına yakın bir bölümü (% 95.9) tarihî şahsiyetlerle özdeşleşmeyi kabul ederken, GL öğrencilerinde bu tür

TABLO 19 TARİHİ ŞAHSİYETLERLE ÖZDEŞLEŞME

Değişkenler	Faktörler			Chi Kare Değerleri
	Evet S %	Hayır S %	T S	
İHL	301 95.9	13 4.1	314	$\chi^2_{\text{B}}=91.92$ sd=1 p>0.05'de $\chi^2_{\text{T}}=3.84$
GL	259 66.6	130 33.4	389	
Erkek	299 84.2	56 15.8	355	$\chi^2_{\text{B}}=8.82$ sd=1 p>0.05'de $\chi^2_{\text{T}}=3.84$
Kız	261 75.2	86 24.8	347	
12-14	154 72.6	58 27.4	212	$\chi^2_{\text{B}}=10.20$ sd=2 p>0.05'de $\chi^2_{\text{T}}=5.99$
15-17	322 82.4	69 17.6	391	
18(+)	82 85.4	14 14.6	96	
Köy	80 90.9	8 9.1	88	$\chi^2_{\text{B}}=8.91$ sd=2 p>0.05'de $\chi^2_{\text{T}}=5.99$
İlçe	59 81.9	13 18.1	72	
Şehir	415 77.3	122 22.7	537	
Alt	104 88.1	14 11.9	118	$\chi^2_{\text{B}}=14.23$ sd=2 p>0.05'de $\chi^2_{\text{T}}=5.99$
Orta	270 81.3	62 18.7	332	
Üst	169 71.9	66 28.1	235	
Öğr.Yok	93 88.6	12 11.4	105	$\chi^2_{\text{B}}=42.63$ sd=3 p>0.05'de $\chi^2_{\text{T}}=7.81$
İlkokul	344 85.1	60 14.9	404	
Orta-Lise	94 63.1	55 36.9	149	
Yüksek Öğr.	28 66.7	14 33.3	42	
Öğr.Yok	27 87.1	4 12.9	31	$\chi^2_{\text{B}}=26.27$ sd=3 p>0.05'de $\chi^2_{\text{T}}=7.81$
İlkokul	315 86.5	49 13.5	364	
Orta-Lise	139 71.3	56 28.7	195	
Yüksek Öğr.	79 69.9	34 30.1	113	

özdeşleşmeye "evet" diyenler daha düşük seviyededir (% 66.6).

Tarihi şahsiyetlerle özdeşleşmeyi kabul edenlere, erkek öğrencilerde kızlara oranla daha fazla rastlanmaktadır (% 84.2 ; %75.2). Bu sonuç chi kare değerlerine göre de anlamlıdır.

Yaş ile tarihi şahsiyetleri örnek alma arasında chi kare sonuçlarına göre anlamlı bir ilişkinin olduğu ortaya çıkmıştır. Buna göre artan yaş ile birlikte bu kimselerle özdeşleşmeyi kabul edenlerin oranında artış gözlenmektedir.

En uzun yaşanan sosyal çevre ile tarihi şahsiyetlerle özdeşleşme arasında da chi kare sonuçlarının desteklediği anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Kırsal kesimden şehir merkezine gidildikçe bu tür özdeşleşme oranında azalma görülmektedir.

Ailenin ekonomik durumunun yükselmesiyle öğrencilerin tarihi şahsiyetlerle özdeşleşme oranında azalma görülmektedir. Bu sonuç chi kare değerleri tarafından da desteklenmektedir.

Annenin ve babanın öğrenim durumu ile özdeşim modeli olarak tercih edilen tarihi şahsiyetler arasında anlamlı bir ilişki vardır. Öğrenimi olmayan ve ilkökul mezunu olan anne ve babaların çocuklarında tarihi şahsiyetlerle özdeşleşmeye en yüksek oranda rastlanırken orta dereceli okul mezunu ve yüksek öğrenim gören anne ve babaların çocuklarında daha düşük oranlarda rastlanmaktadır.

Anketimize katılan öğrencilerden tarihi şahsiyetlerden en çok benzemek istedikleri kimseyi belirtmeleri istenmiştir. Öğrencilerin % 13.7'si askerî ve siyasî özelliği olan tarihi bir şahsiyete benzemek istediğini belirtmiştir (Bk.Ek Tablo 19). Hz. Muhammed'e benzemek isteyenler ise en yüksek oranı teşkil etmektedir ((% 60.0). "Başka" seçeneğini işaretleyenler % 3.1, "hiçbiri" seçeneğini işaretleyenler ise % 19.5'lik bir grubu oluşturmaktadır.

Okul türü ile özdeşim modeli olarak tercih edilen tarihi şahsiyetler arasında anlamlılık seviyesi yüksek bir ilişkinin olduğu gözlenmektedir (Bk. Tablo 20). GL öğrencilerinde askerî ve siyasî özelliği olan tarihi şahsiyetlerle özdeşleşmeye İHL öğrencilerine göre daha fazla rastlanmaktadır. Buna karşılık dinî özelliği olan tarihi şahsiyet ve Hz. Muhammed ile özdeşleşme İHL öğrencilerinde daha fazla görülmektedir.

TABLO 20 ÖZDEŞLEŞME MODELİ OLARAK TERCİH EDİLEN TARİHİ ŞAHSİYETLER

Değişkenler		Faktörler						Chi Kare Değerleri
		Ask-Siy Şahsiye S %	Dinî Şahsiy S %	Hz.Muham S %	Hiçbiri S %	T S		
O T K Ü R L Ü	İHL	13 4.3	20 6.5	255 83.6	17 5.6	305	$\chi^2=150.31$ sd=3 p>0.05'de $\chi^2_T=7.81$	
	GL	83 22.4	6 1.6	163 43.9	119 32.1	371		
C İ N S	Erkek	66 19.5	11 3.2	206 60.8	56 16.5	339	$\chi^2=19.04$ sd=3 p>0.05'de $\chi^2_T=7.81$	
	Kız	29 8.6	15 4.5	213 63.4	79 23.5	336		
Y A Ş	12-14	22 10.7	11 5.3	118 57.3	55 26.7	206	$\chi^2=14.65$ sd=6 p>0.05'de $\chi^2_T=12.59$	
	15-17	63 16.8	12 3.2	235 62.7	65 17.3	375		
	18(+)	10 11.0	3 3.3	64 70.3	14 15.4	91		
S Ç O E S V Y R	Köy	9 10.6	2 2.3	65 76.5	9 10.6	85	$\chi^2=10.82$ sd=6 p<0.05'de $\chi^2_T=12.59$	
	İlçe	12 17.1	4 5.7	41 58.6	13 18.6	70		
	Şehir	75 14.6	20 3.9	306 59.4	114 22.1	515		
E D K U O R N U	Alt	8 7.0	8 6.9	83 72.2	16 13.9	115	$\chi^2=30.27$ sd=6 p>0.05'de $\chi^2_T=12.59$	
	Orta	41 12.8	9 2.8	212 66.3	58 18.1	320		
	Üst	44 19.7	9 4.0	110 49.1	61 27.2	224		
A Ö N Ğ N R E E	Öğr.Yok	6 5.9	3 3.0	85 84.2	8 7.9	101	$\chi^2=80.51$ sd=9 p>0.05'de $\chi^2_T=16.91$	
	İlkokul	51 13.1	20 5.2	255 65.7	62 16.0	388		
	Orta-Lise	25 17.2	2 1.4	70 48.3	48 33.1	145		
	Yüksek Öğr.	14 35.9	1 2.6	8 20.5	16 41.0	39		
B Ö N Ğ B R A E	Öğr.Yok	3 10.3	2 6.9	21 72.4	3 10.4	29	$\chi^2=54.05$ sd=9 p>0.05'de $\chi^2_T=16.91$	
	İlkokul	34 9.6	15 4.3	257 72.8	47 13.3	353		
	Orta-Lise	37 19.9	6 3.2	92 49.5	51 27.4	186		
	Yüksek Öğr.	22 20.4	2 1.8	49 45.4	35 32.4	108		

İHL öğrencileri aldıkları din eğitimi ve öğretimi sebebiyle GL öğrencilerine oranla daha fazla dinî nitelikli modeller hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Ayrıca gerek ailede, gerekse okuldaki yetişkin ve arkadaşların bu modeller hakkındaki takdir edici sözleri, onlar lehindeki tutum ve davranışları, gençleri etkilemektedir. İHL öğrencileri sahabe, mezhep imamları, tasavvuf ve diğer din büyükleri ile Hz. Muhammed hakkında edindikleri bilgiler ve onlara gösterilen saygı sebebiyle onları kendilerine ideâl model olarak kabul etmektedirler.

Cinsiyet ile örnek alınan tarihî şahsiyetler arasında chi kare testi sonuçları bakımından anlamlı bir ilişki sözkonusudur. Erkekler arasında askerî ve siyasî özelliği olan tarihî şahsiyetlerle özdeşleşenler daha yüksek orandadır. Erkekler tarihte ün yapmış, güç, otorite, şan ve şöhreti elinde tutan bu kimselerin kahramanlıklarından daha fazla etkilenmektedirler. Ayrıca bu kimselerin kendileriyle aynı cinste olmaları da onları örnek almalarında etkili bir faktör olmaktadır.

Kızlarda tarihî şahsiyetlerle özdeşleşme daha az oranda gerçekleşmesine rağmen sahabe, mezhep imamları, tasavvuf ve diğer din büyükleri ile özdeşleşmeye daha yüksek oranda rastlanmaktadır. Kız öğrenciler genellikle erkek olan bu şahsiyetleri kendilerine model almakla birlikte, kendileriyle aynı cinste örnek alabilecek şahsiyetler de bulmaktadırlar.

Hz. Muhammed ile özdeşleşmeye kız öğrencilerde daha fazla rastlanmaktadır. Erkekelerde Hz. Muhammed ile cinsiyet benzerliğine rağmen kız öğrencilerde Hz. Muhammed ve diğer dinî özelliği olan tarihî şahıslarla özdeşleşmeye daha çok rastlanması, kızların dinî inanç konusunda daha muhafazakâr ve kendilerine verilen din eğitim ve öğretimine daha fazla bağlı kalmalarıyla izah edilebilir.

Yaş ile özdeşim modeli olarak tercih edilen tarihî şahsiyetler arasında anlamlı bir ilişki vardır. Askerî ve siyasî özelliği olan tarihî şahsiyetlerle özdeşleşmeye 15-17 yaş grubu öğrencilerinde en yüksek oranda görülmektedir. 12-14 ile 18 (+)

yaş grubunda farklılaşma görülmemektedir.

Artan yaş ile birlikte tarihî şahsiyetlerle özdeşleşmeyi kabul etmeyenlerin oranında düşüş gözlenirken Hz. Muhammed ile özdeşleşme oranında artış gözlenmektedir. Ergenliğin ilk yıllarında öğrenciler genellikle aile ve yakın çevredeki kimseleri kendilerine örnek almaktadırlar. Orta öğretim döneminin başlangıcı olan bu yıllarda öğrenciler Hz. Muhammed hakkında yeterli bilgi elde edememiş, onun hakkındaki tutumları yeni şekillenmeye başlamıştır. Artan yaşla birlikte aile ve okuldaki din eğitiminin etkisiyle ergenler Hz. Muhammed hakkında daha geniş bilgi edinmekte ve ona karşı tutumları şekillenmeye başlamaktadır. Ayrıca küçük yaş grubundaki öğrencilerde üstün standartlar sergileyen modellerle özdeşleşmeyi kabul etmeme eğilimi olduğu için onlar Hz. Muhammed gibi olmanın mümkün olmadığını düşünmekte ve diğer dinî özelliği olan tarihî şahıslarla özdeşleşmeyi tercih etmektedirler.

En çok yaşanan sosyal çevre ile tarihî şahsiyetlerle özdeşleşme arasında istatistiksel yönden önemli bir ilişkinin olmadığı ortaya çıkmıştır. Ancak tarihî şahsiyetlerle özdeşleşmede kırsal kesimden şehir merkezine gidildikçe azalma görülmektedir. Hz. Muhammed ile özdeşleşmeye köyde yaşayan gençlerde daha fazla rastlanmaktadır. İHL öğrencilerinin GL öğrencilerine göre daha çok köyde yetişmesi bunun sebeplerinden birisi olabilir. Diğer sebep ise köyde yetişen gençlerin aile ve yakın çevrelerinin daha muhafazakâr ve Hz. Muhammed'e karşı daha derin saygı ve hürmet göstermeleri olabilir.

Ailenin ekonomik durumu ile tarihî şahsiyetlerle özdeşleşme arasındaki ilişki anlamlı çıkmıştır. Ailenin ekonomik seviyesinin artmasıyla askerî ve siyasî özelliği olan tarihî şahsiyetlerle özdeşleşme ve "hiçbiri" seçeneğini işaretleyenlerde artış görülmekte, Hz. Muhammed ile özdeşleşme oranında azalma görülmektedir. Bunun sebebi İHL öğrencilerinin ailelerinin genellikle alt ekonomik düzeyde bulunmaları ve dinî hayatın ekonomik seviyesi düşük ailelerde daha canlı olması gerekçesiyle izah edilebilir.

Annenin ve babanın eğitim seviyeleri ile tarihî şahsiyetlerle özdeşleşme arasında anlamlı bir ilişki vardır. Buna göre, bu kimselerle özdeşleşmeyi kabul etmeyen öğrenciler ile askerî ve siyasî özelliği olan tarihî şahsiyetleri kendilerine örnek seçen öğrencilerin oranında anne ve babalarının eğitim seviyelerinin artmasıyla artış gözlenmektedir. Bunun aksine Hz. Muhammed ile özdeşleşen öğrencilerin oranında anne ve babaların eğitim seviyelerinin artmasıyla düşüş görülmektedir. Bu farklılaşma, öğrenimi olmayan anneler ile yüksek öğrenim gören annelerin çocukları arasında dikkat çekici bir düzeydedir.

Hız. Muhammed ile özdeşleşmeye anne, babanın eğitim seviyesinin düşmesi ile artış görülmesinin sebebi, İHL öğrencilerinin anne ve babalarının eğitim seviyelerinin düşük olmasıdır (Bk. Ek Tablo 6-7). Ayrıca eğitim seviyesi düşük anne babaların Hız. Muhammed'e daha fazla saygı ve sevgi göstermesi de bu anne, babaların çocuklarında Hız. Muhammed ile özdeşleşmeye daha yüksek oranda rastlanmasına sebep olduğu düşünülebilir.

A. Tarihî Şahsiyetlerle Özdeşleşmeyi Etkileyen Faktörler

Tarihî şahsiyetlerle özdeşleşmede modelin gücü ve üstünlüğü en etkili faktördür. Askerî ve siyasî özelliği olan tarihî şahsiyetleri kendilerine örnek aldığını belirten öğrencilerin ifadeleri şöyledir: "Zeki ve ileri görüşlü mükemmel bir lider/ Hem akıllı hem cesur, her yönüyle muhteşem/ Zekası, ilmi ve ahlâkî değerleri, Allah'a bağlılığı, ibadeti/ İradeli, zeki ve dinine düşkün/ Yurdunu kurtarmak için çalıştığı için/ Bizi kurtardı ve sürekli ülkesini düşünüyordu/ Bizim bu seviyede olmamızın nedeni onun inkılâplarıdır/ Kararlı bir kişi olduğu için/ Kişilikli büyük bir lider/ Geleceğe yönelik yaptığı bütün hareketleri takdir ediyorum/ Tarihin akışına etki etmiştir/ Büyük ve her yönüyle güçlü bir insan/ Yok olan bir devletin elinden tutup düzeltti/ Fikir, düşünce ve vatan sevgisiyle her zaman örnek aldığım bir şahıstır/ Her yönüyle mükemmel bir insan/ Onun gibi cesur bir şahıs olmak isterim."

Öğrencilerin ifadelerinden de anlaşıldığı gibi onlar, kendilerine örnek aldıkları askerî ve siyasî özelliği olan şahsiyetlerin güç, otorite ve üstünlüğünden etkilenmektedirler. Ergenler bu kimselerin zekası, görüş ufkunun olması, cesareti, vatani için fedakârlıkta bulunması, devlet yönetimindeki başarısı gibi bazı şahsî özelliklerinin ve yaptıkları olumlu faaliyetlerinin bir ya da birkaçından etkilenmekte veya bu özelliklerin tümünden etkilenmektedirler.

B- Tarihi Şahsiyetlerle Özdeşleşme Yoluyla Ahlâkî ve Dinî Değerlerin Öğrenilmesi

Öğrencilerin ahlâkî değerler, dinî duygu ve düşüncenin uyanması ve artması ile namaz kılma ve oruç tutma konusunda etkilendikleri tarihi şahsiyetleri tespit etmek için yöneltilen sorulara verilen cevaplar ile bu şahıslarla özdeşleşme arasındaki ilişki araştırılmıştır.

Öğrencilerden ahlâkî değerler konusunda askerî ve siyasî özelliği olan tarihi şahsiyetlerden etkilenenler % 1.6, dinî özelliği olan tarihi şahsiyetlerden etkilenenler % 7.6'lık bir oranı oluştururken, Hz. Muhammed cevabını verenlerin oranı % 68.0, "hiçbiri" diyenlerin oranı ise %21.9'dur.

Dinî duygu ve düşüncenin uyanmasında Hz. Muhammed'in en etkili olduğunu belirtenler en yüksek oranı oluşturmaktadır (% 68.3). Bunu dinî özelliği olan (% 7.6) ve askerî özelliği olan şahsiyetler (% 1.6) izlemektedir. Bu konuda tarihi şahsiyetlerden etkilenmediklerini belirtenlerin oranı % 22.5'tir.

Dinî duygu ve düşüncenin artmasında da en fazla etkilenilen kimse Hz. Muhammed'dir. Dinî özeliği ile askerî ve siyasî özeliği olan tarihi şahsiyetlerden etkilenenlerin oranı % 7.9 ve % 1.0'dır. "Hiçbiri" seçeneğini tercih edenler ise % 22.1'lik bir grubu oluşturmaktadır.

Namaz kılma ve oruç tutma konusunda da en fazla etkilenilen kimse Hz. Muhammed'dir (% 64.3; %64.2). Bunu dinî özelliği olan tarihi şahsiyet izlemektedir (% 0.9; % 0.9). Bu konularda

herhangi bir kimsenin etkisi olmadığını belirtenlerin oranı ise % 28.7 ve % 28.8'dir.

Öğrencilerin kendilerine örnek aldıkları tarihî şahsiyetler ile bu şahsiyetlerden ahlâkî değerler, dinî duygu ve düşüncenin uyanması ve artması, namaz kılma ve oruç tutma konusunda etkileneceği arasında chi kare testi sonuçlarına göre anlamlı bir ilişkinin var olduğu gözlenmektedir (Bk.Tablo 21). Buna göre tarihî şahsiyetlerden ahlâkî değerler, dinî duygu ve düşüncenin uyanması ve artması, namaz kılma ve oruç tutma konusunda etkilenen kimselerle özdeşleşenler, bu kimselerle özdeşleşmeyenlere göre en yüksek oranı oluşturmaktadır. Ancak namaz kılma ve oruç tutma konusunda bu farklılaşma dinî özelliği olan tarihî şahsi-

TABLO 21 TARİHİ ŞAHSİYETLERLE ÖZDEŞLEŞME YOLUYLA AHLÂKİ VE DİNİ DEĞERLERİN ÖĞRENİLMESİ

Değişkenler		Faktörler								Chi Kare Değerleri	
		Ask-Siy Şahsiye		Dinî Şahsiye		Hz. Muham		Hiçbiri			T
		S	%	S	%	S	%	S	%	S	
Ahlâk D.	Ask.-Siy.Şahs	13	14.4	8	8.9	43	47.8	26	28.9	90	$\chi^2_B=140.29$ sd=9 p>0.05'de $\chi^2_T=16.91$
	Dinî Şahsiyet	1	4.3	3	13.1	13	56.5	6	26.1	23	
	Hiz. Muhammed	3	0.7	25	6.2	328	81.4	47	11.7	403	
	Hiçbiri	1	0.8	11	8.6	56	43.7	60	46.9	128	
Din Uy	Ask.-Siy.Şahs	6	6.9	10	11.5	51	58.6	20	23.0	87	$\chi^2_B=92.69$ sd=9 p>0.05'de $\chi^2_T=16.91$
	Dinî Şahsiyet	0	0.0	4	17.4	14	60.9	5	21.7	23	
	Hiz. Muhammed	2	0.5	26	6.4	322	79.3	56	13.8	406	
	Hiçbiri	2	1.5	10	7.6	58	44.3	61	46.6	131	
Din Gel'	Ask.-Siy.Şahs	6	6.8	10	11.2	48	53.9	25	28.1	89	$\chi^2_B=107.17$ sd=9 p>0.05'de $\chi^2_T=16.91$
	Dinî Şahsiyet	0	0.0	3	13.1	15	65.2	5	21.7	23	
	Hiz. Muhammed	1	0.3	29	7.1	326	80.1	51	12.5	407	
	Hiçbiri	0	0.0	10	7.8	59	45.7	60	46.5	129	
Namaz	Ask.-Siy.Şahs	4	4.6	7	8.1	45	51.7	31	35.6	87	$\chi^2_B=84.68$ sd=9 p>0.05'de $\chi^2_T=16.91$
	Dinî Şahsiyet	0	0.0	1	4.5	13	59.1	8	36.4	22	
	Hiz. Muhammed	2	0.5	19	4.8	303	76.1	74	18.6	398	
	Hiçbiri	0	0.0	11	8.7	48	38.1	67	53.2	126	
Oruç	Ask.-Siy.Şahs	5	5.8	5	5.7	44	50.6	33	37.9	87	$\chi^2_B=89.90$ sd=9 p>0.05'de $\chi^2_T=16.91$
	Dinî Şahsiyet	0	0.0	1	4.5	13	59.1	8	36.4	22	
	Hiz. Muhammed	1	0.3	18	4.5	302	75.9	77	19.3	398	
	Hiçbiri	0	0.0	13	10.2	50	39.4	64	50.4	127	

yetlerle özdeşleşmede görülmemektedir.

Tarihî şahsiyetlere benzemek istemeyenler arasında bu hususlarda, bu kimselerden etkilenmediklerini belirtenlere de en yüksek oranda rastlanmaktadır.

Hz. Muhammed ile özdeşleşenlerin % 81.4'ü ahlâkî değerler, % 79.1'i dinî duygu ve düşüncenin uyanması, % 80.9'u dinî duygu ve düşüncenin artması, % 76.1'i namaz kılma, % 75.9'u oruç tutma konusunda yine ondan etkilendiğini belirtmektedir.

Dinî şahsiyetlerle özdeşleştiğini ifade edenlerin % 13.0'ü ahlâkî değerler, % 17.4'ü dinî duygu ve düşüncenin uyanması, % 13.0'ü dinî duygu ve düşüncenin artması, % 4.5'i namaz kılma, % 4.3'ü de oruç tutma konusunda bu kimselerden etkilendiğini söylemektedir.

Askerî ve siyasî özelliği olan tarihî şahsiyetlerle özdeşleşenlerden % 14.4'ü ahlâkî değerler, % 6.9'u dinî duygu ve düşüncenin uyanması, % 6.7'si dinî duygu ve düşüncenin artması, %4.6'sı namaz kılma, % 5.7'si oruç tutma konusunda bu kimselerden etkilendiğini belirtmektedir.

Ahlâkî değerler, dinî duygu ve düşüncenin uyanması ve artmasında etkilenilen bu kimselerle özdeşleşme oranında namaz kılma ve oruç tutma konusunda düşüş gözlenmektedir. Bunun sebebi, gençlerin ibadet konusundaki tutum ve davranışları bu kimseleri model almadan önce geliştirmiş olmaları ya da bu davranışları daha önceden kazanmış olmalarıdır.

Ergenler tarihî şahsiyetlerden Hz. Muhammed'in ahlâkî özelliklerinden etkilendikleri için onunla özdeşleşmektedirler. Güzel ahlâkî tamamlamak için gönderildiği ve yaşantısının tamamının Kur'an ahlâkından ibaret olduğu belirtilen Hz. Muhammed'in bu ahlâkî özellikleri, gençleri etkilemektedir. Bunu öğrencilerin aşağıdaki ifadelerinden de anlayabiliriz.

"Huy bakımından benzemek isterdim/ Örnek ahlâkî yüzünden/ İyi niyetli ve dürüst/ Çok iyi, insanları seven koruyan bir insan olması, çok değerli bir kişiliğe sahip olması/ Yalan söylemeyen, doğru, dürüst, her yönüyle örnek bir insandır/ İnanç ve faziletin tek örneği/ Her zaman doğru, herkesi eşit bilen, ayırım yapmayan,

dürüst bir kişi/ Eşitliğin ve adaletin kurucusudur/ Çalışkan/ yaptığı iyilikler, doğruluklar ve Allah'a karşı duyguları/ Temiz, iyi huylu, yardım etmeyi seven bir kişi/ Huyunu, onun temiz ve güzel ruhunu beğeniyorum/ Dürüst, iyiliksever, adaletli ve otoriter."

Hz. Muhammed'in ahlâkî özelliklerinden GL öğrencilerinin daha çok etkilendikleri görülmektedir. Bunu onların Hz. Muhammed hakkında bilgileri DKAB derslerinde edinmelerinden kaynaklandığı kanaatindeyiz.

İnsanların tarihî şahsiyetler içinde model alacakları kişide aradıkları özelliklerden birisi de o kimsenin her yönüyle mükemmel olmasıdır. Model bu özelliği sayesinde başkalarına etkili olabilir. İnsanlar, bu mükemmelliği göremedikleri şahsiyetleri kendilerine örnek almazlar. Kaynakların da bildirdiğine göre Hz. Muhammed'in hayatının tamamı mükemmeldir.¹⁷⁴ Onun bu durumu gençlerin onunla özdeşleşmelerinde etkili bir faktördür. Bunu öğrencilerin aşağıdaki cevaplarından da anlayabiliriz.

Mükemmel bir insan, Allah'ın sevgili kulu/ İnsanların en mükemmeli/ En üstün insan, âlemlere rahmet olarak gönderilen en dürüst insan/ Kusursuz insan/ Allah'a bağlılığına, hoşgörüsüne, her yönüne hayranım/ O dünyaya gelmiş en mükemmel örnek/ Kimsenin kalbini kırmayan bir yapısı var/ Her yönüyle harika bulduğum için/ Gerek dinî gerek siyasi, gerek ahlâkî konuda her yönüyle eşsiz bir insan/ Bugüne kadar gelmiş geçmiş insanların en kusursuzu/ Hz. Muhammed gibi bir insan bulunamamıştır/ Çok yüce bir insan/ Her yönüyle iyi birisi. Bu dünyada ona benzeyen kimse yok/ Kusursuz bir insan, ahlâk yapısı, Allah'a olan sevgisi çok üstün/ Her yönüyle iyi olup günah işlememesi/ Her şeyiyle çok güzel/ Gelmiş geçmiş en büyük şahsiyet/ Kâinatın efendisi olan mükemmel bir şahsiyet/ Her yönüyle mükemmellik ona Allah tarafından verildi/ Ahlâkıyla, diniyle, doğruluğuyla Allah katındaki derecesi ile eşi ve benzeri olmayan birisidir/ Bütün insanların en faziletlisidir/ Aranılan özelliklere sahip biri."

¹⁷⁴ Özbek, Abdullah, Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed, s.262.

Öğrenciler Hz. Muhammed'in günah işlememe, kusursuz olma ahlâkî bakımdan en üstün olma gibi özelliklerini belirtmekte, ayrıca onu her yönüyle mükemmel ve kusursuz olarak görmektedirler. Onlara göre Hz. Muhammed'in mükemmelliği tek yönlü değildir. Onun mükemmelliği hayatın he devresi ve her yönü için geçerlidir.

Hz. Muhammed'in en mükemmel insan olduğunu ifade edenlerin genellikle İHL öğrencileri ve 12-14 yaş grubundan büyük öğrenciler olması, onların belli bir eğitim düzeyinden sonra bu kanaata vardıklarını göstermektedir.

Hz. Muhammed'in Allah ile insanlar arasındaki elçilik görevi öğrencilerin onunla özdeşleşmesinde etkili olan bir faktördür.

"İnsanlara dini bildiren, bu emirleri de uygulayan birisidir/ O bize gerçek dini göstermek için hayatını bile feda etmeyi göze aldı/ Bize doğru yolu ve ibadetleri öğretecek Allah'ın Rasülü olduğu için onu çok seviyorum/ Kur'an'ı bize ulaştırmıştır/ Düşünce ve fikirleriyle bizi aydınlatması/ Bize Allah'ın gösterdiği yola ilettiği için/ Yaptığı hâl ve hareketleriyle İslâmiyeti yaşatmış ve çevresine yaymıştır/ Müslümanlara en iyiği gösteren o olduğu için/ İmanını koruyarak yayması."

Hz. Muhammed'i diğer insanlardan farklı kılan en büyük özelliklerinden birisi de onun Allah'ın elçisi olması, Kur'an'ı insanlara ulaştırması ve bu görevi yerine getirmek için sıkıntı ve eziyetlere göğüs germesidir. Hz. Muhammed'in bu özellikleriyle gençler, kendileriyle onun arasında ilişki kurmakta ve Hz. Muhammed'i örnek almaktadırlar.

Öğrencilerin, Allah'ın elçisi olması özelliği sebebiyle Hz. Muhammed'e benzemeye çalışmanın hem bu dünyada hem öbür dünyada mutluluk kazandıracığını şu cümlelerle ifade etmektedirler: "Ona benzemek dünya ve ahiretin saadeti demektir/ Herkes onu örnek alsın sorunlarımız çözümlenecek, dünya ve ahiret saadetimiz garantilenecektir/ Bize doğru yolu gösterip hem dünyamızı hem de ahiretimizi kazandırdığı için/ Her iki cihanın peygamberi/ Bizim dünya ve ahiret mutluluğumuz onun getirdiği Allah'ın kanunlarıyla mümkündür."

Hız. Muhammed'in "Dini yaşantısından taviz vermemesi/ ahlâkı ve yaşayışıyla mükemmel bir insan olması/ Örnek davranış ve dini yaşayışı/ Dini hayatına uygulaması/ Allah'ın kanunlarını en uygun yaşayan ve uygulayan bir kişi olması" gençlerin onu örnek almasına yol açmaktadır.

Hız. Muhammed'in inandığı ve tebliğ ettiği gibi yaşaması gençleri etkilemektedir. O, söylediklerini uygulama bakımından eşsiz bir örnektir. Sözleri ile davranışları arasında çelişki yoktur. Eğer öyle olmasaydı insanlar, Hız. Muhammed'i örnek alarak dini yaşama şansını kaybederdi. Halbuki onun hayatı Kuran'ın yaşanmış bir örneğidir. İslâm dini onun hayatında şekillenmiştir.¹⁷⁵ Bu sebepten o, insanlar için güzel bir örnek olarak gösterilmiştir.¹⁷⁶

Hız. Muhammed'in özelliklerini öğrencilere tanıtmak isteyen yetişkin ve din eğitimcilerinin onların gelişim devrelerini gözönünde bulundurmaları gerekmektedir. Hız. Muhammed de genç, ihtiyar, kadın, erkek, inanan inanmayan her gruptan insana ilgileri ve ihtiyaçları oranında bilgiler vermiştir.¹⁷⁷ Mesela, "Amellerin hangisi daha faziletlidir"? "Sadakanın hangisi daha üstündür"? gibi sorulara muhatabının durumunu gözönünde bulundurarak farklı cevaplar vermiş¹⁷⁸ ve onların seviyelerine en uygun eğitim metodu uygulamıştır.

Öğrencilerin Hız. Muhammed'i örnek almalarını engelleyecek şekilde onun davranış ve hareketlerinin uygulanamayacağı kanaatinin uyandırılmaması gerekir. Çünkü onun davranışlarının insanlar tarafından uygulanmasının mümkün olmadığına vurgulanmaya çalışılması, bir bakıma Kur'an'ın uygulanmasının imkânsız olduğu anlamına gelmektedir. Halbuki Peygamberliğin,

¹⁷⁵ Kutup, Muhammed, Menhecü't-Terbiyeti'l İslâmiyye, C.1, s.181'den naklen, Özbek, age, s.261.

¹⁷⁶ Ahzab, 21.

¹⁷⁷ Özbek, age, s.151.

¹⁷⁸ Buhârî, İman, 18, 20, 32; Ebû Davud, Sünnet, 3, Zekat, 40, 41; Dârimî Fedâilu'l-Kur'an, 33.

bazı kimselerin itirazına rağmen ¹⁷⁹ bir meleğe değil de bir insana; Hz. Muhammed'e verilmesinin en önemli sebeplerinden birisi de onun diğer insanlar tarafından taklit edilmesine ve örnek alınmasına imkân sağlamaktır. Eğer peygamberlik bir insana değil de bir meleğe indirilmiş olsaydı, insanlar ne onun yaptıklarını taklit etmeyi düşünür ne de bu hususta çaba sarfederlerdi. Çünkü yaratılışı farklı olanın davranışı da farklı olacaktır. Bu sebepten onun örnek alınması da düşünülmeyecektir.¹⁸⁰ Bir gencin "Yalnız hatırladığım ilk sıralar insan olmasından dolayı Peygamber'i Allah'tan daha çok sevdiğimdir" şeklindeki ifadesi de bu görüşe geçerlilik kazandırmaktadır.¹⁸¹

Görüldüğü gibi ergenler Hz. Muhammed'in örnek ahlâkı, mükemmel bir şahsiyet oluşu, Kur'an-ı Kerim'i insanlara ulaştırmak için sıkıntılara göğüs germesi, tebliğ ettiği esasları tümüyle yaşaması vb. özelliklerinden etkilendikleri için onu kendilerine örnek almaktadırlar.

Ergenliğin ilk dönemlerinde Hz. Muhammed'in şahsî özelliklerinden çok onun inancı uğrunda katlandığı sıkıntılar, dini yaymak için giriştiği mücadeleler gençleri etkilemektedir. Daha sonraki dönemlerde düşüncenin akışı bizzat Peygamber'in şahsına yönelmekte; onun adalet, dürüstlük, akıllılık, insanlara sevgi ve şefkat göstermesi vb. özellikleri içerisinde genç ahlâkî ve dinî özlemlerine karşılık bulmaktadır.

Gençler Hz. Muhammed'in fikirlerinin güzelliğinden etkilenmekle birlikte, onun sahip olduğu saygınlık ve insanlara sağladığı emniyet ve güvenden de etkilenmektedirler. Hz. Muhammed'in örnek şahsiyeti, onun fikirlerinin ve getirdiği nizamın gençler tarafından kabullenilmesine yol açmaktadır.

Örnek aldığı Peygamber'in getirdiği nizamı benimseyerek yaşayışında sürekli uygulamaya çalışan genç, özdeşleşme yoluyla

¹⁷⁹ Furkan,7; Yunus,2.

¹⁸⁰ Özbek, age, s.55.

¹⁸¹ Bilgin, Beyzâ, "Okul Öncesi Çağı Çocuğunda Dinî Kavramlar" Din Öğretimi Der., S.8-9, s.28.

yeni davranışlar edinerek olumsuz davranışlarını da değiştirecektir. Devamlı olarak Peygamber'in davranışlarına uygun davranışlarda bulunan genç de, bu özdeşleşme ile davranışlarını ruhî melekeler haline getirecektir. Böylece onun tutum ve davranışları örnek alma yoluyla gerçekleşmekte ve kontrol altında tutulmaktadır. Düzeltilen ve daha mükemmel hale getirilen tutum ve davranışlar Hz. Muhammed'e uygun tutum ve davranışlar haline getirilmektedir.

Öğrencilerin ifadelerinden anlaşıldığı gibi onlar, tarihî şahsiyetlerden etkilenmekte ve onlar gibi davranmak istemektedirler. Çocuk ve gençlerin kendi kendilerini eğitmede bu kimselerin hayat hikayelerinin öğrenilmesi olumlu yönde etkili olmaktadır. Bu kahramanların hareketleri, davranış şekilleri çocuk ve gençlerin günlük hayatlarında da model olarak benimsenmektedir.

İnsanların bu psikolojik özellikleri sebebiyle Kur'an'da ve hadislerde insanların hayat hikayelerini anlatan olaylara sıkça yer verilmektedir. Gençler bu kıssa kahramanlarıyla da geçici olarak özdeşleşmekte, hayatta gerçekleştiremedikleri emellerinin bir kısmını, ya da tamamını bu şekilde gerçekleştirme fırsatı bulmaktadırlar.¹⁸² Bazen de bu kimselerin davranış ve hareketlerini model alarak gerçek hayatta uygulamaktadırlar.

İşte bu psikolojik ve terbiyevî özelliğinden dolayı tarihî şahsiyetlerin hayat hikayeleri güçlü bir eğitim aracı olma özelliğini taşımaktadır. Özellikle gencin çevresinde örnek alabileceği kimselerin bulunmaması ve bu kimselerin gence nasıl davranacağı konusundaki öğüt ve tavsiyeleri ile davranışları arasında uyumun olmaması durumunda tarihî şahsiyetlerin örnek hikayeleri, gencin sosyal ve dinî davranışını şekillendirmedeki etkisi daha da belirginleşmektedir. Gencin çevresinde sosyal, ahlâkî ve dinî değerleri öğrenebilmek için kendisiyle özdeşleştiği kimselerin bulunması durumunda da bu modeller, tarihî şahsiyetlerin örnek alınmasında olumlu etkiler göstermektedirler.

¹⁸² Özbek, age, s.235.

S O N U Ç

Sosyal ve duygusal davranışı elde etme yollarından birisi olan özdeşleşme, gencin sosyal gelişmesinde önemli yer tutar. Gençler ilişkide buldukları kimselerin davranışlarından uzun ya da kısa süreli etkilenirler. İçinde yaşadığı toplumun tutum ve davranışlarından etkilenen genç, özdeşleştiği kimselerin tutum ve davranışlarını pek fazla çaba sarfetmeden elde eder. Örnek aldığı modele benzeyebilmek için o, görerek öğrendiği tutum ve davranışları pratiğe dönüştürme ihtiyacı duyarak bu hareketleri tekrar eder. Örnek aldığı kimselerden görerek ve duyarak öğrendiği tutum ve davranışları uygulamak suretiyle pekiştirerek benimser. Böylece genç, özdeşleşme süreci ile, yetişkinlerin pek fazla teşvik ve çabaları olmaksızın onların tutum ve davranışlarını kabullenir. Ergen, diğer sosyal davranış ve tutumlarda olduğu gibi ahlâkî - dinî tutum ve davranışları da önemli gördüğü ve değer verdiği kimselerden görerek ve onları taklit ederek elde etmektedir.

Ergenlik döneminde genç, kimliğini oluşturabilmek için özdeşim modellerine ihtiyaç duyar. O, bu modellerden kendi kişiliğine yeni şeyler katarak kendi kimliğini bulmaya çalışır. Onun ferdi ve sosyal hayatında meydana gelen özdeşleşme süreci dinî inanç, düşünce ve davranışlarında da görülür. Gencin dinî kişiliği kendisine örnek aldığı kimselerin dinî özellikleri ile de yakından ilgilidir. Genç özdeşleştiği kimsenin dinî davranışlarını da örnek alarak aynı şekilde davranmayı arzulamaktadır. Böylece o, dinî hayatın gerekleri hakkındaki bilgi, tutum ve davranışları özdeşleşme mekanizmasından almaktadır. Bu sebeple gençlerin eğitimlerinden sorumlu olan kimselerin herşeyden önce örnek davranışlar sergilemeleri gerekir. Bu şekilde ergen gerek dinî, gerekse dindışı konularda kendi kendine düşünme ve karar

verme kabiliyetlerini geliştirmesine yardımcı olan özdeşleşme yoluyla dinî değerleri benimseyecektir.

Yetişkinler gençlere örnek davranış sergilemek suretiyle onlarda, bu davranışları benimseme konusunda istek uyandırmış olurlar. Örnek davranışların yanısıra yetişkinlerin tavsiyeleri, yolgöstermeleri ve sözlü öğretimleri de gençlerin dinî inanç, tutum ve davranışlarının oluşmasına sebep olmaktadır. Bu iki öğretim metodu arasında uyumun olmaması durumunda gençler, ya bu tutarsızlık konusunda tepki gösterecek ya da yetişkinlerin söylediklerinden ziyade yaptıklarını benimseyeceklerdir.

Ergenlik dönemi genç ile anne, baba değerlerinin farklılaşmaya başladığı bir dönem olmakla birlikte ergenlerin bu dönemde anne, babalarıyla olumlu benimseme yaptıkları da bir gerçektir. Ancak bu dönemde anne, babaların, çocuklarının küçük yaşlardan beri geliştirdikleri duygusal bağları gevşetmeleri ve onların kendilerini aşırı derecede idealize etmelerine meydan vermemeleri gerekir. Eğer böyle yapmadıkları takdirde ergen, sosyal bir varlık olmak için gerekli temelden yoksun kalarak aile dışındaki kimselere kayıtsız kalabilir ve onları sevmesi imkânsızlaşabilir.

Gençlerin ailelerinde örnek aldığı kimselerle aralarında fizikî ve psikolojik benzerliğin bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca onların ailelerinde, kendilerini seven kimseleri de örnek aldıkları görülmektedir. Bu dönemde aile üyelerinin gence göstereceği sevgi, çocukluk dönemindeki kadar etkili olmamakla birlikte gencin onları örnek almasında gene de etkili bir faktördür. Ergenlik döneminde gencin çoğalan ve çeşni kazanan ihtiyaçları arasında sevgi halâ önemli bir yer tutmaktadır. Bu sebeple anne ve babaların gence duyduğu sevgiyi hissettirmesi gerekmektedir. Gencin fikirlerinin alınması, konuştuğu zaman dinlenmesi, sözlerine değer verilmesi ve bu önemin ona hissettirilmesi ona sevgi ve saygı gösterme anlamına gelmektedir. Sevgi ortamında anne, babasını örnek alarak yetişen bir gencin kişilik kazanması da, dinî ve manevî değerleri edinmesi de kolaylaşır. Çocuğuna sevgi göstermeyen ve davranışlarıyla da örnek olmayan anne, babanın vereceği din eğitimi de hiçbir zaman başarıya

ulaşamaz. Anlayışlı ve güvenli bir aile ortamında büyümeyen bir gence ahlâkî ve dinî değerleri kazandırmak da mümkün görünmemektedir.

Ergenlerin ailelerinde model alacakları kimsede aradıkları özelliklerden birisi de bu modelin ailede söz ve otorite sahibi olmasıdır. Gençlerin babanın hakimiyet ve üstünlük, annenin de sevgi ve şefkat özellikleri sebebiyle onları örnek almaları bu gençlerin daha uyumlu kimseler olmalarına sebep olmaktadır.

Orta öğrenime devam eden ergenlerin anne, babalarının eğitim seviyelerinin çocuklarına oranla daha düşük olması -özellikle İHL öğrencilerinin- bu gençlerin onlarla olumlu özdeşim kurmalarını engellemektedir. Değerlerin hızla ve köklü bir şekilde değiştiği ve sosyal değişimden geçmekte olan toplumumuzda anne, babaların gençlere model olmaları zorlaşmaktadır. Bir yandan toplum değerlerinin, diğer yandan gencin değer yargılarının hızla değişmesi, ergenlerin anne, babalarının din, gelenek, ideoloji ve hayat görüşünü benimsemelerini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu sebepten dolayı gençler, anne ve babanın yardım ve rehberliğine ihtiyaç duymakta, onlardan tutarlı, akla yakın, gerçeklere uygun ve güvenilir açıklamalar duymayı arzulamaktadırlar.

Anne, babanın uyguladığı disiplin anlayışı da çocuklarının kendileriyle özdeşleşmelerini olumlu ya da olumsuz yönde etkilemektedir. "Güç"e dayalı cezadan çok "sevgi kaynaklı" ceza yöntemi uygulanan ailede yetişen gençlerin, ahlâkî ve dinî gelişiminde model alma yoluyla öğrenmeleri daha sık meydana gelmektedir. Özellikle "ikna ederek vazgeçirme" tekniği kullanan anne, babayla özdeşleşen gençlerde kendi kendini kontrol etme ve dolayısıyla vicdan gelişimi daha kolay olmaktadır. İkna edilerek disipline edilen genç anne, babasıyla sevgiye dayalı bir özdeşleşme (anaclitic identification) geliştirmektedir. Bu özdeşleşme türü de onun dinî inançlarını da etkilemektedir. Bu tür özdeşleşme ile seven bir baba ve anne ile özdeşleşen genç, seven ve bağışlayan bir Allah inancı geliştirecektir.

Ergen, ailesinde özdeşim kurduğu kimsenin ahlâkî - dinî inanç ve tutumlarından daha fazla etkilenmektedir. Çocukluk

döneminde taklitle başlayan din, ailenin dinî atmosferinin etkisiyle gelişip derinleşmektedir. Genç, inancın uygulanışını ailesinde görmüşse, bu davranışları ilgi ve dikkatle karşılayarak benimsemektedir. Ailesinde benzemek istediği kimsenin ahlâkî - dinî inanç, tutum ve davranışlarını da kabullenmektedir.

Ergenler ahlâkî değerler, dinî duygu ve düşüncenin gelişmesi, namaz kılma ve oruç tutma konularında özdeşleştikleri annelerinden, dinî duygu ve düşüncenin uyanmasında ise özdeşleştikleri babalarından daha fazla etkilenmektedirler. Bu konularda İHL öğrencileri GL öğrencilerine oranla özdeşleştikleri aile üyelerinden daha fazla etkilenmektedirler.

Orta öğrenim çağında gençler, aileleri dışında ilişkide buldukları arkadaş, öğretmen ve diğer yetişkinlerle de özdeşim kurmaktadır. Arkadaş ya da arkadaş grubuyla özdeşleşen genç, yetişkin otoritesine karşı çıktığı bu dönemde şahsiyet gelişimi için güvenli bir sığınak bulmuştur. O, arkadaşlarının tutumlarını, fikirlerini, aileden gelecek olan öğüt ve fikirlere oranla daha çabuk benimser. Öğretmenler de kişilik ve kuracakları sevgiye dayalı ilişkilerle gençlere örnek olabilirlerse onların kendilerini model almalarına imkân sağlamış olurlar.

Ergenler yakın çevrelerinde psikolojik özellikler yönünden kendilerine benzeyen, kendilerine sevgi gösteren ve saygı duydukları kimselerle özdeşleşmektedirler.

Gençlerin arkadaş normları ve yetişkin kültüründen birlikte etkilendikleri durumlardan birisi de dinî tutum ve davranışın artması ve azalması konusudur. Ergenler bir taraftan özdeşleştikleri arkadaşlarının dinî normlarından etkilenirken diğer taraftan da öğretmenleriyle özdeşleşerek onların dinî tutum ve davranışlarını da benimserler. Öğretmenlerin örnek olma yoluyla yaptığı bu öğretim, gençlerin dinî inanç ve tutumları üzerinde sözlü öğretimlerinden daha etkili olmaktadır. Bunun için öğretmenlerin herşeyden önce öğrencilerine örnek olmaları gerekir. Öğrencilere bilgi ve beceriler kazandırmak onları ikinci görevi olmalıdır.

İdeallerin ön plânda olduğu ergenlik çağında gençler bazen,

ilişkide buldukları kimselere ait idealle yetinmeyerek güçlü ve ünlü kimseler gibi olmak isterler. Meşhur bir sporcu, film ve sahne sanatçısı, siyasî lider ve dinî lider gençlere model olurlar. Gençler bu modellerin güç ve üstünlük özelliklerinden etkilenmektedirler. Ergenler bu modellerden en fazla dinî liderin, sonra da siyasî liderin ahlâkî ve dinî özelliğinden etkilenmektedirler.

Ergenler özdeşleşme objesi olarak kabul ettikleri modelde ideal bir üstünlük aradıkları için bazen, bu özellikleri taşıdığına inandığı tarihî şahsiyetlerle de özdeşleşir. Gencin aradığı bu üstünlük ve olgunluk dinî muhtevalı ise o, Hz. Muhammed'i özdeşleşme modeli olarak benimser. Gençlerin ailede ve okulda aldıkları din eğitimi onların Hz. Muhammed ile özdeşleşmelerine olumlu yönde etki etmektedir. Hz. Muhammed'in her yönüyle mükemmel bir insan ve güzel bir örnek oluşu, Allah ile insanlar arasındaki elçilik görevi, "güzel ahlâkî tamamlamak için gönderilmesi" gençlerin onu örnek almasında önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır.

Gençlerin eğitimlerinden sorumlu olan kimselerin gerek kendilerini, gerekse diğer özdeşleşme modellerini sürekli olarak yanılmayan, herşeyi bilen, üstün ve ideal modeller olarak göstermeye çalışmamaları gerekir. Çünkü gençler, bu tür yüksek standartlar sergileyen modelleri reddetmeye meyillidirler. Onlar kendilerine empoze edilen bu örneklerle gerçek hayatta yaşayan kimseler arasındaki farkı gördüklerinde, ideal örneklere karşı şüpheli bir tavır almaya başlarlar. Eğer bu kusursuz modeli benimsemeye gencin kapasitesi yetersiz ise, bu model onda erişilmez bir varlık olarak küçüklük duygusu yaratacaktır. Bu sebepten dolayı gençlere her türlü etki ve değişimin dışında kalan, hiç hata yapmayan, herşeyi bilen üstün insan örneklerinin yerine, olumlu ve olumsuz yanlarıyla insan tanıtılmalıdır. Genç gelişmeleriyle, değişen duygu ve düşünceleriyle insanı görmeli, başkalarının hayatında gördüğü davranışları bizzat kendisi uygulayabilmelidir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; bu araştırma neticesinde

ergenlerin, fizikî ve psikolojik özellikler yönünden kendilerine en çok benzeyen, kendilerine sevgi gösteren, güç ve üstünlük özelliklerine sahip modellerle özdeşleştikleri tespit edilmiştir. Onlar diğer sosyal tutum ve davranışlarda olduğu gibi ahlâkî ve dinî tutum ve davranışlar konusunda da en çok özdeşim kurdukları kişilerden etkilenmektedirler. Bu sebepten dolayı gençlerin eğitimlerinden sorumlu olan kimselerin herşeyden önce onlara örnek davranışlar sergilemeleri gerekmektedir. Bu kimselerin örnek davranışlarınının yanısıra uygulayacakları eğitim faaliyetleri, gençlerin ideal ahlâkî - dinî tutum ve davranışları elde etmelerini olumlu yönde etkileyecektir.

K A Y N A K L A R

- ADASAL, Rasim,
Yeryüzü Tanrıları, Liderler Komutanlar ve Kahramanlar Psikolojisi, Minnetoğlu Yay., İst., 1979.
- Normal ve Anormal Yönleriyle Yeni Medikal Psikoloji, Minnetoğlu Yay. İst., 1977.
- AHMED b. Hanbel,
el Müsned, I-VI, Beyrut, ts.
- ARGYLE, Michael & BENJAMİN, Beit Hallahmi,
The Social Psychology of Religion, Routledge & Kegan Paul, London, 1975.
- AY, M. Emin,
Din Eğitimi ve Öğretiminde Mükâfat ve Ceza, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa, 1992.
- AYTAÇ, Kemâl,
Avrupa Eğitim Tarihi, AÜDTC Fak. Yay., Ank. 1980.
- BANDURA, Albert,
Agression: A Social Learning Analysis, Prentice Hall Inc., New Jersey, 1973.
- "Analysis of Modeling", Psychological Modeling, Conflicting Theories, (ed.) A. Bandura, Aldine & Atherton Chicago, 1925.
- "Social Learning Theory of Identificatory Processes", Handbook of Socialization Theory and Research, (ed.) D.A. Goslin, Rand Mc Nally, 1969.
- "Imitation", International Encyclopedia of The Social Sciences, S.7, Mc Millan Comp., 1968.
- BANDURA; Albert & WALTERS, R.H.,
Social Learning and Personality Development, Holt, N.Y., 1963.
- BANDURA, Albert & HUSTON, Aletha, C."
Identification as a Process of Learning", JASP, 1961, S.63.
- BAYMUR, Feriha,
Genel Psikoloji, İnkılap ve Aka Yay. İst., 1978.
- BAYRAKTAR, M. Faruk,
Eğitim Kurumu Olarak Kur'an Kursları Üzerine Bir Araştırma, İst., 1991.

- BAYYIĞIT, Mehmet,
**Üniversite Gençliğinin Dini İnanç Tutum ve Davranışları Üze-
 rine Bir Araştırma, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa, 1989.**
- BAXTER, James C & LERNER, Melvin J. & MILLER, Jerome S.,
**"Identification as a Function of the Reinforch Quality of
 the Model and Socialization Background of the Subject", The
 Causes of Behavior, Readings in Child Development and Educ-
 ational Psychology, (ed.) J. Rosenblith-W. Allinsimith J. Willi-
 ams, Allyn-Bacon Inc., Boston, 1972.**
- BEIER. E.G. & RATZEBURG, F.,
**"The Parental Identifications of Male and Female Students",
 JASP, S.48, 1953.**
- BEYATLI, Yahya Kemal,
Aziz İstanbul, MEB. Yay., İst., 1969.
- BİLGİN, Beyza,
Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, A.Ü. İlähiyat Fak. Yay Ank., 1988
- BİLİR, Şule & ARI, Meziyet & DÖNMEZ, Necati & ATİK, Belma & SAN, Pınar
**"Türkiyenin 16 İlinde 4-12 Yaşlar Arasındaki 50473 Çocuğa
 Fiziksel Ceza Verme Sıklığı ve Buna İlişkin Problem Durum-
 larının İncelenmesi", Aile ve Toplum Der., AAK. Yay., S.1, 1981.**
- BİLLER, Henry B.,
**Father, Child and Sex Role, Paternal Determinants of Persona-
 lity Development, Mass: Health, Massachusetts, 1971.**
- BOVET, Pierre,
**Din Duygusu ve Çocuk Psikolojisi, (çev.) Salahaddin Odabaş,
 TTK Yay., Ank., 1958**
- BRONFENBRENNER, Urie,
**The Study of Identification Through Interpersonal Percep-
 tion", Person Perception and Interpersonal Behavior, (eds.)
 R. Tagiuri & L. Petrullo, Stanford Ün. Press., Cal., 1958.**
- BUHARI, Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail,
el Camiu's-Sahih, I-VII, İst, 1979.
- BROWN, Roger,
Social Psychology, Mac Millan Comp., N.Y., 1965.
- CANSEVER, Gökçe, İçimdeki Ben, Freud Görüşünün Açıklanması, Der
 Yay., İst., 1981.
- CLARK, Walter, H.,
**"Çocukluk Dönemi Dini", (çev. Neda Armaner) AÜİF Der.,
 C. XXIV, 1981.**
- COFER, C.N. - Appley, M.H.,
**Motivation: Theory and Research, John Wiley - Sons, Inc.,
 N.Y. 1964.**

- COLE, L. & MORGAN, J.B.,
Çocukluk ve Gençlik Psikolojisi, (çev.) H.Belkıs Vassaf, İst.
 1968.
- ÇAMDİBİ, Hasan Mahmud,
Şahsiyet Terbiyesi ve Gazzalî, İst, 1983.
 Din Eğitime Giriş, MÜİF Vakfı Yay. İst., 1989
- DALAT, Ziya,
Çocuk ve Genç Ruhu, 1-20 Yaş Psikolojisi, Yeni Mat., Ank.
 1955.
- DUDLEY, Roger L.,
"Alienation from Religion in Adolescents from Fundamentalist Religious Homes", J. for the Scientific Study of Religion,
 S.17 (4), 1978.
- ENÇ, Mitat,
Ruh Sağlığı Bilgisi, İnkılap ve Aka Yay., İst., 1979.
- FREEDMAN, J.L. & SEARS, D.O. & CARLSMITH, J.M.,
Sosyal Psikoloji, (çev.) Ali Dönmez, Ara Yay., İst., 1989
- FREUD, Anna,
The Ego and the Mechanisms of Defence, (İng.çev.) Cecil Baines, Hogarth Press, London, 1968.
- FREUD, Sigmound,
Kitle Psikolojisi, (çev.) Kâmuran Şipal, İst., 1975.
- GENTAN, Engin,
Psikanaliz ve sonrası, İst., 1981.
- GOODSTEIN, Leonard & LANYON, Richard,
Adjustment, Behavior and Personality, Addison & Wesley Comp.,
 Cal., 1975.
- GORDON, Ira J.,
Human Development, A Transactional Perspective, Harper-
 Row, N.Y., 1975.
- GÖKÇE, Birsen,
Orta Öğretim Gençliğinin Beklenti ve Sorunları, MEB Yay.,
 Ank. 1984.
 Toplumsal Bilimlerde Araştırma, Savaş Yay., Ank., 1988.
- GÖKÇE, Cansever,
İçindeki Ben, Freud Görüşünün Açıklanması, Der Yay., İst.
 1981.
- GRİNDER, Robert G.,
Adolescence, John Wiley & Sons Inc., N.Y., 1973.

HAKİM, Ebû Abdullah en-Nisaburî,

Müstedrek ale's-Sahihayn, I-IV, Beyrut, ts.

HARLOW, H.F.,

"The Nature of Love", American Psychology, S.13, 1958.

HARTUP, Williard, W.,

"Peer Interaction and Social Organization", Carmichael's Manual of Child Psychology, S.2, (ed.) P.H.Mussen, N.Y., 1970

HARTUP, W.W. & COATES B.,

"Imitation of a Peer as a Function of Reinforcement from the Peer Group and Rewardingness of the Model", Child Development, S.38, 1967.

HENSON, Stanley, J.,

Developmental Psychology Today, Cal., 1971

HETHERINGTON, E.Mavis,

"The Effects of Familial Variables on Sex Typing, on Parent-Child Similarity, and on Imitation in Children", Minnesota Symposia on Child Psychology, S.1, 1967.

HETHERINGTON, E.Mavis & FRANKIE, G.,

"Effects of Parental Dominance, Warmth and Conflict on Imitation in Children, Readings in Social Development, (ed.) D.P.Ross, Holt Inc., N.Y., 1969.

HÖKELEKLİ Hayatı,

Ergenlik Çağı Gençlerinin Dinî Gelişimi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa, 1980.

"Ergenlik Çağı Davranışlarına Din Eğitiminin Etkisi", ÜİF, Der., C.I, S.1, 1986.

"Ergenlerin Sosyal İlişki ve İlgilerine Din Eğitiminin Etkisi", ÜİF Der., C.II, S.2, 1987.

"Ergenlik Döneminde Dinî Şüpheler", Din Öğretimi Der., S.14, 1988.

HURLOCK, Elizabeth B.,

Personality Development, Mc Graw Hill Comp., N.Y., 1974.

HURLOCK, Elizabeth,

Child Development, N.Y., 1965.

JERSİLD, Arthur,

Çocuk Psikolojisi, (çev.) Gülseren Günçe, AÜ Bas., Ank., 1979.

JERSİLD, Arthur,

Gençlik Psikolojisi, (çev.) İbrahim Özgü, Takıoğlu Yay., İst., 1978.

JOHNSON, Ronald & MEDİNNUS Gene,

Child Psychology: Behavior and Development, N.Y., 1965.

- KAGAN Jerome,
Understanding Children, Behavior, Motives and Thought,
 Harcourt Brace Jovanovich Inc., N.Y., 1971.
- "The Concept of Identification", *Psychological Review*,
 S.65, 1958.
- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem,
İnsan ve İnsanlar, Sosyal Psikolojiye Giriş, Sevinç Mat.
 Ank., 1979.
- "Aile İçi Etkileşim ve Çocuk Gelişimi", Türkiye'de Çocuğun
 Durumu, 1990'ların Çocuk Politikası Kongresi, Maya
 Yay., Ank., 1989.
- KANAD, H. Fikret,
Pedagoji Tarihi I-II, MEB Yay., İst., 1963.
- KAPTAN, Saim,
Bilimsel Araştırma Teknikleri ve İstatistik Yöntemleri, Tek-
 ışık Mat., Ank., 1982.
- KELMAN, Herbert, C.,
**Compliance, Identification and Internalization: Three Pro-
 cesses of Attitude Change**, *Journal of Conflict Resolution*,
 S2, 1958.
- KELMAN, H.,
Processes of Opinion Change, *Public Opinion Quarterly*,
 S.25, 1961.
- KOHLBERG, Lawrence,
Moral Development and Identification, *Child Psychology*,
 The Sixty-second Yearbook of the National Society for Study
 of Education, (ed.) H.W. Stevenson, Chicago Press. 1963.
- KÖKNEL, Özcan,
Cumhuriyet Gençliği ve Sorunları, Baha Mat., İst., 1979
- Zorlanan İnsan Kaygı Çağında Stres**, Altın Kitaplar,
 İst., 1988.
- Kaygıdan Mutluluğa, Kişilik**, İst., 1982.
- KÜÇÜK, Hasan,
**Din Öğretim ve Eğitiminde Felsefi ve Fenomenolojik Prob-
 lemler**, *Din Öğretimi Der.*, S.4, 1988.
- LAZARUS, Richard, S.,
Patterns of Adjustment and Human Effectiveness, Mc Graw-
 Hill, N.Y., 1969.
- An Introduction to Psychology**, Hall Inc., New Jersey, 1974.
- LYNN, D.B., **The Father, His Role in Child Development**, Malloy Inc.
 Cal., 1974.

- MACCOBY, Eleanor, E. & Wilson, W.C.,
"Identification and Observational Learning from Films",
JASP, S.55, 1957.
- LIGON, Ernest M.
Dimensions of Character, Mac Millan Comp., N.Y., 1956
- MACCOBY, Eleanor, E. & Martin, John, A.,
"Socialization in the Context of the Family: Parent-Child
Interaction", Handbook of Child Psychology S.4, John Wiley-
Sons, N.Y., 1983.
- MARDİN, Şerif,
Din ve İdeoloji, İletişim Yay., İst., 1983
- Mc CANDLESS, Boyd R.,
Children and Adolescents, Behavior and Development, Holt,
Rinehart and Winston, Inc., N.Y. 1967.
- MARTİN, David, G.,
Personality, Effective and Ineffective, Brooks-Cole Pub.,
Cal., 1976
- Mc CANDLESS, Boyd, R.,
Adolescents: Behavior and Development, Holt Reinhort and
Winston Inc., N.Y., 1970.
- Mc Dougall William,
An Introduction to Social psychology, John W. Luce Comp.,
Boston, 1921.
- MEADOW, Mary & KAHOE, Richard,
Psychology of Religion, Religion in Individual Lives, N.Y.,
1984.
- MEISSNER, W.W.,
"Parental Interaction of the Adolescent Boy", Contemporary
Adolescence Readings, (ed.) H.D.Thornburg, Brooks-Cole
Pub., Cal., 1971.
- MEYER, William J. & DUSEK, Jerome, B.,
Child Psychology: A Developmental Perspective, D.C.Heath and
Comp., Toronto, 1979.
- MILLER, Neal, E. & Dollard, John,
Social Learning and Imitation, Yale Ün.Press, New Haven, 1941.
- MISCHELL, Walter,
"Sex Typing and Socialization", Carlmischael's Manual of
Child Psychology, (ed.) P.H.Mussen, S.2, N.Y., 1970.
- MOWRER, O.H.,
"Identification: A Link Between Learning Theory and
Psychoterapy", Learning Theory and Personality Dynamics,
Ronald Inc., N.Y., 1950.

- MUSSEN, Paul, H. & Conger, John, J. & KAGAN, Jerome, **Child Development and Personality**, Harper-Row Comp., N.Y., 1963.
- MUSSEN, P. & DİSTLER, L.,
"Masculinity Identification and Father Son Relationships",
JASP, S.59, 1959.
- MUSSEN, Paul H. & PARKER Ann L.,
"Mother Nurturance and Girls Incidental Learning, JASP.,
S.2, 1965.
- MÜSLİM, Ebû Hüseyin Müslim b. Haccac
Sahih-u Müslim, I-V, Dâru'l-İhyâi'l Kütübi'l Arabî, Kahire,
1955.
- NASH, John,
Developmental Psychology, A Psychological Approach, Pren-
tice Hall Inc., New Jersey, 1970.
- NESAİ, Ebû Abdurrahman b. Şuayb,
Sünen-i Nesaî, I-IV, Beyrut, ts.
- ÖĞÜZKAN, A. Ferhan,
Eğitim Terimleri Sözlüğü, TDK Yay., Ank., 1974
- ÖCAL, Mustafa,
Temel Eğitim ve Orta Öğretimde Din Eğitimi ve Öğretiminde
Metotlar, Diyanet Vakfı Yay., Ank., 1990.
- "Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersleri ve Öğretmenleri",
Din Öğr. Der., S.20, 1989.
- "Çocuk Terbiyesi ve Peygamberimizin Eğitim Metodu", Diyanet
Der., C., 25 S.4, 1989.
- "Öğrencilerin Tercih Gerekçeleri Bakımından Öğretmen Yetiş-
tiren Yüksek Öğretim Kurumları Arasında İlähiyat Fakültele-
rinin Yeri, UÜİF Der., C. III, S.3, 1991.
- ÖZBAYDAR, Belma,
Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma, Baha
Mat., İst., 1970.
- ÖZBEK, Abdullah,
"Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed (SAV), Selâm Yay., Konya,
1988.
- PARKE, Ross D.,
Readings in Social Development, Holt, Rinehart and Winston
Inc., N.Y., 1969.
- PAYNE, D.E. & MUSSEN, P.H.,
"Parent - Child Relations and father Identification Among
Adolescents Boys", JASP, S.52, 1956.

- REESE Hayne & Lewis Lipsitt,
Experimental Child Psychology, Academic Press, N.Y., 1970.
- ROSS. Dorothea,
Realationship Between Dependency, Intentional Learning and Incidental Learning in Preschool Children, Readings in Social Development, (ed.) R.D. Parke, Holt, Rinehart and Winston Inc., N.Y., 1969.
- SALZMAN, C.G.,
Çocuğu Kötü Eğitmenin Yolları (Yengeç Kitap), (çev.) Ali Çankırılı, Çağlayan Mat., İzmir, 1992.
- SANFORD, Nevit,
The Dynamics of Identification, Psychological Review, S.62, 1955.
- SEARS, Robert, R. & Maccoby, Eleanor & Levin Harry,
Patterns of child Rearing, Row Peterson and Comp., USA, 1957.
- SEARS. Robert. R. & RAU, Lucy, & ALPERT, Richard, **Identification and Child Rearing**, Stanford U. Press., Cal., 1965.
- SERPER, Özer,
İstatistik, Filiz Kit., İst., 1976.
- STOKE, S.M.,
"An Inquiry into the Concept of Identification", Journal of Genetic Psychology, S.76, 1950.
- ŞEMİN, Refia, **Gençlerimizin Psiko - Pedagojik Problemleri**, İÜEF Yay., İst., 1973.
- TİRMİZİ, Ebû İsa Muhammed b. İsa
Sünen-i Tirmizî, Kahire, ts.
- TOLAN, Barlas & İSEN, Galip & BATMAZ, Veysel
Ben ve Toplum, Sosyal Psikoloji I, Teori Yay., Ank., 1985.
- TUCKER, Irving F.,
Adjustment Models and Mechanisms, Academic Press N.Y., 1970.
- TÜTÜNCÜ, Mehmet,
"Kuran ve Hadislerde Eğitim Esasları", DEÜİF Der., S.2, 1985.
- VARIŞ, Fatma,
Ergenin Gelişimine Etki Yapan Kültürel Faktörler, AÜEF Yay., Ank., 1968.
- WINCH, R. F.,
Identification and its Familial Determinants, Bobbs -Merril, N.Y., 1962.
- YARDIM, Mehmet Nuri,
Edebiyatçılarımızın Çocukluk Hatıraları, İst., 1984.

YAVUZ, Kerim,

Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi (7-12 Yaş) DİB Yay., Ank., 1983.

Psikanalizde İlk Dini Gelişmelerin Değeri, Erzurum, 1987.

YAVUZ, Halide,

Ergenlik Çağında Gelişmeyi Etkileyen Güçler, Boğaziçi Ün. Yay., 1974.

YAVUZER, Haluk,

Çocuk ve Suç, İst., 1982.

Çocuk Psikolojisi I, Duygusal ve Toplumsal Gelişim, İÜEF Yay., İst., 1982

YAZAN, Ümit Meriç,

İleri Endüstri Toplumlarında Aile Kurumu Üzerine Bir Araştırma, Aile Yazıları I, Ank., 1990.

YÖRÜKOĞLU, Atalay,

Gençlik Çağı Ruh Sağlığı, Eğitimi, Ruhsal Sorunları, T.İş Bankası Yay., Ank., 1986.

Çocuk Ruh Sağlığı, T.İş Bankası Yay., Ank., 1986.

EK TABLO 1 OKUL TÜRÜNE GÖRE ÖĞRENCİLERİN DAĞILIMI

Okul	S	%
İHL	315	44.7
GL	389	55.3
Toplam	706	100.0

EK TABLO 2 CİNSİYETE GÖRE ÖĞRENCİLERİN DAĞILIMI

CİNSİYET	S	%
Erkek	212	30.3
Kız	356	50.6
Toplam	706	100.0

EK TABLO 3 YAŞA GÖRE ÖĞRENCİLERİN DAĞILIMI

Yaş	S	%
12-14	212	30.0
15-17	391	55.8
18 (+)	97	13.9
Toplam	706	100.0

EK TABLO 4 OKUL TÜRÜ İTİBARIYLA EN UZUN YAŞANILAN YER

	Köy		İlçe		Şehir veya Büyükşehir		T S
	S	%	S	%	S	%	
İHL	58	18.8	35	11.3	216	69.9	309
GL	30	7.7	36	9.3	322	83.0	388
Toplam	88	12.6	71	10.2	538	77.2	697

EK TABLO 5 OKUL TÜRÜ İTİBARIYLA AİLENİN ÖĞRENİM DURUMU

	Alt S	%	Orta S	%	Üst S	%	T S
İHL	87	28.8	150	49.7	65	21.5	302
GL	32	8.4	182	47.5	169	44.1	383
Toplam	119	17.4	332	48.5	234	34.1	685

EK TABLO 6 OKUL TÜRÜ İTİBARIYLA ANNENİN ÖĞRENİM DURUMU

	Öğr. S	Yok %	İlkokul S	%	Orta-Lise S	%	Yüksek S	Ö. %	T
İHL	81	25.8	204	65.0	26	8.3	3	0.9	314
GL	25	6.5	199	51.5	123	31.9	39	10.1	386
Toplam	106	15.1	403	57.6	149	21.3	42	6.0	700

EK TABLO 7 OKUL TÜRÜ İTİBARIYLA BABANIN ÖĞRENİM DURUMU

	Öğr. S	Yok %	İlkokul S	%	Orta-Lise S	%	Yüksek S	%	T
İHL	21	6.7	211	67.2	54	17.2	28	8.9	314
GL	10	2.6	153	39.3	141	36.2	85	21.9	389
Toplam	31	4.4	364	51.8	195	27.7	113	16.1	703

EK TABLO 8 ÖZDEŞLEŞMENİN ÖNEMİ *

Seçenekler	S	%
Katılan	379	54.1
Kararsız	176	25.1
Katılmayan	146	20.8
Toplam	701	100.0

Seçenekler için bk.Anket Formu S.13

EK TABLO 9 DİNİ İNANÇ VE TUTUMLARIN OLUŞMASINADA ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER

Seçenekler	S	%
Kendisini takdir ettiğim kimselerin örnek davranışları	140	20.1
Büyüklerin yaptığı telkinler, verdikleri bilgiler ve yölgöstermeler	357	51.1
Kendi zihinsel gelişimim	119	17.0
Kitap, dergi, tv.vb. kitle iletişim araçları	59	8.5
Başka	23	3.3
Toplam	698	100.0

EK TABLO 10 AİLEDE ÖZDEŞLEŞME

Seçenekler	S	%
Evet	414	58.8
Hayır	290	41.2
Toplam	704	100.0

EK TABLO 11 ÖZDEŞLEŞME MODELİ OLARAK TERCİH EDİLEN AİLE ÜYELERİ

Seçenekler	S	%
Anne	116	16.5
Baba	194	27.6
Kardeş	70	10.0
Dede, nine, amca ve diğer aile üyeleri	46	6.5
Hiçbiri	227	39.4
Toplam	704	100.0

EK TABLO 12 ANNENİN DİSİPLİN ANLAYIŞI

Seçenekler	S	%
İkna ederek vazgeçirmeye çalışır	475	70.0
Konuşmaz, sevgi ve ilgisini azaltır	88	13.0
Azarlar, tehdit eder	107	15.8
Döver	8	1.2
Toplam	678	100.0

EK TABLO 13 BABANIN DİSİPLİN ANLAYIŞI

Seçenekler	S	%
İkna ederek vazgeçirmeye çalışır	464	68.8
Konuşmaz, sevgi ve ilgisini azaltır	75	11.1
Azarlar, tehdit eder	125	18.5
Döver	11	1.6
Toplam	675	100.0

EK TABLO 14 YAKIN ÇEVREDE ÖZDEŞLEŞME

Seçenekler	S	%
Evet	329	46.7
Hayır	375	53.3
Toplam	704	100.0

EKTABLO 15 ÖZDEŞLEŞME MODELİ OLARAK TERCİH EDİLEN YAKIN ÇEVRE BİREYLERİ

Seçenekler	S	%
Arkadaş	126	17.9
İHL Mes D.- GL DKAB Öğretmeni	105	14.9
Diğer Öğretmenler	49	7.0
Kur'an Kursu Öğr.- Din Görevlisi	32	4.6
Başka	20	2.8
Hiçbirisi	371	52.8
Toplam	703	100.0

EK TABLO 16 UZAK ÇEVREDE ÖZDEŞLEŞME

Seçenekler	S	%
Evet	366	52.1
Hayır	336	47.9
Toplam	702	100.0

EK TABLO 17 ÖZDEŞLEŞME MODELİ OLARAK TERCİH EDİLEN UZAK ÇEVRE BİREYLERİ

Seçenekler	S	%
Ünlü Bir Sporcu	115	16.4
Film tv.ve Sahne Sanatçısı	48	6.8
Dini Lider	89	12.7
Siyasi Lider	96	13.7
Başka	18	2.6
Hiçbiri	337	47.9
Toplam	685	100.0

EK TABLO 18 TARİHİ ŞAHSİYETLERLE ÖZDEŞLEŞME

Seçenekler	S	%
Evet	561	79.7
Hayır	143	20.3
Toplam	704	100.0

EK TABLO 19 ÖZDEŞLEŞME MODELİ OLARAK TERCİH EDİLEN TARİHİ ŞAHSİYETLER

Seçenekler	S	%
Askerî ve Siyasi Özelliği Olan Tar. Şah.	96	13.7
Dini Özelliği Olan Tar. Şah.	26	3.7
Hız. Muhammed	419	60.0
Başka	22	3.1
Hiçbirisi	136	19.5
Toplam	699	100.0

(ANKET FORMU)

Sevgili Öğrenci

Bu anket formu "Ergenlerde Özdeşleşme ve Din Eğitimi İlişkisi" isimli Doktora tezine kaynak olması amacıyla hazırlanmıştır. Sorulara vereceğiniz doğru ve içten cevaplar bilimsel bir özellik taşıyan bu araştırmaya geçerlilik kazandıracaktır. Bu tür çalışmaların önemini takdir edeceğinize inanıyoruz.

Bu anketten elde edilecek sonuçlar toplu olarak değerlendirileceği için soru kağıtlarına isimlerinizi yazmanız gereksizdir. Vereceğiniz cevaplar öğretmenleriniz ve okul idarecileri tarafından görülmeyecektir. Ayrıca, soru kağıtlarına isimlerinizi yazmayacağınız için araştırmacı tarafından da tanınma ihtimaliniz yoktur. Göstereceğiniz ilgi ve işbirliği için teşekkür eder, başarılar dileriz.

Araştırmayı Yapan

M.Akif KILAVUZ

U.Ü.İlâhiyat Fakültesi

Din Eğitimi Anabilim Dalı

Araştırma Görevlisi

Araştırmayı Yöneten

Yard.Doç.Dr.Mustafa ÖCAL

U.Ü.İlâhiyat Fakültesi

Din Eğitimi Anabilim Dalı

Öğretim Üyesi

I. B Ö L Ü M

AÇIKLAMA: Bu bölümdeki seçeneklerden durumunuza ve fikrinize uygun olan birini "(X)" şeklinde işaretleyiniz.

- 1-Okulunuz:
- 2-Cinsiyetiniz
1.()Erkek 2.()Kız
- 3-Yaşınız
1.()12-14 2.()15-17 3.()18 ve daha büyük
- 4-En uzun yaşadığınız yer
1.()Köy 2.()İlçe 3.()Şehir veya büyükşehir
- 5-Ailenizin ortalama aylık geliri ne kadardır?
1.()1.000.000 TL.den az 2.()1.000.000-2.000.000 TL arası
3.()2.000.000 TL.den fazla
- 6-Annelerinizin öğrenim durumunu işaretleyiniz
1.()Hiçbir öğrenimi yok 2.()İlkokul mezunu
3.()Ortaokul veya Lise mezunu 4.()Üniversite mezunu
- 7-Babanızın öğrenim durumunu işaretleyiniz
1.()Hiçbir öğrenimi yok 2.()İlkokul mezunu
3.()Ortaokul veya Lise mezunu 4.()Üniversite mezunu
- 8-Anneleriniz kurallara uymadığınız zaman genellikle nasıl davranır?
1.()İkna ederek vazgeçirmeye çalışır.
2.()Konuşmaz, sevgi ve ilgisini azaltır.
3.()Azarlar, tehdit eder.
4.()Döver.
5.()Başka, belirtiniz.....
- 9-Babanız kurallara uymadığınız zaman genellikle nasıl davranır?
1.()İkna ederek vazgeçirmeye çalışır.
2.()Konuşmaz, sevgi ve ilgisini azaltır.
3.()Azarlar, tehdit eder.
4.()Döver.
4.()Başka, belirtiniz.....
- 10-Ailenizde dinî eğitiminize ne derecede önem verilir?
1.()Çok 2.()Az 3.()Hiç
- 11-Dinî inanç ve tutumlarınızın oluşmasında aşağıdaki faktörlerden hangisi daha çok etkili olmuştur?
1.()Kendisini takdir ettiğim kimselerin örnek davranışları
2.()Büyüklerin bana yaptıkları telkinler, verdikleri bilgiler ve yol göstermeler
3.()Kendi zihni gelişimim
4.()Kitap, dergi, radyo, Tv. vb.kitle iletişim araçları
5.()Başka, belirtiniz.....

Aşağıdaki görüşleri nasıl değerlendiriyorsunuz

	Fikrime		Fikrime	
	Uygun	Kararsız	Aykırı	
12-	()	()	()	Benimle ilgili konularda kendim karar vermeliyim.
13-	()	()	()	Kendisini takdir etmediğim birisinin nasihatleri düşünce ve davranışlarımda önemli bir değişiklik meydana getirmez.
14-	()	()	()	Gençlere, onların uygulayamayacağı ideal davranışları örnek olarak göstermek onlarda kendilerine güvensizlik meydana getirir.
15-	()	()	()	Hz.Muhammed de bizim gibi bir insandır. İnsan olarak bazen günah dışında hata yaptığı da olmuştur.

II. B Ö L Ü M

Bu bölümde, bazı sorulara tercih edeceğiniz "Evet" ya da "Hayır" seçeneklerinden birisini "(X)" şeklinde işaretleyiniz. Diğer soruların cevapları için muhtemel seçenek listeleri verilmiştir. Fikrinize uygun olan seçeneğin numarasını listeden bularak soru numarasının önündeki parantez "()" içine yazınız.

AİLE ÜYELERİ

1. Anne
2. Baba
3. Kardeş
4. Diğer yetişkinler (Dede, nine, amca, teyze vd.)
5. Hiçkimse

- 16-Ailenizde davranış ve düşüncelerini beğendiğiniz ve her yönüyle kendisine benzemek istediğiniz kimse var mı?
 1.()Evet 2.()Hayır
- 17-()Ailenizde en çok kendisine benzemek istediğiniz kimse? Niçin? Belirtiniz.....
- 18-()Ailenizde fizikî özellikler yönünden en çok benzediğiniz kimse?
- 19-()Ailenizde düşünce ve davranış tarzı sizinkine en çok benzeyen kimse
- 20-()Ailenizde birlikte olmaktan en çok hoşlandığınız kimse
- 21-()Ailenizde sizi en çok seven kimse
- 22-()Ailenizde en çok saygı duyduğunuz kimse
- 23-()Ailenizde son sözü söyleyen kimse

Aşağıdaki hususlarda ailenizden sizi etkileyen oldu mu? Cevabınız "Evet" ise en etkili olan kimseyi belirtiniz.

- 24-() Ahlâkî değerler
 25-() Dinî duygu ve düşüncenin uyanması
 26-() Dinî duygu ve düşüncenin artması
 27-() Namaz kılma
 28-() Oruç tutma

YAKIN ÇEVRE

1. Arkadaş
 2. Din Kültürü veya İHL Meslek Dersleri Öğretmeni
 3. Diğer Öğretmenler
 4. Din Görevlisi ve Kur'an Kursu Öğretmeni
 5. Başka, belirtiniz.....
 6. Hiçkimse

29-Yakın çevrenizde davranış ve düşüncelerini beğendiğiniz ve her yönüyle kendisine benzemek istediğiniz kimse var mı?
 1.() Evet 2.() Hayır

- 30-() Yakın çevrenizde en çok benzemek istediğiniz kimse
 31-() Yakın çevrenizde düşünce ve davranış tarzı sizinkine en çok benzeyen kimse
 32-() Yakın çevrenizde birlikte olmaktan en çok hoşlandığınız kimse
 33-() Yakın çevrenizde sizi en çok seven kimse
 34-() Yakın çevrenizde en çok saygı duyduğunuz kimse

Aşağıdaki hususlarda yakın çevrenizden sizi etkileyen oldu mu? Cevabınız "Evet" ise en etkili olan kimseyi belirtiniz.

- 35-() Ahlâkî değerler
 36-() Dinî duygu ve düşüncenin uyanması
 37-() Dinî duygu ve düşüncenin artması
 38-() Namaz kılma
 39-() Oruç tutma

UZAK ÇEVRE

1. Ünlü bir sporcu
 2. Film, tv. ve sahne sanatçısı
 3. Dinî lider
 4. Siyasî lider
 5. Başka, belirtiniz
 6. Hiçkimse

- 40-() Uzak çevrenizde her yönüyle kendisine benzemek istediğiniz kimse var mı?
 1.() Evet 2.() Hayır
 41.() Uzak çevrenizde en çok benzemek istediğiniz kimse
 Niçin? Belirtiniz.....
 42.() Uzak çevrenizde giyimi, tipi, vb.fizikî özelliklerini en çok beğendiğiniz kimse
 43-() Uzak çevrenizde fikir ve düşüncelerini en çok beğendiğiniz kimse
 44-() Uzak çevrenizde insanların en çok sevgi ve saygı duyduğunuz

tahmin ettiğiniz kimse

Aşağıdaki hususlarda uzak çevrenizden sizi etkileyen oldu mu? Cevabınız "Evet" ise en etkili kimseyi belirtiniz

- 45-() Ahlâkî değerler
 46-() Dinî duygu ve düşüncenin uyanması
 47-() Dinî duygu ve düşüncenin artması
 48-() Namaz kılma
 49-() Oruç tutma

TARİHÎ ŞAHSİYETLER

1. Askerî ve siyasî özelliği olan tarihî şahsiyet
 2. Dinî özelliği olan tarihî şahsiyet
 3. Hz. Muhammed
 4. Başka, belirtiniz.....
 5. Hiçkimse

- 50-() Tarihî şahsiyetlerden her yönüyle kendisine benzemek istediğiniz kimse var mı?
 1. () Evet 2. () Hayır
 51-() Tarihî şahsiyetlerden her yönüyle kendisine benzemek istediğiniz kimse
 Niçin? Belirtiniz.....

Aşağıdaki hususlarda tarihî şahsiyetlerden sizi etkileyen oldu mu? Cevabınız "Evet" ise en etkili olan kimseyi belirtiniz.

- 52-() Ahlâkî değerler
 53-() Dinî duygu ve düşüncenin uyanması
 54-() Dinî duygu ve düşüncenin artması
 55-() Namaz kılma
 56-() Oruç tutma

Kendisine benzemeyi hiç istemediğiniz kimse var mı? Cevabınız "Evet" ise benzemek istemediğiniz kimseler

- 57-() Aile üyelerinden
 Niçin? Belirtiniz.....
 58-() Yakın çevreden
 Niçin? Belirtiniz.....
 59-() Uzak çevreden
 Niçin belirtiniz.....
 60-() Tarihî şahsiyetlerden
 Niçin? Belirtiniz.....

Anket hakkındaki görüşleriniz.....

.....

.....

T. C.
MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI
YILDIRIM İLÇE MİLLİ EĞİTİM
MÜDÜRLÜĞÜ

192

SAYI : Eğt. ğ. Hiz. 11.050/

Tarih :/...../199...

KONU : Anket

15.11.91* 14595

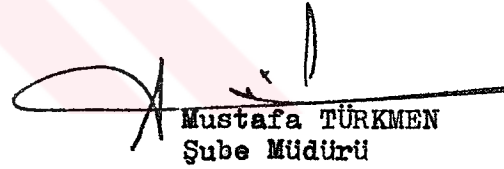
İMAM-HATİP LİSESİ MÜDÜRLÜĞÜNE

YILDIRIM

Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Araştırma Görevlisi olan M. Akif Kılavuz'un Ergenlerde Özleşleşme ve Din Eğitim İlişkisi" isimli doktora tezine kaynak olması amacıyla anket uygulamak istediğine ilişkin 6.11.1991 tarihli dilekçesinin örneği ile ekindeki anket formu ilişikte gönderilmiştir.

Bilgilerinizi ve söz konusu anketin okulunuzca uygun görüldüğü takdirde öğrencilere uygulatilmasını rica ederim.

İLÇE MİLLİ EĞİTİM MÜDÜRÜ A.

Mustafa TÜRKMEN
Şube Müdürü

Eki:6

**F.C. YÜSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**